

HUSHÅLLEN OCH DAGLIGVARUDISTRIBUTIONEN

Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm
Adress: Sveavägen 65, Box 6501, 113 83 Stockholm. Tel. 08-736 01 20

grundades år 1929

är en vetenskaplig forskningsinstitution vid Handelshögskolan i Stockholm

bedriver teoretisk och empirisk forskning inom företagsekonomin och samhällsekonomin olika områden och ger i samband därmed avancerad utbildning

söker välja forskningsobjekt efter forskningsområdenas behov av teoretisk och praktisk vidareutveckling, projektens metodologiska intresse samt problemställningarnas generalitet

offentliggör alla sina forskningsresultat: detta sker i institutets skriftserier samt ofta också i artikelform

består av ett 80-tal forskare, främst ekonomer men också psykologer, sociologer och statistiker

har organiserat sin forskningsverksamhet i följande sektioner och fristående program

A	Personaladministration och företagsorganisation
B	Redovisning och finansiering
C	Kostnadsintäktsanalys och administrativ ekonomi
D	Distributionsekonomi, strukturekonomi och marknadspolitik
F	Förvaltningsekonomi
G	Ekonomisk geografi
I	Ekonomisk informationsbehandling
P	Ekonomisk psykologi
S	Samhällsekonomi
PMO	Programmet för medinflytande och organisationsutveckling
AFT	Avdelningen för forskningstillämpning

Ytterligare information om EFI:s pågående forskning och publicerade forskningsrapporter återfinns i institutets projektkatalog, som kan rekvideras direkt från EFI.

BARBRO ANELL

HUSHÅLLEN OCH DAGLIGVARUDISTRIBUTIONEN

En konsumentekonomisk analys

Akademisk avhandling för erhållande av
ekonomie doktorsexamen vid Handelshögskolan i
Stockholm
Stockholm 1979

FÖRETAL

Föreliggande arbete framläggs som doktorsavhandling vid Handelshögskolan i Stockholm. Det utgör resultat av ett projekt som bedrivits inom Ekonomiska Forskningsinstitutets sektion för ekonomisk psykologi. Författaren har haft frihet att utföra forskningsprojektet efter eget omdöme.

Institutet är tacksamt för det finansiella stöd från Konsumentverket som möjliggjort projektets genomförande.

Stockholm i maj 1979

Karl-Erik Wärneryd
Institutets chef

FÖRORD

Den undersökning denna avhandling bygger på gjordes inom distributionsutredningens ram. Under de år arbetet med avhandlingen pågått har jag haft förmånen att arbeta inom många miljöer - inom utredningen, inom Konsumentverket och inte minst inom Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handels-högskolan, där största delen av arbetet försiggått. Jag vill tacka mina kolleger där för den hjälp och det stöd jag fått under arbetets gång.

Främst vill jag dock tacka Elise Ringborg, som inte bara väckte mitt intresse för konsumentekonomi, utan också som expert i distributionsutredningen var ansvarig för att denna undersökning gjordes.

Jag vill också tacka mina handledare på EFI, professorerna Bengt Stymne och Karl-Erik Wärneryd för hjälp och synpunkter. Claes-Robert Julanders och Kjell Nowaks uppmuntran var mig till stor hjälp när projektet befann sig i ett kritiskt läge. Bo Persson, Universitetet i Linköping, gav mig det stöd jag behövde för att fullfölja arbetet. Björn Ljungquist tröstade mig när jag tyckte projektet var alltför motbjudande. Ann-Charlotte Edgren har troget kämpat sig igenom flera versioner av manuset och Christina Axdorph och Marianne van Witjas hjälpte mig i slutspurten. Kerstin Collin har gjort databearbetningen av materialet. Jag tackar Er alla!

Diagrammen till AID-analysen har gjorts av Christina Axdorph och omslaget av Willy Ytter.

Konsumentverket har finansiellt stött projektet, för vilket jag också är tacksam.

Stockholm i april 1979

Barbro Anell

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	<u>Sid</u>
1. INTRODUKTION	1
Noter till kapitel 1	4
2. PROBLEMFORMULERING, SYFTEN OCH UPPLÄGGNING	5
2.1 Sammanfattning	5
2.2 Problemområdet	5
2.3 Syften	9
2.4 Uppläggning	9
Noter till kapitel 2	11
3. KONSUMENTEKONOMISKA ANALYSER SOM BESLUTSUNDERLAG	12
3.1 Sammanfattning	12
3.2 Beslutsunderlag för samhällsplanering	12
3.3 Beslutsunderlag för hushållen	22
Noter till kapitel 3	23
4. DAGLIGVARUDISTRIBUTIONEN SOM ETT SAMHÄLLSPLANE- RINGSPROBLEM	25
4.1 Sammanfattning	25
4.2 Några drag i dagligvarudistributionens utveckling	25
4.2.1 Förändringar i butikernas antal och storleksfördelning	27
4.2.2 Förändringar i lokaliseringsmönster	28
4.2.3 Förändringar i försäljningsformer	29
4.2.4 Förändringar i sortiment	29
4.3 Drivkrafter, som påverkat butiksnätets struk- turomvandling	30
4.3.1 Legala betingelser	31
4.3.2 Tekniska betingelser	31
4.3.3 Marknadsmässiga betingelser	32
4.3.4 Kostnadsmässiga betingelser	32
4.3.5 Resultat	34
4.3.6 Intergration, beslutsfattande och etableringspolitik	35

Sid

4.4 Samhällets möjligheter till påverkan på butiksstrukturen	37
4.5 Detaljhandeln i den kommunala planeringen	40
Noter till kapitel 4	44
5. EN KONSUMENTTEKNOLOGISK FÖRESTÄLLNINGSRAM	46
5.1 Sammanfattning	46
5.2 Konsumentbeteendeforskning	46
5.3 Konsumentekonomi	49
5.4 Min föreställningsram	51
5.5 Organisation som tidsanvändning	56
Noter till kapitel 5	65
6. HUSHÅLLET SOM DELTAGARE I DAGLIGVARUDISTRIBUTIONEN	70
6.1 Sammanfattning	70
6.2 Hushållsmodellens uppbyggnad	71
6.3 Teorier om hushållets eller konsumentens agerande i distributionen	76
6.3.1 Centralortsmodeller	76
6.3.2 Gravitationsmodeller	77
6.3.3 Förflyttningskedjemodeller	78
6.3.4 Attityd- och inlärningsmodeller	79
6.3.5 Några hypoteser om hushållens agerande vid dagligvaruinköp	80
Noter till kapitel 6	83
7. EN INTENSIVSTUDIE AV HUSHÅLLETS ORGANISATION	85
7.1 Sammanfattning	85
7.2 Undersökningens syfte, uppläggning och genomförande	86
7.3 Hur 20 hushåll organiserat sin verksamhet	93
7.3.1 Den differentierade organisationen	98
7.3.2 Den delvis integrerade organisa- tionen	106
7.3.3 Den integrerade organisationen	114
7.3.4 Jämförelse med andra undersökningar	120
7.4 Effektivisering och synen på hemproduktionen	123
7.5 Samordningen av aktiviteterna	128
Noter till kapitel 7	134

	<u>Sid</u>
8. SYNEN PÅ INKÖPSVERKSAMHETEN	137
8.1 Sammanfattning	137
8.2 Värderingar kring inköpen och arbetsför- delningen inom inköpsverksamheten	138
8.2.1 Exempel	139
8.3 Planering och kontroll av inköpen	140
8.3.1 Exempel	141
8.4 Val av butik	143
8.4.1 Exempel	143
Noter till kapitel 8	148
 9. HUSHÅLLENS FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR INKÖP OCH INKÖPENS ORGANISATION	149
9.1 Sammanfattning	149
9.2 Den empiriska undersökningens syfte, upplägg- ning och genomförande	149
9.2.1 Urval, fältarbete och bortfall	150
9.2.2 Örebro kommun vid undersökningstid- punkten	154
9.3 Miljöns förutsättningar för hushållens dagligvaruinköp	156
9.4 Hushållens egna förutsättningar för dagligvaruinköp	158
9.4.1 Tillgång till tid	158
9.4.2 Planeringsförmåga	159
9.4.3 Transportförmåga	159
9.4.4 Lagringsmöjligheter	160
9.4.5 Penningmedel	160
9.4.6 Kombinationer av inköpsförutsättningar	161
9.5 Inköpsens organisation	163
9.5.1 Arbetsfördelning	163
9.5.2 Tidsfördelning	163
9.5.3 Rumslig fördelning	164
9.5.4 Fördelning över transportmedel	166
9.5.5 Samband mellan olika aspekter av inköpsverksamhet	167
9.6 Inköpsförutsättningar och inköpsorganisation	169
9.6.1 Arbetsfördelning	170
9.6.2 Tidsfördelning	171
9.6.3 Rumslig fördelning	173

	<u>Sid</u>
9.6.4 Fördelning över transportmedel	183
9.6.5 Föutsättningar - transport- sträcka	187
9.7 AID	188
9.8 Jämförelser med andra undersökningar	190
Noter till kapitel 9	194
10. HUSHÄLLENS UPPOFFRINGAR I SAMBAND MED INKÖPEN	195
10.1 Sammanfattning	195
10.2 Uppoffringsmått	195
10.3 Transportupppoffringar	200
Noter till kapitel 10	207
11. AVSLUTANDE SYNPUNKTER	209
11.1 Sammanfattning	209
11.2 Hushållet som en produktiv organisation	209
11.3 Hushållet som deltagare i dagligvaru- distributionen	211
Noter till kapitel 11	216
12. SUMMARY IN ENGLISH	218
LITTERATURFÖRTECKNING	224
BILAGA 1: Dagboksformulär	
BILAGA 2: Enkät och dagboksformulär	
BILAGA 3: Variabelförteckning	

1. INTRODUCTION

I denna bok görs ett försök att utveckla ett konsumentekonomiskt synsätt, som sedan appliceras på ett speciellt problemområde, nämligen dagligvarudistributionen. Att just dagligvarudistributionen valts som studieområde hänger samman med att frågor kring hur dagligvarudistributionen skall organiseras syns vara väsentliga både ur konsumenternas och ur samhällets synvinkel. Utgifterna för dagligvaror hör till de stora posterna i hushållens budget. Den mängd varor ett hushåll behöver inköpa är stor, både till vikt och volym och de enskilda varorna är ofta skrymmande, tunga eller ömtåliga, vilket gör dem besvärliga att hantera för konsumenten. Inköpen kräver också insatser av konsumenternas tid och arbete. Förvaringen och beredningen i hemmet kräver investeringar och medför driftskostnader.

Under senare år har förändringar skett inom dagligvarudistributionen, som påverkat hushållens inköpsmöjligheter både positivt och negativt. Samtidigt har också hushållens förutsättningar för att göra inköp förändrats. Man har bl a pekat på förändringar som ökad grad av urbanisering, ökat bilinnehav och ökad yrkesverksamhet hos kvinnor.

Inom dagligvarudistributionen har för det första sortimentet av dagligvaror expanderat. Mycket matlagningsarbete har övertagits av industrin. Förpackningsteknik och metoder för att öka varornas hållbarhet har utvecklats. Själva definitionen av dagligvara har förändrats från att så gott som uteslutande gälla livsmedel till att också täcka kemisk-tekniska produkter, papper, tidningar m m, som köps ofta. Branschblandningen har ökat i dagligvarubutikerna, så att en dagligvarubutik nu kan sälja textilier och husgeråd.

För det andra har distributionsformerna förändrats. Det första varuhuset öppnades 1915, den första självbetjäningsbutiken 1947 och den första stormarknaden 1962.¹⁾ Under de senaste 10 åren

har en kraftig omstrukturering av butiksnätet ägt rum. Antalet dagligvarubutiker har minskat från över 20 000 enheter i början av 60-talet till något under 10 000 enheter i slutet på 70-talet. De butiker som lagts ned har som regel varit små kvartersbutiker eller butiker med ett specialsortiment av dagligvaror. De enheter som nyetablerats har som regel varit stora, trafikorienterade eller externt belägna enheter. På senare tid har emellertid ett ökat intresse förmärkts från handelns sida för etableringar av s k servicebutiker, små enheter med begränsat sortiment och förlängt öppethållande. De stora enheterna har dock fortfarande den största marknadsandelen, men utgör en begränsad del av antalet butiker. Dessa förändringar har konsumenterna konfronterats med direkt ute i detaljhandeln. Stora, men kanske för konsumenterna mindre tydligt skönjbara förändringar, har emellertid också ägt rum i leden bakom detaljhandeln. En viktig förändring gäller den ökade integrationen i grossistledet, som nu har resulterat i tre s k distributörsblock - KF, ICA och DAGAB. Detta innebär att allt fler beslut om detaljhandeln kommer att kunna fattas centralt i blocken, vilket kan få konsekvenser för takten i butiksnätets strukturuomvandling, butikernas sortimentsinriktning och konkurrensen i övrigt i branschen.²⁾ Redan tidigare har en viss omfördelning av arbetsuppgifterna, t ex vad gäller förpackning och märkning, skett mellan detaljist och grossist.

Den förändring, som hittills väckt mest diskussion, har varit butiksnätets strukturuomvandling. Från detaljhandelns sida har man ibland hävdad att omstruktureringen varit en nödvändig rationalisering för att skapa ett effektivt butiksnät och därför - på det hela taget - varit till konsumenternas fromma, genom att prishöjningar kunnat undvikas.³⁾

Statsmakterna har fortlöpande följt utvecklingen inom detaljhandeln och området har bl a varit föremål för tre statliga utredningar: 1953 års varudistributionsutredning, butiksetableringsutredningen samt 1970 års varudistributionsutredning.⁴⁾ Andra statliga utredningar har också direkt eller indirekt berört området - t ex konsumentutredningen och servicekommittén samt utredningen om kommersiell service i glesbygd.⁵⁾ Samhällets sätt att betrakta konsumentfrågorna har förändrats under dessa år, vilket har medfört att man också kommit att ställa nya krav på

företagen. Ett uttryck för samhällets förändrade syn på konsumentfrågorna är framväxten av en ny konsumentpolitik.⁶⁾ Det konsumentpolitiska synsättet kan sägas fortfarande befinna sig i ett utvecklingsskede. Inom bl a konsumentutredningen och distributionsutredningen pläderades emellertid för ett s k konsumentekonomiskt synsätt på konsumentproblemen. Det framhölls bl a att "intresse måste ägnas frågorna om hur konsumenterna och särskilda konsumentgrupper använder och kan använda sina resurser i pengar, arbetskraft och tid. Konsumenternas resursutnyttjande kan ha en avsevärd betydelse för förhållandena i välfärdshänseende ..."

"hushållens användning av resurser måste ses i ett samhällsekonomiskt sammanhang ... konsumentpolitiken måste baseras på en hushållscentrerad ekonomisk problemsyn." (SOU 1971:37, sid 48-49).

Inom konsumentverket, som är centralt organ för samhällets konsumentpolitik, betonar man det konsumentekonomiska områdets betydelse.⁷⁾

Konsumentekonomins innehåll har hittills formulerats mycket abstrakt, i synnerhet av de båda ovannämnda utredningarna. Det är emellertid tydligt att man utgår från beslutsenheten hushållet, snarare än från den enskilda individen och försöker se hushållet som ett ekonomiskt och organisatoriskt system. Frågor om hushållets innehav och användning av resurser kommer därmed i förgrunden. Man har också pekat på att hushållet som beslutsfattande enhet i många fall har en svag ställning gentemot andra enheter och att därför särskilda åtgärder behövs från samhällets sida för att stärka hushållets ställning. Det föreligger emellertid ett stort behov av forskning som utgår från hushållets situation och problem, eftersom den hittillsvarande forskningen kring konsumenterna till stor del utgått från företagets behov av information kring konsumentbeteende. Det är mot denna bakgrund föreliggande undersöknings syften skall betraktas.

NOTER TILL KAPITEL 1

1. Öhman, L., 1974, En deskriptiv studie av svensk detaljhandel, med tonvikt på dagligvarusektorn. Uppsala. Rapport nr 44 från Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet
2. Mattsson, L.G., 1969, Integration and Efficiency in Marketing Systems, Stockholm, och Sannesson, S., 1970, Konsumentvarudistribution. En studie av blockkonkurrens och varuföring. Stockholm
3. Larsson, F., 1975, Varuhandeln - struktur och tendenser. Lund
4. SOU 1955:16 Pris och prestation i handeln. Stockholm
SOU 1973:15 Kommunal planering och detaljhandel. Stockholm
SOU 1975:69-70 Samhället och distributionen. Stockholm
5. SOU 1971:37 Konsumentpolitik: Riktlinjer och organisation. Stockholm
SOU 1968:38 Boendeservice. Stockholm
SOU 1972:13 Kommersiell service i glesbygder. Stockholm
6. SOU 1971:37 Konsumentpolitik: Riktlinjer och organisation. Stockholm
7. Konsumentverket, 1979, Anslagsframställning för verksamhetsåret 79-80 (Stencil)

2. PROBLEMMFORMULERING, SYFTEN OCH UPPLÄGGNING

2.1 Sammanfattning

Föreliggande bok innehåller ett förslag till hur enskilda konsumenter och hushåll kan betraktas ur ett ekonomiskt perspektiv. Detta konsumentekonomiska synsätt tillämpas på ett problemområde, nämligen dagligvarudistributionen. Det empiriska material angående hushållens inköpsvanor analysen bygger på har insamlats i samband med mitt arbete hos den statliga distributionsutredningen.¹⁾

Två frågeställningar är centrala i studien, nämligen dels hur dagligvarudistributionen fungerar för olika typer av hushåll, dels vilka åtgärder som kan vidtas av hushållen själva och av myndigheter och företag om man vill förändra hushållens situation. Uppmärksamheten ägnas åt en aspekt av dagligvarudistributionen, nämligen hur arbetet med den fysiska överföringen av varor från detaljist till hushåll har fördelats och kan fördelas. Problem i samband med hushållens val av sortiment att köpa in har lämnats utanför studiens ram.

2.2 Problemområdet

Denna studie är en vidareutveckling av de tankar och synsätt jag haft tillfälle att arbeta med tidigare, bl a i samband med både konsumentutredningen och distributionsutredningen. Ett intresse för hushållet som ekonomiskt och organisatoriskt system är min utgångspunkt. Eftersom denna studie är en direkt fortsättning på mitt arbete hos distributionsutredningen och bygger på det material som där samlades in, kan det inte undvikas att parallellerna mellan föreliggande redogörelse och min tidigare rapport i vissa fall blir stora. Emellertid vill jag här försöka behandla problemen både snävare och djupare än tidigare, samtidigt som jag också strävar efter att anlägga ett mer generellt perspektiv på hushållets situation.

I min rapport till distributionsutredningen låg huvudvikten på en redogörelse för insamlade data. Relativt litet utrymme ägnades åt teoriutveckling och åt tolkning av resultaten. Att jag här vill anlägga ett mer generellt perspektiv på hushållets situation och agerande innebär, att jag försöker vidareutveckla det konsumentekonomiska synsätt, som bl a konsumentutredningen gav uttryck åt och som kan bilda ett komplement till de traditionella nationalekonomiska och företagsekonomiska sätten att betrakta konsumenten. Jag vill starkt betona att det fråga om ett komplement - ett försök att skapa symmetri genom att se både hushåll och företag och andra formella organisationer som aktiva ekonomiska subjekt, vilka ställs inför likartade problem i sin verksamhet. Många drag i detta synsätt har dock lånats just från de nämnda två vetenskaperna - särskilt från den utveckling av nationalekonomisk mikroteori Becker och Lancaster svarar för och från organisationsteorin.²⁾ Vad gäller organisationsteorin har jag tagit starka intryck av bl a Cyerts och Marchs och Marchs och Simons arbeten samt av Rhens, Stymnes och Thompsons arbeten.³⁾ Men också andra samhällsvetenskapers bidrag har varit betydelsefulla för uppbyggnaden av min föreställningsram - t ex kulturgeografi, sociologi, psykologi och socialpsykologi.

Jag försöker peka på några grunddrag i det konsumentekonomiska synsättet. Vidare forskning får pröva antagandenas hållbarhet och utveckla teorin. Emellertid tror jag, att det konsumentekonomiska synsättet kan användas som ett slags "meta-modell", som anger vilka grundstenar, nämligen: resurser - agerande - resultat, som hushållsmodeller på specifika områden kan byggas upp av. Den empiriska delen av min studie får ses som en tillämpningsövning, ett sätt att demonstrera hur synsättet kan appliceras på en begränsad del av hushållets situation och vilka resultat och slutsatser en analys med sådana utgångsförutsättningar kan ge. Det problemområde analysen gäller är hushållens roll i dagligvarudistributionen. Distributionsproblemen behandlas med utgångspunkt från hushållens situation och agerande. Det är alltså inte fråga om en samhällsekonomisk analys av distributionen. En sådan analys har gjorts av bl a Leif Widman.⁴⁾ Vidare har mitt arbete begränsats till att gälla endast en del av distributionsproblematiken, nämligen hushållens uppförföringar för transporten av varor.

Problemställningen har behandlats tidigare, av bl a Henell och Ringborg, även om den inte rönt lika stor uppmärksamhet som företagets situation.⁵⁾ Henells motiveringar för avgränsningen av det problem han behandlar vill jag gärna låta gälla även mitt ställningstagande.

"I denna studie kommer speciell uppmärksamhet att ägnas åt konsumentens prestation och uppooffring, relaterad till detaljhandelns service, t ex med avseende på antal butiker, deras sortiment och lokalisering. Man har nämligen anledning anta att denna struktur har större inverkan på konsumentens prestation och uppooffring än något annat företagskaraktistikum. Om t ex en konsument har lång väg till butikerna, kan det medföra en betydande fysisk och kanske också psykisk uppooffring att nå dem, köpa där samt forsla hem varorna. Uppooffringen kan också vara av ekonomisk art i den meningen, att konsumenten får avstå från inkomstmöjligheter eller måste göra särskilda utgifter." (Henell, 1958, s 10-11)

Jag delar Henells synsätt också i ett annat avseende, nämligen i att betrakta inköpen som en instrumentell verksamhet. En sådan är inte speciellt meningsfull i sig, utan i att den leder till meningsfulla mål. Inköpsverksamheten kan ses om ett led i den verksamhet i hushållet som skall leda till att medlemmarna får god, omväxlande och nyttig mat på bordet med ett minimum av uppooffringar av tid, arbete, pengar och andra resurser.

Inom ramen för detaljhandelns lokaliseringsmönster i en tätort kan olika delmönster urskiljas. I mindre städer med koncentrisk tillväxt låg detaljhandeln och annan service i stadens centrum eller i varje fall i innerstaden. När sedan, som under efterkrigstiden, nybyggandet skedde i form av utbyggnad av hela bostadsområden utanför stadskärnan, flyttade detaljhandeln med. De olika delmönstrens utseende är starkt förknippade med bebyggelsens ålder. Vad gäller dagligvaruhandeln kan man indela delmönstren i tre typer - ett tätt nät av små butiker spridda över området (områden från 1930 och 1940), både mindre, spridda butiker och butiker koncentrerade till ett stadsdelscentrum (områden från 1950-talet) och så gott som enbart stora butiker i ett stadsdelscentrum (områden från 1960- och 1970-talet).⁶⁾ Under 70-talet har också butiker kommit att lokaliseras utanför bostadsområdena i form av t ex stormarknader.

Butiksnätets strukturomvandling har i stora drag inneburit att större enheter etablerats, medan mindre enheter lagts ned. Det har alltså skett en utglesning. Vad har denna inneburit för konsumenternas transportarbete? En central frågeställning i studien är hur hushållens uppoffringar för transporter varierar med olikheter i butiksstrukturen. En annan central fråga är om olikheter i hushållens förutsättningar för att göra inköp hänger samman med skillnader i förmågan att använda sig av olika butiksstrukturer på ett för hushållet effektivt sätt. Är det t ex så att en butiksstruktur av äldre modell "passar" vissa typer av hushåll, medan en butiksstruktur av yngre datum "passar" andra hushållstyper?

Ytterligare en central frågeställning är om hushållens situation kan förbättras på något sätt och i så fall till vilket pris. Åtgärderna kan tänkas riktade mot olika delar av systemet. Ineffektiva hushåll kan t ex genom konsumentupplysning lära sig att organisera inköpsverksamheten bättre, så att uppoffringarna minskar. Men en omorganisation av inköpen kan då vara påfrestande för vissa hushåll att göra, därför att andra delar av hushållets verksamhet kan komma att påverkas på ett oönskat sätt och för att en omorganisation kanske strider mot de normer och värderingar, som finns i hushållet. Hushåll med dåliga förutsättningar för inköp kan skaffa sig eller tillföras resurser för inköp, t ex genom att byta bostad, skaffa förvaringsmöjligheter eller bil. Som regel faller kostnaderna för sådana förändringar på hushållen själva. Det innebär att man inom hushållet måste bestämma sig för att använda mindre resurser för något annat ändamål. Ytterligare en tänkbar förändring är, att samhället och/eller företagen söker påverka butiksstrukturen i en riktning som innebär ett minskat transportarbete för hushållen. Det senare är mycket problematiskt, dels för att hushållen kan sägas ha minst tre, delvis varandra motstridiga krav på detaljhandeln, dels för att detaljhandeln är en form av kommersiell service och alltså arbetar under krav på vinst.

Konsumenternas krav på dagligvaruhandeln kan enkelt uttryckt, sägas gälla

- närhet och lättillgänglighet till butiksutbudet
- ett sortiment med ett visst minimiomfång att välja ur
- så låga priser som möjligt

Därutöver förekommer givetvis krav på annan service och på information. Att de tre nämnda kraven i viss mån strider mot varandra, kan exemplifieras med att närhet och stort sortiment svårligen kan kombineras utan att det höjer priserna, givet ett visst kundunderlag. Det är alltså en svår avvägningsfråga hur tillgodoseendet av kraven skall balanseras.

2.3 *Syften*

De ovan sagda antyder att studien har flera syften. Dessa är följande:

1. Att utveckla ett konsumentekonomiskt synsätt, som kan vara användbart både i vidare forskning och för åtgärder till hushållens fromma.
Detta görs huvudsakligen i kapitel 5 och 6.
2. Att beskriva vilken organisation av inköpen av dagligvaror hushållen har och hur denna hänger samman med olika yttre och inre förutsättningar för inköp hos hushållen.
Detta sker i kapitlen 7, 8 och 9.
3. Att visa vilka uppoffringar för inköpsarbetet olika typer av hushåll åsamkar sig vid olika utformning av butiksnätet.
Kapitel 10 behandlar detta område.
4. Att diskutera hur hushållens skulle kunna utnyttja existerande resurser bättre och vilka åtgärder som skulle kunna vidtas av de centrala och lokala samhällsorgan och butiksetablerare för att förbättra ineffektiva hushålls situation. Detta sker i kapitel 11.

2.4 *Uppläggning*

Undersökningen består av en teoretisk och två empiriska delar. Den teoretiska delen innehåller en utveckling av min före-

ställningsram och det konsumentekonomiska synsättet. Den empiriska delen består dels av en mindre, mer detaljerad undersökning av ett tjugotal hushåll, där hushållets organisation i stort, liksom värderingar kring denna kartlagts. Dels består den empiriska delen av en mer omfattande kartläggning av hushållens förutsättningar för inköp och deras inköpsvanor. Denna undersökning omfattar en kartläggning av butiksutbudet i Örebro kommun samt en undersökning av ett urval av ca 700 hushåll, merparten boende i Örebro tätort.

NOTER TILL KAPITEL 2

1. SOU 1975:70, Samhället och distributionen. Bilaga F: Hushållen i dagligvarudistributionen. Stockholm.
2. Se t ex Becker, G.S., 1965, A Theory of the Allocation of Time i *The Economic Journal*, No 299, s. 493-517.
Lancaster, K., 1971, Consumer Demand. A new Approach. New York.
Lancaster, K., 1969, Introduction to modern Microeconomics. Chicago.
3. Cyert, R.M., March, J.G., 1963, A behavioral Theory of the Firm. Englewood Cliffs. N.J.
March, J.G., Simon, H.A., 1958, Organizations. Chicago.
Rhenman, E., 1969, Företaget och dess omvärld. Organisationsteori för långtidsplanering. Stockholm.
Stymne, B., 1970, Values and Processes. Lund.
Thompson, J.D., 1971, Hur organisationer fungerar. Falköping.
4. Widman, L., 1976, Alternativa distributionssystem. Stockholm.
5. Henell, O., 1958, Konsumentens prestation och uppoffring i distributionen, särskilt med hänsyn till detaljhandelns service. En principiell analys med en förberedande fältundersökning.
IDAF, meddelande nr 12. Göteborg.
Ringborg, E., 1968, Varor på väg. Stockholm.
6. Hedkvist, P.A., Löfgren, A., 1978, Dagligvaruservice i Stockholms ytterstad - en studie av kommunens planeringsförutsättningar.
Examensarbete vid institutionen för regional planering. KTH. Stockholm. (stencil)

3. KONSUMENTEKONOMISKA ANALYSER SOM BESLUTSUNDERLAG

3.1 Sammanfattning

I redogörelsen för syftena bakom detta arbete angavs att ett av dem var att belysa hur hushållens situation kunde förbättras. Jag försöker därför i detta avsnitt diskutera olika tillvägagångssätt när det gäller att skaffa information om hushållens situation och agerande och vilka för- och nackdelar som beslutsunderlag alternativa tillvägagångssätt har, för att motivera varför jag själv valt att utgå från ett konsumentekonomiskt synsätt. Jag diskuterar då både hur samhällsplanerare och hur hushållen själva kan utnyttja konsumentekonomiska analyser.

3.2 Beslutsunderlag för samhällsplanering

Begreppet samhällsplanering har använts i flera betydelser. I en mer inskränkt betydelse får begreppet oftast stå för planering av användningen av den fysiska miljön och planerad utformning av den byggda miljön.¹⁾

I en vidare mening har samhällsplaneringsbegreppet också fått inbegripa vad som på engelska kallas "public policy making", dvs samhällelig styrning av utvecklingen på olika områden. Ekonomisk planering, regional utvecklingsplanering och fysisk riksplanering, har nämnts som de viktigaste områdena för samhällsplaneringen.²⁾ I fortsättningen kommer jag att använda begreppet samhällsplanering som en översättning av "public policy" och således inbegripa även utformandet av olika samhällspolitiska handlingsprogram, såsom konsumentpolitik, arbetsmarknadspolitik och socialpolitik i samhällsplaneringen. Denna vidsträckt definition av samhällsplanering tillåter en mer förutsättningslös inventering av på vilka sätt samhället kan söka påverka utvecklingen inom ett bestämt problemområde, t ex dagligvarudistributionen, än vad en snävare definition skulle göra.

Det finns få diskussioner om hur undersökningar lämpligen bör läggas upp för att fungera som beslutsunderlag vid formulering av en samhällspolitik, när det gäller hushållens tillgång till och utnyttjande av resurser av olika slag.

Ansatser till en för detta område relevant diskussion återfinns dock i bl a låginkomstutredningens rapport och i viss amerikansk forskning kring begreppet livskvalitet.³⁾ Dessutom finns i statistiska centralbyråns fortlöpande levnadsnivåundersökningar (ULF) mycket omfattande och detaljerade mätningar av olika levnadsnivåkomponenter.⁴⁾ Ett av syftena med dessa undersökningar är bl a att lämna underlag för reformpolitik. Hur man skall nå detta syfte diskuteras dock tämligen kortfattat.

Vissa moment är troligen av stor betydelse för en undersöknings grad av användbarhet för samhällsplaneringssyften. Ett sådant är att upptäcka problem och formulera dem på ett sätt som gör dem lösbara, dvs ett diagnostiskt moment. Symptom, dvs tecken på att ett problem kan föreligga, låter sig ofta lätt fångas upp. Att tolka symptomen och klarlägga bakomliggande orsaker kan däremot vara mycket besvärligt. Till tolkningen av symptomen hör också en bedömning av problemets allvarlighetsgrad.

I vissa samhällsfrågor har man stöd i en tämligen klar måluppfattning, när det gäller att definiera problem. Detta gäller t ex sysselsättningsfrågorna. Beträffande många andra samhällsfrågor, däribland distributionsfrågorna, har dock klart uttryckta mål saknats. Problemformuleringen kommer i sådana fall att också få karaktären av ett klarläggande av målen.⁵⁾

Ytterligare ett viktigt moment i undersökningar för samhällsplaneringssyften torde vara att välja åtgärdsanknutna mått. Exempel på åtgärdsanknytning tas upp av låginkomstutredningen i en diskussion kring kriterier för val av undersökningsområde.⁶⁾ Där hävdas att påverkbarhet är ett viktigt kriterium, vilket kan omsättas i praktiken genom att undersökningen

koncentreras till problem som kan påverkas via politiska beslut eller problem inom områden där det redan finns institutioner som kan ta sig an problemet. Kravet på åtgärdsanknytning är dock, enligt min mening, förknippat med risker. Det finns risk för att man tenderar att gå förbi problem, som kräver att nya lösningar uppfinns, eller risk för att man rutinmässigt kopplar en viss, välbekant åtgärd till flertalet problem.

Ett moment som ofta försummas är, att när de föreslagna åtgärderna väl genomförts, göra en utvärdering av deras effekter. Detta är dock nödvändigt för att en återföring och förhoppningsvis en inlärning skall ske hos beslutsfattarna.

I låginkomstutredningen diskuteras olika principer för strukturering av problemområdet och vilka konsekvenserna av de olika principerna blir för en undersöknings användbarhet för samhällsplanering.

Den första principen låginkomstutredningen urskiljer är att strukturera området i behovstermer. Individernas behovstillfredsställelse kan ske på olika sätt: antingen kan man utgå från de undersökta individernas egna uppfattningar och låta dem komma till uttryck i någon form av attitydundersökning, eller kan man utgå från en definition av "fundamentala behov", som sammanställs på grundval av vad låginkomstutredningen betecknar som "någon beteendevetenskaplig eller moralfilosofisk teoribildning" och granska hur definitionens krav uppfylls i verkligheten. Ytterligare en utväg, som låginkomstutredningen inte tar upp, är politiska bedömningar av vad som är rimliga krav. Tillämpad på mitt problemområde, distributionen, skulle den förstnämnda strategin syfta till att få olika inköpare att avslöja sina preferenser för olika butiksutbud, t ex genom att fråga dem om vilka egenskaper hos butiksutbudet de fann viktiga och i vilka avseenden de var tillfredsställda med nuläget i dessa avseenden eller genom att mäta hur de fördelade sina inköp i kronor räknat på olika butiker.

Den förstnämnda strategin har valts i många undersökningar. Härigenom kan man få värdefull information om hur människor reagerar på sin situation. Vissa möjligheter att blicka in i och förstå andra människors upplevelser är ett resultat av denna strategi. Emellertid är den också förknippad med nackdelar ur en samhällsplanerares synvinkel. Den innebär t ex att man får en subjektiv bild av situationen, i teorin en bild för varje tillfrågad individ. Eftersom svaren speglar individernas olika anspråksnivåer, är det inte säkert att den mest missnöjde också är den som ur någon objektiv synvinkel har det sämst ställt.

Vidare vet man att i regel ett mycket snävt perspektiv anläggs på de förhållanden individen tar ställning till. Människan reagerar bara på en bråkdel av alla de situationens egenskaper som borde vara mest relevanta för henne själv. Det är också fråga om ett mycket statiskt perspektiv. För de flesta är det svårt att förutsäga sin värdering av en situation som inte upplevts tidigare eller som inte starkt påminner om vad som tidigare upplevts. Reaktionen på förändringar blir därmed svåra att uppskatta.

Beträffande politiska bedömningar av vad som är rimliga krav är det min erfarenhet att det ofta är mycket svårt att uppnå enighet om annat än en "minsta gemensam nämnare" ⁷⁾

Det andra tillvägagångssättet låginkomstutredningen nämner, nämligen att ge behoven en normativ formulering och därmed skapa en för alla gemensam bedömningsmall, verkar mycket tilltalande, men stöter på stora praktiska svårigheter. "Beteendevetenskapliga eller moralfilosofiska teoribildningar" av den art låginkomstutredningen efterlyste saknas i stor utsträckning. De politiskt formulerade kraven är oftast alltför oprecist formulerade för att kunna användas direkt vid en undersökning. Om man ändå ville tillämpa en normativ princip på det aktuella problemområdet skulle detta kunna innebära t ex att minimum- eller maximumkrav för sortimentsomfång och av-

stånd till butik fastlades, varefter man kartlade för hur stor del av hushållen dessa krav inte fylldes. Exempel på normativa formuleringar av kraven på tillgång till butik finns i planverkets God Bostad och Bostadens Grannskap.⁸⁾

Den andra principen låginkomstutredningen diskuterar för struktureringen av sitt problemområde gäller en strukturer i termer av resurser. Det är också denna princip man väljer att basera sin undersökning på, enligt tanken "om vi känner till vilka resurser individen har till sitt förfogande kan vi förutsäga hur han står sig i konkurrensen om varor och tjänster".⁹⁾ Mått som tillåter jämförelser mellan individer kan utvecklas lättare än om man utgick ifrån de olika individernas skilda uppfattningar. Statistiska centralbyråns levnadsundersökningar har fortsatt i låginkomstutredningens anda:¹⁰⁾

"Ett annat ställningstagande är att problemen så långt som möjligt skall mätas med objektiva mått, dvs mått som helst inte skall påverkas av individens anspråksnivå och referensramar i fråga om bedömningsgrader. Välfärd innebär vidare icke enbart vad man i vardagslag menar med materiell standard. SCBs levnadsnivåundersökning omfattar därför ett vidare välfärdsbegrepp, som utöver individuella materiella resurser, också omfattar sociala relationer, autonomi, aktiviteter och fysiska resurser (hälsa)". (SCB, 1972, sid 12.)

I och med valet att utgå från förfogande över resurser kan problemen relativt lätt definieras som bristsituationer. Man talar ofta inom konsumentpolitiken om "svaga konsumenter" och avser då konsumenter med bristande resurser i ett eller flera avseenden.

Ett tillvägagångssätt liknande låginkomstutredningens har använts av expertgruppen för regional utredningsverksamhet (ERU) i dess kartläggningar av det svenska välfärdslandskapet.¹¹ ERU påpekar att en av samhällsplaneringens viktigaste uppgifter är att förbättra "hushållens levnadsvillkor". ERU vill därför inte bara beskriva levnadsvillkoren i olika orter, utan också klargöra vad det finns för möjligheter att genom samhällspolitiska åtgärder påverka levnadsvillkoren i landet.

Man framhåller emellertid att analysinstrument behöver utvecklas för att användas inom samhällsplaneringen och att forskningen kring hushållens levnadsvillkor fortfarande befinner sig på ett inledande stadium.

ERU ser hushållens levnadsvillkor som en funktion av hushållens egna tillgångar och av de tillgångar som finns i miljön på den speciella ort, där hushållet är bosatt. De slag av hushållets egna tillgångar man särskilt uppmärksammat är t ex betalningsförmåga, hälsotillstånd, kunskapsnivå och egna förflyttningsresurser. Bland omgivningens tillgångar har man särskilt tagit fasta på tillgång till olika arbetsmöjligheter, tillgång till bostäder, till hälso- och sjukvård, till möjligheter till utbildnings- och fritidssysselsättningar, till kontakter med andra etc. I ULF ingår liknande levnadsvillkor-komponenter, nämligen bl a utbildning, ekonomi, boende, hälsa, transporter och kommunikationer.

En beskrivning av ett hushålls levnadsvillkor ger vid handen vilka möjligheter att välja aktiviteter och sysselsättningar det har, dvs de potentiella beteenden hushållets medlemmar kan ägna sig åt. Ur denna mängd väljer hushållets medlemmar vissa beteenden, vissa verksamheter. Beteendet och verksamheterna ses av ERU som kopplade till hushållets välfärd. Verksamheternas och beteendets resultat påverkar givetvis också levnadsvillkoren i fortsättningen för det aktuella hushållet och även för andra hushåll. Tankegången har av ERU komprimerats i figuren nedan.

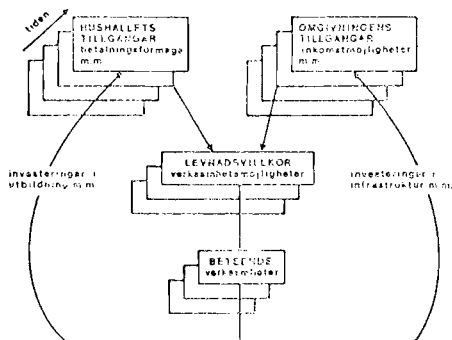

Fig 3.1 Förändringar av hushållens levnadsvillkor och tider (ur SOU 1974:1, sid 149)

Tillämpat på distributionssystemet skulle alltså ERU:s tillvägagångssätt kunna innebära att man för hushåll i olika orter kartlade tillgången till butiker av olika slag, tidsavstånden till dessa med olika färdmedel och hushållens tillgång till olika färdmedel, för att därifrån dra slutsatser om vilka hushåll som har de sämsta inköpsmöjligheterna.

Några viktiga skillnader mellan låginkomstutredningens angreppssätt och ERU:s förtjänar att påpekas. Så studerar t ex ERU hushållets förutsättningar och inte individernas. Man motiverar detta med att i flerpersongshushållet olika aktiviteter kan samordnas mellan medlemmarna och att hushållet utgör en inkomst- och konsumtionsenhet. ERU studerar inte heller erbart förfogandet över resurser av skilda slag, utan också den potentiella resursanvändningen. ERU:s tillvägagångssätt tillåter också att jämförelser av levnadsvillkoren görs dels mellan olika orter - man kan t ex jämföra möjligheterna att välja aktiviteter i en tätort med möjligheterna att välja aktiviteter i ett glesbygdsområde, dels mellan olika hushållstyper - man kan t ex jämföra möjligheterna att välja aktiviteter för ett hushåll med bil med möjligheterna att välja för ett hushåll som är hänvisat till kollektivtrafik. Genom sådana jämförelser blir det alltså möjligt att ringa in grupper av hushåll med dåliga förutsättningar, dvs sådana hushåll som har sämre möjligheter att välja handlingsalternativ än andra grupper.

ERU:s synsätt återkommer också bl a i landstingets miljöinventering, i vilken man syftar till: 12)

"En socialt orienterad beskrivning av olika omgivningsförhållanden i Stockholmsregionen. Det är ett led i strävandena att skapa en bild av den fysiska och sociala verkligheten till ledning för formulerandet av mål för regionsplanering och samhällsbyggandet i länet".
(Landstingets miljöinventering. 1973, Rapport 2, sid 0)

Den föreställningsram man arbetar med återges nedan (hushållet förutsätts tydligen sakna politiska resurser/intressen).

Individuella aktiviteter

Resursutbud/miljöförhållanden

Hushålls- och familjeaktiviteter, kontakter, umgänge samt vård av barn	Demografiska och socioekonomiska förhållanden
Förvärvsverksamheter	Bostadsförhållanden
Förflyttningar av olika slag för att kunna utöva olika aktiviteter	Barnavårdande institutioner
Inköp av varor och andra kommersiella tjänster	Arbetsplatser av olika slag
Utbildning och personlig utveckling	Kommunikationer med tunnelbanor, järnvägar, bussar, vägar och stigar
Strävan att bevara hälsan resp att bli frisk	Butiker, hantverkerier, institution för penningförmedling etc
Sociala trygghetssträvanden	Skolor, lärarpersonal, studieutrustning m m, kulturinstitutioner
Strävan till fysisk trygghet	Institutioner för förebyggande hälsovård och sjukvård samt immissionsbekämpande åtgärder
Reaktion och nöjesliv	Social omvårdnad (familjevård, åldrvård, socialförsäkring m m)
Strävan till skönhetsupplevelser	Trafiksäkerhet samt ordningshållning av olika slag
	Fritidslokaler, idrottsanläggningar, fritidsområden
	Estetiska kvaliteter, bl a viss miljövärd

Fig 3. 2 Landstingets miljöinventering. Rapport 1 (sid 5)

Man kan emellertid gå ett steg längre än ERU och landstingets miljöinventering och studera hur de tillgängliga levnadsvillkoren eller resurserna faktiskt utnyttjas. Härigenom kan man för det första få en bild av vilka verksamhetsprogram som hänger samman med olika kombinationer av förfogande över resurser. För det andra kan man också få en bild av vilka uppoffringar hushåll i olika situationer får vidkännas för att genomföra ett visst verksamhetsprogram. Detta är utgångspunkten för det konsumentekonomiska synsätt jag försöker använda.

En undersökning, som läggs upp enligt denna grundsyn, kan uppfylla de krav på diagnostisk förmåga, åtgärdsrelevans m m, som formulerades inledningsvis. I förkortad form lyder resonemanget på följande sätt: Skillnader i uppoffringar för en viss verksamhet mellan olika typer av hushåll ses som ett symptom på att problem föreligger. När detta konstateras kan man gå vidare och analysera i vilken utsträckning det föreligger skillnader i verksamhetens organisation mellan hushåll med likartade förutsättningar för den aktuella verksamheten. De ineffektiva hushållens situation kan då förbättras genom information och utbildning i hur de existerande resurserna kan användas på ett bättre sätt. (Fall 1 i fig 3.3)

Man kan sedan gå ytterligare ett steg i analysen och jämföra skillnader i uppoffringar mellan grupper av hushåll med olika förutsättningar för inköp. Effekterna av skillnader i yttre förutsättningar belyses genom att man jämför grupper av hushåll med likartade inre förutsättningar men i skilda miljöer (fall 2 i fig 3.3). Effekterna av olikheter i hushållets egna förutsättningar belyses genom att man granskar skillnader i uppoffringar mellan hushåll i likartade miljöer men med olika egna förutsättningar (fall 3 i fig 3.3). Tankegången belyses i figuren nedan. För enkelhetens skull har förutsättningar respektive organisation indelats i två typer, "god" respektive "dålig". Den streckade ramen i figuren anger vilka hushåll som jämförs med varandra. I fall 1 jämförs således bara hushållen inom varje grupp med varandra. Inga jämförelser görs mellan hushåll som tillhör olika grupper. I fall 2 och 3 jämförs däremot hushållen i de olika grupperna med varandra.

Hushållets förutsätt- ningar Miljöns förutsättningar	"Goda"	"Dåliga"	
"Goda"	Stora uppföringar Små uppföringar	Stora uppföringar Små uppföringar	→ Dålig organisation → God organisation
"Dåliga"	Stora uppföringar Små uppföringar	Stora uppföringar Små uppföringar	→ Dålig organisation → God organisation

Fall 1. Vad betyder hushållens sätt att utnyttja existerande förutsättningar för deras uppföringar?

Hushållets förutsätt- ningar Miljöns förutsättningar	"Goda"	"Dåliga"
"Goda"	Uppföringar	Uppföringar
"Dåliga"	Uppföringar	Uppföringar

Fall 2. Vad betyder olikheter i hushållens yttre förutsättningar för deras uppföringar?

Hushållets förutsätt- ningar Miljöns förutsättningar	"Goda"	"Dåliga"
"Goda"	Uppföringar	Uppföringar
"Dåliga"	Uppföringar	Uppföringar

Fall 3. Vad betyder olikheter i hushållens inre förutsättningar för deras uppföringar?

Fig 3.3 Skillnader i hushållens uppföringar som symtom på problem

3.3 *Beslutsunderlag för hushållen*

Det ekonomiska synsättet kan också användas inom hushållet för att granska resursanvändningen i samband med olika aktiviteter. I ett hushåll kan man t ex belysa vilka konsekvenser i form av skillnader i uppförfningar av tid och pengar alternativa sätt att organisera inköpen medför. Genom att systematiskt variera organisationen och beräkna uppförfningarnas storlek kan hushållet söka sig fram till en effektiv lösning. ¹³ Det är dock troligt att inköpsvanorna oftast inte väljs medvetet. I en norsk undersökning har man dock emellertid sökt göra de hushåll, som deltog i undersökningen, medvetna om alternativa inköpsmönsters konsekvenser. ¹⁴ Undersökningen var upplagd som ett experiment med veckoinköp av dagligvaror. 40 hushåll deltog. Före experimentet hade inget hushåll gjort enbart ett inköp i veckan. Efter experimentet hade något över hälften av hushållen ändrat sina inköpsvanor i riktning mot ett glesare mönster. Det var dock endast 4 hushåll som klarade av att göra bara ett inköp i veckan. Svårigheter med planeringen och varornas bristande hållvarhet var bland de skäl som nämndes för att inte göra glesa inköp. Experimentet kan ses som ett sätt att tillämpa ett konsumentekonomiskt tänkande vid inköpen.

Ett annat sätt att granska resursanvändningen inom hushållet är att göra investeringskalkyler inför köp av större kapitalvaror. Exempel på hur man genomför sådana finns bl a i Billgren, Börestam, Myrehed, Myrehed och Ringborg. ¹⁵ Också Julanders avhandling är ett exempel på hur hushållen kan komma fram till en effektiv användning av sina inkomster, genom att använda en hushållsekonomisk ansats. ¹⁶

NOTER TILL KAPITEL 3

1. SOU 1971:7: Hushållning med mark och vatten. Stockholm
 Samhällsplaneringsforskning. En problemanalys. *Programskrift 14 från Statens Råd för Byggnadsforskning*. Stockholm 1971.
2. Svenson, G., Tufvesson, B., 1978, Hur planeras Sverige. Stockholm.
 Dror, Y., 1971, Ventures in policy Sciences. Concepts and applications. New York.
 Quade, E. S., 1976, Analysis for public decisions. New York.
3. Johansson, S., 1970, Om levnadsnivåundersökningen. Stockholm.
 Stjernberg, T., 1977, Organizational Change and Quality of life: individual and organizational perspectives on democratization of work in an insurance company. Stockholm.
 Se även Seashore, S., Job satisfaction as an indicator of quality of employment. Paper prepared for a symposium on social indicators of the quality of working life. Febr 1973 (stencil).
4. SCB, 1978, Några huvudprinciper för den framtida levnadsnivåstatistiken inom ramen för SCBs löpande levnadsnivåundersökningar. Stockholm (Vogel, 7, 1978-0-20, Diskussionsunderlag).
5. Wikström, S., 1977, Analysmetodik med konsumentperspektiv. Granskning av en analysmodell för dagligvarudistributionen. Malmö.
6. Johansson, S., 1970, Om levnadsnivåundersökningen. Stockholm.
 Se även Thiberg, S., 1975, Människa - närmiljö - samhälle. Stockholm.
7. Braybrooke, D., Lindblom, Ch., 1963, A strategy of decision. Policy evaluation as a Social process. New York.
 Claeson, G., 1972, Statens ostyriga utredande. Betänkande av komittéväsendet. Stockholm.
 Lindblom, Ch., 1969, The science of "Muddling Throug" i Ansoff H.I. (ed), Business Strategy, London.
 Wikström, S., 1977, Analysmetodik med konsumentperspektiv. Granskning av en analysmodell för dagligvarudistributionen. Malmö.

8. Bostadens grannskap, 1972, Stockholm. (Statens planverk.)
God bostad, 1972, Stockholm. (Statens planverk.)
9. Johansson, S., 1970, Om levnadsnivåundersökningen.
Stockholm. (Sid 27)
10. SCB, 1978, Några huvudprinciper för den framtida
levnadsnivåstatistiken inom ramen för SCBs löpande
levnadsnivåundersökningar. Stockholm (Vogel, 7,
1978-02-20, Diskussionsunderlag).
11. SOU 1974:1, Orter i regional samverkan. Stockholm.
SOU 1974:2, Ortsbundna levnadsvillkor. Stockholm.
12. Landstingets miljöinventering, 1973-74. Rapport nr 1,2, Stockholm.
(Stockholms läns landsting, regionplanekontoret.)
13. Se Ringborg, E., 1968, Varor på väg. Stockholm.
14. Lund, A., Haugstveit, N., 1975, Innkjøpsmønster og
butiksstruktur. NIBR arbeidsrapport 8/75. (Stencil).
Oslo.
15. Billgren, J., 1977, Konsumentekonomi med konsumentpolitik. Lund.
Börestam, E., Myrehed, K., Myrehed, I., 1969, Lönar
sig köpet? Kalkyl- och databok i hushållets företags-
ekonomi. Stockholm.
Ringborg, E., 1968, Varor på väg. Stockholm.
16. Julander, C.-R., 1975, Sparande och effekter av ökad
kunskap om inkomstens användning. En beteendeveten-
skaplig studie av individers inkomstanvändning.
Stockholm.

4. DAGLIGVARUDISTRIBUTIONEN SOM ETT SAMHÄLLSPLANERINGSPROBLEM

4.1 Sammanfattning

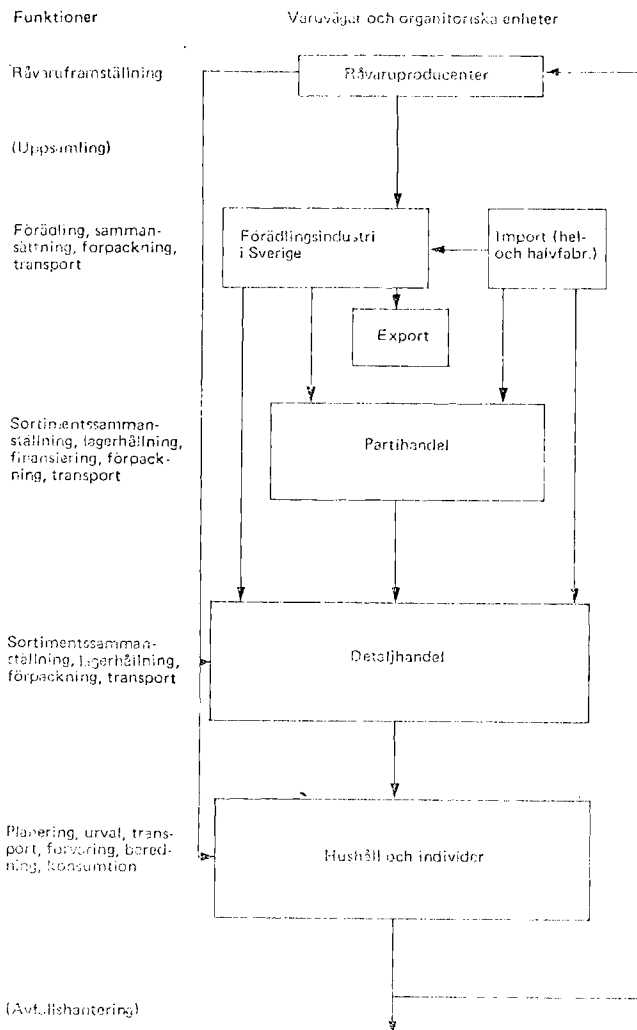
I kapitlet ges en kort översikt över viktiga förändringar inom dagligvarudistributionen, vilka påverkat hushållens inköpsförhållanden. Butiksnätets strukturomvandling diskuteras, liksom möjliga drivkrafter bakom denna förändring. Förändringar i leden bakom detaljhandeln, liksom i miljön i övrigt, vilka kan ha påverkat detaljhandeln och hushållens inköpsvanor behandlas översiktligt.

Samhällets möjligheter att påverka distributionssystemet, framför allt butiksnätets utformning, diskuteras. Samhället kan ingripa på olika nivåer i systemet och rikta åtgärderna mot olika komponenter i det. På den lokala nivån är det främsta styrmedlet kommunens planering av den byggda miljön. Kommunen har att göra avvägningar mellan många intressenters skilda krav, t ex byggherrarnas, butiksetablerarnas och hushållens. På en högre samhällsplaneringsnivå, där handlingsprogram för olika samhällsområden formuleras, finns möjligheter till ingripanden i systemet som helhet, t ex i form av stöd åt eller avgifter på olika butikformer av den typ distributionsutredningen föreslagit. Möjligheter finns också att genom konsumentpolitiska åtgärder påverka hushållens förutsättningar och agerande.

4.2 Några drag i dagligvarudistributionens utveckling

Med dagligvaror brukar man avse livsmedel och vissa andra förnödenheter som köps ofta av hushållen.¹⁾ Det kan t ex röra sig om kemiska produkter, pappersvaror, toalettartiklar, tobak, blommor och vissa tidskrifter. Överföringen av varorna från produktion till konsumtion sker inom ramen för ett distributionssystem bestående av olika typer av beslutsfattare, med olika uppgifter i den utbytesprocess distributionen utgör. Deltagare i denna utbytesprocess kan t ex vara ett producent-

företag, grossister och detaljister samt hushåll och samhällsrepresentanter. Serviceföretag som transportföretag, reklambyråer, försäkringsföretag och avfallshanteringsföretag kan också ses som deltagare. Avgränsningen av systemet har växlat med olika betraktares varierande syften för sina undersökningar. I den management-orienterade synen på distributionen som hittills varit dominerande har man ofta avgränsat systemet vid detaljisten.²⁾ I den samhällseliga synen på distributionen som t ex distributionsutredningen företrätt tas även konsumenterna, d v s hushållen, med i systemet. (Se figur nr 4.1 nedan).

Figur 4.1 Varudistributionens funktioner och organisation i huvuddrag (ur SOU 1975:69, sid 26)

De delar av distributionssystemet jag studerat är detaljhandeln och hushållen. Detaljhandeln med dagligvaror har - sedd i ett tioårigt perspektiv - förändrats i en rad avseenden som innebär förändrade inköpsförhållanden för konsumenterna. Detaljhandelns strukturomvandling har inneburit:

- förändringar i antalet butiker och i butikernas storleksfördelning
- förändringar i lokaliseringsmönstret
- förändringar i försäljningsformer
- förändringar i sortiment

4.2.1 Förändringar i butikernas antal och storleksfördelning

Antalet dagligvarubutiker har förändrats kraftigt under en tioårsperiod. I början av 60-talet fanns över 20 000 dagligvarubutiker i landet. 1978 fanns obetydligt under 10 000 stycken. Nedläggningarna startade vid slutet av 50-talet. Under perioden 1964-1976 lades ca 60% av antalet verksamma butiker 1964 ned. Detta betyder att närmare 1 000 st i genomsnitt lades ned per år. Nyetableringarna var färre till antalet, ca 200 per år under den senare delen av 1960-talet. Minskningen väntas fortsätta. ³⁾

Tabell 4.1 Butiksantalets förändringar (Johansson, B., 1977, sid 11)

Bestånd vid slutet av 1964	19.263
Nedlagda 1967-1976	./. 11.722
Nyetablerade 1965-1976	<u>2.489</u>
Bestånd vid slutet av 1976	10.030

De nyetablerade butikerna var avsevärt större än de som lades ned - man har beräknat att en nyetablerad butik i genomsnitt var tio gånger större än en nedlagd. ⁴⁾ Mot bakgrunden av den långsamma tillväxten i livsmedelskonsumtion (ca 2,6% per år under 1960-talet och i början av 70-talet, under 1977/78 till och med en volymminskning) innebär detta att de stora enheterna svarar för en växande andel av omsättningen. Butiksbeståndet domineras dock fortfarande antalsmässigt av mindre butiker. De s k storlivsbutikerna (minst 400 m² sällyta) utgjorde 1976

15% av beståndet, men svarade för närmare 60% av den totala omsättningen inom branschen.

Tabell 4.2 *Dagligvarubutikernas storleksfördelning*
(SOU 1975:69, sid 48)

Oms, mkr	Antal enheter, %	Oms.andel, %
- 1	48,2	10,0
1 - 3	30,5	21,4
3 - 5	8,5	13,4
5 - 10	8,0	22,3
10 - 20	4,0	21,5
20 -	0,5	11,4
	100	100,0

4.2.2 Förändringar i lokaliseringsmönster

De små enheterna var i regel s k kvartersbutiker, d v s främst avsedda att betjäna de boende inom ett begränsat området. De nya enheterna är i högre grad trafikorienterade, d v s planerade att användas även av människor som inte är bosatta i närheten av butiken, utan som passerar förbi. Stora dagligvaruhallar och dagligvarumarknader etableras ofta i stadskärnan, vilket också är en form av trafikorientering. Det mest extrema exemplet på frigörelsen från bostadsområden är stormarknaderna, som ligger utanför eller i utkanten av tätortsområdet. Under 1977/78 har emellertid denna trend mot allt större etableringar brutits något.

Också de bostadsorienterade dagligvarubutikernas lokaliseringsmönster har emellertid förändrats. I nyare bostadsområden placeras ofta två enheter (med olika ägare) vägg i vägg med varandra i ett s k stadsdelscentrum. Tanken bakom detta är att konsumenterna skall kunna välja mellan två konkurrerande butiker och att ingen butik ensam skall ha fördelen av samlokalisering med annat serviceutbud. Detta innebär dock att hushållens transportsträckor blir längre än om enheterna hade placerats separat, naturligtvis under förutsättning att hushållen alltid väljer att gå till den närmaste butiken.⁵⁾

"En teoretisk beräkning har visat att medelgångavståndet mellan bostad och butik ökar med över 20% om två butiker (med 3 milj kr i årsomsättning vardera) lokaliseras lokalt i ett område, jämfört med om de två butikerna förläggs var för sig på de ur gångavståndssynpunkt mest fördelaktiga platserna i området. Motsvarande ökning för en central utbudspunkt med tre butiker - jämfört med utspridd lokalisering - är över 60%. Exempelen avser en normal bebyggelsetäthet för tre-fyra-våningshus." (God Bostad, 1972, s. 179-180)

4.2.3 *Förändringar i försäljningsformer*

Strukturomvandlingen hänger också samman med en förändring i försäljningsformerna, där självbetjäningssystemets genombrott kanske varit den mest radikala.

Den första självbetjäningsbutiken - en Konsumbutik - öppnades 1949. 1960 beräknades ca 30% av alla dagligvarubutiker vara självbetjäningsbutiker. 1973 var motsvarande siffra 95%. I stora enheter har man dock ofta kvar manuell betjäning vid vissa färskvarudiskar.

De försök, som gjordes 1960-talet med telefonorder och hemsändning av varor till hushållen fick aldrig någon större spridning.⁶⁾ Konsum Stockholm tillämpar dock fortfarande ett hemköpssystem och andra butiker kan ofta erbjuda hemsändning mot avgift.

4.2.4 *Förändringar i sortiment*

Strukturomvandlingen hänger också samman med att små butiker med ett specialsortiment av dagligvaror sammanslagits till allivsbutiker. Detta blev möjligt genom en förändring i livsmedelsstadgan, vilket ägde rum i början av 1950-talet. Då slopades reglerna om separat försäljning av bl a mjölk.

Ett annat viktigt drag i utvecklingen mot att placera sortimenten "under ett tak" är varuhusens tillkomst. På senare tid har man också kunnat notera en ökande grad av sortimentsblandning inom dagligvaruhandeln, d v s varor som inte tidigare hörde till gruppen dagligvaror tas in i sortimentet, t ex husgeråd och textilier.

Självbetjäningssystemet förutsätter färdigförpackade varor, vilket öppnar möjligheter att variera förpackningarnas storlek och utformning. Detta ökar också då möjligheterna till marknadsföring av märkesvaror. I och med att industrin övertar stora delar av matlagningsarbetet blir det också möjligt att marknadsföra en mängd variationer på samma tema - förut baserades ju kosthållet på en stor andel tämligen obearbetade råvaror, varvid varje individuellt hushåll införde sina egna variationer i matlagningsarbetet. Nu tillkommer nya produktvarianter i allt snabbare takt. Inom detaljhandeln talas ibland om sortimentsexlosionen. Enligt en undersökning som gjorts av tidskriften Supermarket tillkommer i genomsnitt ca 1.000 - 1.200 nya varianter av dagligvaror per år.⁷⁾

Storleken på butikernas sortiment varierar främst med butikstyp, men inom butikstypen finns variationer i sortimentet, beroende på t ex omsättning och ytstorlek. Under perioden 1969-1973 ökade sortimentet med 25% för en stor dagligvarubutik (från 2.830 artiklar 1969 till 3.600 1973). Det var främst sortimentet av kemiskt-tekniska artiklar och pappersvaror som ökade.⁸⁾

Sammanfattningsvis kan alltså sägas, att utvecklingen gått i en riktning, som inneburit att butiksnätet glesats ut allt mer och kommit att domineras av stora enheter.

4.3 *Drivkrafter, som påverkat butiksnätets strukturomvandling*

Flera förklaringar till strukturomvandlingen av butiksnätet har framförts. Det är vanligt att man försöker förklara denna med hjälp av de förändringar som skett i detaljhandelns miljö, t ex i kostnadsbetingelser, i tekniska, legala och marknadsmässiga betingelser.⁹⁾ Omstruktureringen har alltså setts som en reaktion på yttre tryck.

"Tvärtom vad många föreställer sig, beror de stora strukturella förändringarna inom varuhandeln, till stor del på inverkan från omständigheter som ligger utanför handelns eget beslutsfattande. Etableringen av stormarknader och servicebutiker m m, liksom nedläggning av affärer, sker visserligen på handelns egna initiativ, men återgårderna i fråga är som regel en konsekvens av ändrade förhållanden eller att atti-

tyder i omvärlden." (Larsson, 1975, sid. 13)

4.3.1 *Legala betingelser*

Ett exempel på vad förändringar i legala betingelser betytt för butiksstrukturen har redan nämnts, nämligen upphävandet av kravet på att vissa varor måste säljas separat. Detta betydde möjligheten att etablera en allivsbutik, d v s en butik med ett allsidigt sortiment av dagligvaror. Ett annat exempel är lagstiftningen mot konkurrensbegränsning, som ju genom bruttoprisförbudet, kom att innebära en ökad priskonkurrens och framväxten av renodlade lågpriskanaler. Lagregler om affärstider kan också få effekter på konkurrensen mellan olika enheter. Detta har åtminstone framhävts i affärstidsutredningen.¹⁰⁾

Ytterligare ett exempel på hur lagstiftningsåtgärder inverkat på strukturuomvandlingen som ofta nämnts är den nya livsmedelsstadgans skärpta krav på hygien i butikerna, vilka sägs ha varit svåra att leva upp till för de mindre, äldre butikerna. Dessa har också svårt att skaffa kapital för ombyggnad och förnyelse för att fylla kraven.

4.3.2 *Tekniska betingelser*

Till de tekniska betingelserna har räknats stordriftsfördelar av olika slag.¹¹⁾

Dessa kan gälla stora butiker jämfört med små, flerbutiksföretag jämfört med enbutiksföretag, ekonomiskt samverkande butiker jämfört med butiker som inte samverkar. Stordriftsfördelarna kan bestå i inköpsfördelar, kostnadsfördelar, fördelar beträffande tillgång till och utnyttjande av information, fördelar beträffande riskutjämning och tillgång till kapital.

Inköpsfördelarna kan bestå i kvantitetsrabatter, bonus m m, men också i erhållandet av speciella leveransvillkor. Kostnadsfördelar kan uppstå genom bättre utnyttjande av personal och anläggning. Informationsfördelar kan t ex innebära ett bättre utnytt-

jande av ny teknik och större möjligheter att driva en egen etableringspolitik. Också kapitalfördelar ger förutsättningar för att genomföra en sammanhållen etableringspolitik.

4.3.3 Marknadsmässiga betingelser

Livsmedelskonsumtionen karakteriseras av en långsam volymmässig tillväxt, jämfört med t ex fritidskonsumtionen. Konkurrensen om kunderna blir således hårdare här än i mer expansiva branscher.

Urbaniseringen har utpekats som en av drivkrafterna bakom strukturomvandlingen. Detaljhandeln måste flytta efter sitt kundunderlag. Detaljhandelns koncentration till tätorter är dock större än befolkningskoncentrationen, eftersom tätorterna i regel också hämtar kunder från omgivande, icke tätbebyggda områden. För dagligvarubutiker är dock inte influensområdena så stora som för urvalsvarubutiker.¹²⁾

En annan förändring som sägs ha påverkat strukturomvandlingen är kommunikationernas utveckling, särskilt den kraftiga ökningen av privatbilismen. För den bilburne är avståndet till butiken inte lika viktigt som för den som går eller åker kollektivt. Man har också velat se en ökad grad av förvärvsarbete bland kvinnorna som en förklaringsgrund till strukturomvandlingen. Genom att en del av de förvärvsarbetande gör inköp i butiker nära arbetsplatsen, minskar den bostadsområdesorienterade butikens kundunderlag.¹³⁾

4.3.4 Kostnadsmässiga betingelser

Den största kostnadsposten inom detaljhandeln är personalkostnaderna, vilka ökat betydligt under senare år, trots att detaljhandelsanställda fortfarande kan anses vara en låglönegrupp.

Med de skalekonomier, som existerar, förmår större butiker utnyttja personalen mer effektivt än mindre butiker.¹⁴⁾

Tabell 4.3 Arbetsproduktiviteten i olika butiksstorlekar
(SOU 1975:7, sid 86)

Butikens oms; mkr	Oms/sysselsatt (index)
- 0,49	100
0,5 - 0,99	128
1,0 - 2,99	162
3,0 - 4,99	180
5,0 - 9,99	226
10,0 - 24,99	244

I små, privatägda butiker kan det dock i vissa fall inträffa att ägaren inte tar ut en marknadsmässig lön, varför lönekostnaderna kan pressas.

En annan stor kostnadspost inom detaljhandeln är hyran. Hyresnivån i en stads innerområden är ofta högre än i ytterområdena och högre i nya eller sanerade fastigheter än i gamla. Genom saneringar av stadskärnorna kan det äldre butiksbeståndet komma att slås ut. Stormarknaderna kan genom att bygga billiga anläggningar på billig mark utanför tätorten skaffa sig låga lokalkostnader.

De stora butikerna har också i genomsnitt högre ytproduktivitet än de små.

Tabell 4.4 Ytproduktivitet i olika butiksstorlekar
(SOU 1975:7, sid 86)

Butikens oms; mkr	Oms per m ² försäljningsyta (index)
- 0,49	100
0,5 - 0,99	139
1,0 - 2,99	170
3,0 - 4,99	203
5,0 - 9,99	201
10,0 - 24,99	229

Butikens kostnader kan pressas genom ökningar i produktiviteten t ex genom självbetjäningssystem eller genom att minska servicen gentemot konsumenterna, t ex genom att låta kon-

sumenterna svara för en större del av transportarbetet. Emellertid har kostnadsökningarna också gått ut över företagens vinst. Dagligvaruhandeln har svårt att genom pris- höjningar kompensera sig för stigande kostnader. Prisstopp råder tidvis på vissa livsmedel och livsmedelspriserna är övervakade av officiella organ som Statens Pris och Kartellnämnd, men dessutom av massmedia och av individuella konsumenter.

4.3.5 Resultat

De ovan nämnda förändringarna i detaljhandelns verksamhetsbetingelser kan sägas ha verkat till de mindre och de fristående butikernas nackdel. Skillnaderna i resultat enligt tabell 4.5 visar på den mindre butikens svårigheter.

Tabell 4.5 *Kostnader och brutto- och nettovinst (i % av oms) i olika butiksstorlekar (SOU 1975:70, sid 83)*

Butikens oms; mkr	Bruttovinst	Kostnader	Nettovinst
- 0,49	15,1	9,1	6,0
0,5 - 0,99	15,6	10,6	5,0
1,0 - 2,99	16,6	13,5	3,1
3,0 - 4,99	17,8	14,9	2,9
5,0 - 9,99	17,7	15,1	2,6
10,0 -24,99	17,9	16,3	1,6

Med bruttovinst avses skillnaden mellan försäljning och varukostnader, med nettovinst skillnaden mellan bruttovinst och kostnader.

Som framgår av tabellen ökade bruttovinstprocenten med ökande butiksstorlek upp till en omsättning på 5 mkr.

4.3.6 Integration, beslutsfattande och etableringspolitik

Som nämnts, har en mängd förändringar inom och utom distributionssystemet samverkat till att driva på utvecklingen mot en storbutiksstruktur. I många läroböcker ses detaljhandeln som om den enbart anpassade sig passivt till de förändringar som äger rum i dess omvärld. I ett arbetspapper till distributionsutredningen har emellertid L-G Mattsson diskuterat vilka förhållanden som drivit på strukturuomvandlingen och då tilldelat handeln en mer aktiv roll.¹⁵⁾ Mål, beslutsprocesser och resurser inom företagen måste också antas påverka utvecklingen, p g a att

- beslutsfattarna har olika information om förändringar i miljön
- beslutsfattarna har olika mål för företaget
- beslutsfattarna bedömer konsekvenserna av olika handlingsalternativ olika
- resurserna för att genomföra ett visst handlingsalternativ kan vara olika mellan olika företag
- företagen har olika möjligheter att påverka vissa av de förändringar som äger rum i detaljhandelns miljö

Dagligvaruhandeln har nu genom fusioner i princip kommit att bestå av tre s k block, KF, ICA och DAGAB. Dessa block har olika grad av integration mellan tillverkning, partihandel och detaljhandel, där KF uppvisar den högsta graden av integration. Mattsson ser ett samband mellan takten i butiksnätets strukturuomvandling och beslutsprocessens lokalisering inom handelsblocken.

Inom Kooperationen har till stor del planeringsarbetet inför beslut om nyetableringar och nedläggningar legat på en mer central nivå än inom den privata handeln. Butiksnätets strukturuomvandling har också gått snabbare inom konsumentkooperationen än inom den privata handeln. Mattssons tes är att detta beror på skillnader mellan systemen i de olika avseenden som nämndes ovan.

- Beslutsfattare på en högre nivå har troligen bättre information om utvecklingen i stort än beslutsfattare på en lägre nivå.

- Beslutsfattare inom ett integrerat system har troligen mål gällande systemet som helhet, medan beslutsfattare i ett mindre integrerat system har mål som kanske enbart gäller en individuell enhet. Beslutsfattare inom ett integrerat system har bättre möjligheter att bedöma konsekvenserna av ett beslut om nyetablering än beslutsfattare inom ett mindre integrerat system, därför att de har bättre överblick över utvecklingen hos övriga butiker i systemet.
- Ett mer integrerat system som konsumentkooperationen har också fördelar när det gäller anskaffningen av resurser som arbetskraft, kapital och inte minst butikslägen, i jämförelse med ett mindre integrerat system.
- Ett mer integrerat system har större möjligheter att genomföra en sammanhållen politik när det gäller strukturförändringar, än ett mindre integrerat system. Det är också genom sin styrka i förhandlingar och genom sin kunskapsauktoritet större möjligheter att påverka andra beslutsfattare, t ex planeringsansvariga i kommunen.

Butiksnätets strukturuomvandling behöver alltså inte beror bara på en passiv anpassning till förändringar i miljön. Strukturförändringen behöver inte heller innebära en automatisk anpassning till marknaden, påpekar Mattsson, i och med att skillnader i effektivitet och konkurrensförmåga inte behöver ha att göra med de individuella butikernas marknadsanpassning. Relationer till andra delar av miljön än konsumenterna, t ex till leverantörer (maktrabatter), finansieringsinstitut och markägare, liksom de interna relationerna, t ex i form av rutiner och datasystem, kan ge konkurrensfördelar.

Dessa synpunkter stämmer överens med vad en annan forskare anser. I boken "Systemsamhället" använder Erik Rhenman detsvenska livsmedelssystemet som ett exempel på hur ett funktionellt behovssystem kommit att bestå av "större eller mindre planekonomier som är löst hopfogade med en eller annan typ av marknadsekonomi."¹⁶⁾

KONSUMENTER

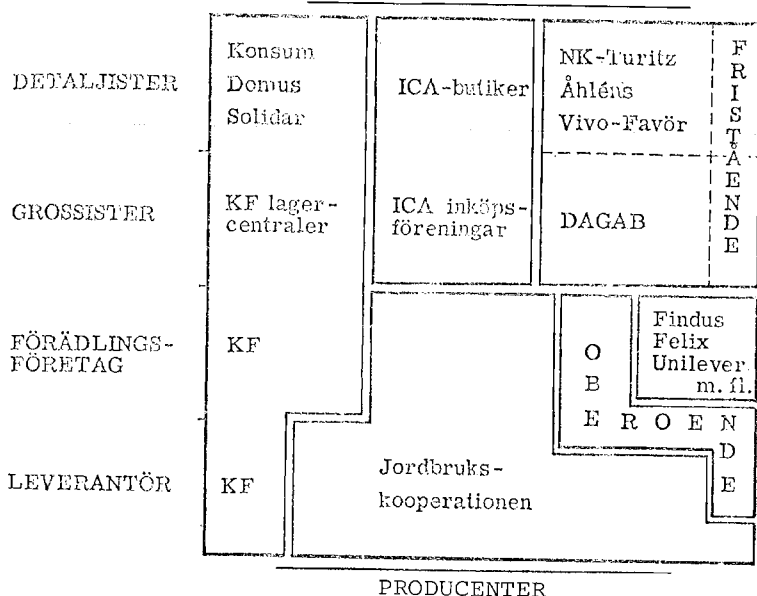

Fig 4.2 Det svenska livsmedelssystemet. (Rhenman, 1975, sid 22)

"Dessa företag och föreningar är inom sig små planekonomier. Visserligen försöker man på olika sätt inom företagen låta kostnads- och intäktsöverväganden styra resursutnyttjandet och i viss mån har man gått så långt att de interna transaktionerna sker på marknadsmässiga villkor, men vid behov sätts dock marknadsekonomin ur spel. Själva uppbyggandet av integrerade företag syftar ju för övrigt just till att sätta marknadsekonomin ur spel och etablera fasta förbindelser med möjlighet till rationaliseringsvinster.

Det är viktigt att ha klart för sig dessa starka tendenser till planhushållning även inom en s k marknadsekonomi. Den tekniska utvecklingen med dess stora investeringar och den organisatoriska effektiviteten gör det nödvändigt att man på olika sätt försäkras om ett garanterat resursutnyttjande och stabila samarbetsrelationer. Inom livsmedelssystemet har odling, industrier, lagercentraler, databehandlingssystem, transportapparat och detaljhandel knutits ihop i ett alltmer integrerat flöde." (Rhenman, 1975, sid 22)

Om dessa slutsatser är riktiga, innebär det att butiks nätets fortsatta utveckling inte med säkerhet kan sägas komma att innebära en anpassning till hushållens behov av och efterfrågan på detaljhandelsservice.

4.4 Samhällets möjligheter till påverkan på butiksstrukturen

Vid flera tillfällen har samhällets uppmärksamhet riktats mot distributionens sätt att fungera. 1953 års varudistributions-

utredning (SOU 1955:16), glesbygdsutredningen (SOU 1972:13), butiksetableringsutredningen (SOU 1973:15) och distributionsutredningen (SOU 1975:69 och 70) är exempel på detta. I 1953 års utredning ansågs att rationaliseringstakten i handeln kunde ökas. Utredningens olika förslag ledde dock inte till direkta åtgärder från samhällets sida, även om ett pris- och konkurrensövervakande organ och konsumentinriktade organ, vilka utredningen föreslagit, inrättades efter ytterligare utredningar. Glesbygdsutredningen föreslog stöd till glesbygdsbutiker i det inre stödområdet för att trygga glesbygdsbornas försörjning med dagligvaror. Stödområdet har nu utökats till att gälla glesbygder och skärgårdar i hela landet och förutom investeringsstöd kan nu också driftsstöd ges.

Butiksetableringsutredningen ansåg att detaljhandeln i alltför hög grad dominerade planeringen för kommersiell service och att kommunernas möjligheter att självständigt leda utvecklingen av detaljhandeln borde ökas. Utredningen ansåg dock inte att kommunernas befogenheter i det sammanhanget behövde stärkas, då detaljhandelns beroende av den kommunala planeringen redan är mycket starkt. I stället skulle kommunerna ta ett fastare grepp om utvecklingen genom en "rullande" planering, på samma sätt som de kommunala bostadsbyggnadsprogrammen arbetats fram. En central servicecentral och ett detaljhandelsråd föreslogs också bli inrättade. Butiksetableringsutredningens förslag blev inte föremål för några åtgärder, utan överlämnades till distributionsutredningen. Distributionsutredningen understryker i sitt betänkande att ett ökat samhällsinflytande över distributionen behövs och föreslår åtgärder i detta syfte. En översikt över utredningens förslag ges nedan.¹⁷⁾

Centrala myndigheters möjligheter att utföra uppgifter i distributionen skall förbättras genom resursförstärkningar och genom inrättandet av en distributionsnämnd med samordnande och rådgivande uppgifter.

Anpassningen mellan utbudet och hushållens behov förbättras genom åtgärder riktade mot handeln, t ex att nya typer av närhetsbutiker samt hemköpssystem utvecklas i en forsknings- och experimentsverksamhet, genom att information om hur hushållens förutsättningar och beteende ökas och genom att hushållens arbetsmiljö i butikerna studeras. Hushållens agerande skall också

påverkas genom att information lämnas dem i fråga om för- och nackdelar med olika inköpsmetoder och butiksval samt om betydelsen av köptrohet. Butiksstrukturens utveckling skall påverkas genom att företagen informeras om samhällsmål för butiksstrukturen, en avgift införas för etablering av större butiksenheter med försäljning av livsmedel och andra dagligvaror och genom att sådana förändringar i leverantörernas försäljningsvillkor som försämrar små och avlägset belägna butiksenheters situation får vidtas endast efter samråd med central myndighet.

Men utredningen lägger också ett stort ansvar på kommunerna för en förbättrad planering av detaljhandelssektorn. Detta skall ske genom att kommunernas upprättar särskilda varuförsörjningsplaner som revideras årligen, genom att utbytet av information mellan kommuner och företag, inbegripande de anställda, ökas och genom att kontakten med hushållens förbättras via den konsumentpolitiska verksamheten i kommunerna. Vidare anser utredningen att ett centralt butiksregister skall upprättas och centrala organ förse kommunen med ytterligare information som kan behövas, bl a avseende strukturutveckling. Utredningen vill också att kommunernas möjligheter att få information om och påverka butiksstrukturens utveckling skall förbättras, genom att tillståndsplikt för livsmedelsförsäljning införs och frågan om tillstånd prövas med utgångspunkt från gällande varuförsörjningsplan och att anmälan om nedläggning av livsmedelsbutiker skall ske. Stöd i olika former till kommersiell service skall utvecklas och utvidgas till att i väsentliga delar omfatta i princip hela landet, anser utredningen också.

I remissbehandlingen kritiserades många av utredningens förslag och i den proposition om åtgärder på distributionsområdet (Prop. 1977/78:8) som lades fram 1978 bantades åtgärdsförslagen kraftigt.¹⁸⁾ Propositionen kan inte sägas ge några möjligheter till ett utökat samhällsinflytande över distributionen och handelsministern ansåg för övrigt inte heller att detta var behövligt, att döma av hans uttalanden i propositionen:

"För egen del har jag uppfattningen att svensk varuhandel som helhet fungerar väl. Denna uppfattning stöds av det material som distributionsutredningen har tagit fram av en bred remissopinion. När det gäller dagligvaruområdet kan konstateras att man genom omfattande rationaliseringar har kunnat anpassa sig till en tām-

ligen kraftig kostnadsutveckling utan att hushållens generellt får det svårt att nå sin butik." (prop. 1977/78:8, sid 75 och framåt)

Andra ingrepp i distributionssystemet än vissa kompletteringar av stödet till glesbygdsbutiker föreslås inte i propositionen. De medel samhället har till sitt förfogande för att påverka detaljhandeln kan indelas i tre grupper, nämligen:

- information och samråd
- stödåtgärder
- restriktiva medel med ekonomisk eller rättslig verkan (t ex kommunalt planmonopol)

Det är svårt att uttala sig om vad information och samråd betytt för butiksstrukturens utveckling. Stödåtgärderna har hittills från 1973 när de inrättades till årsskiftet 78/79 "räddat" ca 130 glesbygdsbutiker. Samhällets största möjligheter till påverkan ligger dock hos kommunerna, i och med att besluten om den byggda miljöns utformning fattas där.

4.5 *Detaljhandeln i den kommunala planeringen*

Förutsättningarna för den kommunala planeringen har förändrats under senare år, bl a genom kommunindelningsreformen, växande krav på kommunal service och statens mer aktiva deltagande i samhällsplaneringen. Ett utvecklingsarbete pågår på flera håll för att förbättra planeringsmetoder och samordna de olika planeringsaktiviteterna. I planeringen måste de rumsliga, d v s de geografiska sammanhangen beaktas. Hänsyn måste tas till serviceanläggningarnas och bostädernas placering i en ort, orters läge i förhållande till varandra, vägars sträckning etc. I de fysiska planerna har redovisats hur mark och vatten tas i anspråk för olika ändamål och hur bebyggelse och olika anläggningar bör lokaliseras och utformas.¹⁹ Regler rörande planeringen av markanvändningen finns främst i byggnadslagstiftningen (1947 års byggnadslag och 1959 års byggnadsstadga). Byggnadslagen anger fyra olika planinstitut, nämligen regionplan, generalplan, stadsplan och byggnadsplan. Kommunen har ett planmonopol som innebär att bebyggelse endast får komma till stånd i enlighet med kommunens uppfattning. Andra än kommunen kan dock upprätta förslag till plan. Samråd måste också ske med olika intressenter innan en plan antas.

Regionplanen anger översiktligt grunddragen för markens användning - t ex områden för tätortsbebyggelse och friluftsliv, trafikleder m m. Samordning av flera kommuners planering sker i regionplanen.

Generalplanen anger den översiktliga planläggningen av markens användning inom en kommun och fungerar som ett kommunalt handlingsprogram.

Stadsplanen och byggnadsplanen anger detaljerat för vilka ändamål olika ytor skall användas. Stadsplanen skall reglera rättsförhållanden mellan olika intressenter. Den är efter fastställandet bindande för såväl samhällets organ som för enskilda markägare.

Både distributionsutredningen och butiksetableringsutredningen ansåg att kommunerna skulle ta ett fastare grepp om detaljhandelsutveckling genom att upprätta s k varuförsörjningsplaner - i första hand gällande försörjningen med dagligvaror. I propositionen om åtgärder på distributionsområdet (1977/78:8) anges att kommunal varuförsörjningsplanering skall vara frivillig, men att den är en förutsättning för att ärenden om stöd till glesbygdsbutiker skall kunna behandlas av glesbygdsnämnden. Handelsministern förutsätter, till skillnad från utredningarna, inte att varuförsörjningsplanen skall gälla hela kommuner, utan den kan mycket väl göras endast för områden med problem. Några precisa anvisningar eller modeller för vad en varuförsörjningsplan skall innehålla har inte angivits av utredningarna. Emellertid har flera kommuner börjat arbeta med varuförsörjningsplanering. Konsumentverket och Svenska Kommunförbundet har också, tillsammans med Enköpings kommun, utarbetat en varuförsörjningsplan för kommunen vilken har blivit stilbildande.

Att upprätta en varuförsörjningsplan kan ses som ett led i att genomföra ett diagnos-åtgärdsprogram. Modeller för diagnos-åtgärdsprogram för olika verksamheter innehåller i princip följande steg:²⁰⁾

1. Beskrivning och analys av nuläge
2. Analys av framtida strategiskt läge, ceteris paribus
3. Formulering av önskvärd framtida läge. Utvärdering av strategiskt läge. Problemformulering

4. Inventering av alternativa handlingsprogram, utvärdering av handlingsprogrammets bidrag till måluppfyllelsen
5. Val av handlingsprogram - är något "gott nog"?
6. Genomförande av det valda alternativet
7. Utvärdering, återföring

En första förutsättning för att det skall vara möjligt att formulera kommunala mål för konsumenternas försörjning med dagligvaror och påverka företagen i önskad riktning är att det finns kunskaper om vilka möjligheter eller vilket utbud som finns till hushållens förfogande, hur olika grupper av hushåll kan utnyttja utbudet och hur de faktiskt utnyttjar det. Uppgifter om utbudet förutsätter uppgifter om butiksbeståndet. Data om butiksbeståndet kan erhållas ur bl a Statistiska Centralbyråns företagsregister, Statens Pris- och Kartellnämnds butiksregister, lokala köpmannaföreningars medlemsregister, momsskattetabeller, telefonkatalogens yrkesdel och postens adressregister. Ur dessa register erhålls dock inte all den information som behövs för att göra en varuförsörjningsplan. Dels saknas butiker i registren eller förekommer nedlagda enheter, dels saknas en mängd relevant information om de olika butikerna, t ex om sortiment, omsättning, yta, butiksägarens framtidsförväntningar och planer. Redan i detta avseende är alltså planeringsunderlaget bristfälligt. Än mindre kunskaper finns dock om hur olika typer av hushåll utnyttjar de tillgängliga butikerna och vilka konsekvenser i fråga om uppostringar och tillfredsställelse för konsumenterna olika butiksstrukturer erbjuder. Redan det första steget i diagnos-åtgärdsmodellen är således problematiskt.

Också steg två - att precisera den framtida utvecklingen, ceteris paribus, med acceptabel precision är också förknippat med svårigheter. För det första råder osäkerhet om i vilken takt ytterligare nedläggningar av mindre butiker kommer att inträffa, för det andra är det ofta besvärligt att predicera exakt vilken enhet som kommer att försvinna. Likaledes är inte sambandet mellan nya etableringar och nedläggningar särskilt väl analyserat. Hur hushållens tillgång till butik skall beskrivas är också ett outvecklat område. Vanligtvis används någon form av avståndsmått, t ex avstånd i kilometer, restid i färd med bil, som indikator på tillgängligheten och någon form av storleksmått, t ex årsomsättning eller försäljningsyta, som mått på utbudets kvalitet. Detta är inte helt tillfredsställande.²¹⁾

Också steg tre - formulering av önskvärd framtida läge - är ett utvecklat område. Butiksetableringsutredningen och en studie av Gerd Folkesdotter visar på hur detaljhandels önskemål varit styrande för planeringen i tätorterna.²² Kommunala mål för utvecklingen kan dock återfinnas i de principdiskussioner, som brukar inleda olika plandokument. I de hittills utarbetade kommunala varuförsörjningsplanerna har intresset enbart koncentrerats till glesbygdsområdena i kommunen, tätortsproblematiken har inte berörts. Emellertid innehåller flertalet varuförsörjningsplaner en prioritering av orter där butiker skall hållas vid liv.

Steg fyra till sju, som innebär att formulera och genomföra ett samlat program, är också svåra att tillämpa praktiskt, vilket är förståeligt med tanke på att de medel kommunen förfogar över främst är av defensiv karaktär. Man kan i vissa fall hindra en oönskad etablering eller en oönskad nedläggning, men inte framkalla en önskad etablering eller nedläggning. De kommunala besluten verkar också fattas ad hoc, t ex när någon vill etablera sig eller antyder att en nedläggning kan bli aktuell. Initiativet tycks till övervägande del ligga hos handeln. Det verkar således som om det återstod en lång väg att gå innan man når fram till ett mer samlat planmässigt samhälleligt inflytande över distributionen.

I det enskilda fallet har kommunen dock vissa möjligheter till påverkan, främst genom det kommunala planmonopolet. Möjligheter finns också att genom exploateringsavtal, i de fall kommunen äger marken, begränsa en nyetablerings effekter genom att styra utbudet via bestämmelser i stadsplanen om t ex försäljningsytor för olika delar av sortimentet. Via prioriteringar av butiksorter och bifall till ansökningar om investeringsstöd och driftsstöd kan kommunen också påverka utbudet. På tillgänglighetssidan har kommunen möjligheter att i sin trafikplanering utforma kollektivtrafiken så att det blir lätt att ta sig till butiken, service-resor för konsumenter kan anordnas med kommunala bidrag och kommunen kan ge stöd till hemsändningsservice.

NOTER TILL KAPITEL 4

1. SOU 1975:69, Samhället och distributionen. Stockholm
2. Kotler, P., 1972, Marketing management. Analysis, planning and control. Englewood Cliffs, New Jersey
 Skår, J., 1971, Produksjon og produktivitet i detaljhandelen. En studie i teori, problem og metode. Uppsala
 Ward, T. S., 1973, The distribution of consumer goods. Structure and performance. Oxford
3. Arndt, J., 1972, Norsk detaljhandel frem til 1980. Oslo
 Gylling, M., 1976, Dagligvarubutikerna 1985. Stockholm (stencil)
 Johansson, B., 1977, Dagligvaruhandelns struktur 1976. Stockholm
 SOU 1975:97, Varuhandeln 1975-1980. Stockholm
 Wikström, S., 1973, Våra dagligvarors distribution. En framtidsstudie. Stockholm
4. SOU 1975:97, Varuhandeln 1975-1980. Stockholm
5. God Bostad, 1972. Stockholm (Statens Planverk)
6. Millqvist, R., 1971, I kamp för en idé. En bok om Hemköp och maktspelet i handeln. Stockholm
7. Supermarket 1, 1979 och 9, 1973 citerade i SOU 1975:70 sid 67 ff.
8. SOU 1975:70, Samhället och distributionen. Stockholm
9. Larsson, F., 1975, Varuhandeln - struktur och utvecklingstendenser. Lund
10. SOU 1977:72, Affärstiderna. Stockholm

11. Arndt, J., Olsen, L., 1975, A research note on economies of scale in retailing. i The Swedish Journal of Economics 77:2, sid 207-221

Cars, H. C., 1975, Koncentrations- och fördelningsproblem inom marknadsekonomin. Stockholm

SOU 1968:6, Strukturutveckling och konkurrens inom handeln. Stockholm
12. Arpi, G., Wirén, E., 1973, Region och marknad. Helsingborg
13. Larsson, F., 1975, Varuhandeln - struktur och utvecklingstendenser. Lund
14. SOU 1975:70, Samhället och distributionen. Stockholm; sid 83
15. Mattsson, L.-G., 1970, Samband mellan detaljhandelns strukturutveckling och distributionssystemens integrationsförhållanden. Arbetsmanus till Distributionsutredningen
16. Rhenman, E., 1975, Systemsamhället. Om organisationsproblem i samhället. Stockholm
17. SOU 1975:69, Samhället och distributionen. Stockholm
18. Prop 1977/78:8, Om åtgärder på distributionsområdet. Stockholm
19. Tobé, E., 1972, Kommunal planering. Stockholm

Kommunplanering, 1974. Stockholm (Svenska kommunförbundet)
20. Weibull, J., 1975, Kvantitativa mått på tillgänglighet som hjälpmedel i planeringsfrågor. Symposium - detaljhandelsplanering i kommuner och regioner. 30.9 - 2.10 1975 (preliminär version)

Öberg, s., 1976, Methods of describing physical access to supply points. Lund
22. Folkesdotter, G., 1974, Stads kärnans behandling under 20 år: analys av 23 översiktliga fysiska planer. Stockholm (R 54:1974)

SOU 1973:15, Kommunal planering och detaljhandel. Stockholm

5. EN KONSUMENTEKNOMISK FÖRESTÄLLNINGSRAM

5.1 Sammanfattning

Hushållet ses som en organisation, dvs en grupp som medvetet bedriver ett samarbete för att nå vissa mål. Till sitt förfogande har hushållet en uppsättning resurser och/eller förutsättningar, som kan vara knutna till hushållet eller till dess miljö. Hushållet bedriver verksamheter av olika slag och interagerar därvid med sin miljö.

Hushållet kan ses inte bara som en konsumerande utan också som producerande enhet. Hur väl ett produktionssystem fungerar brukar mätas i resursförbrukningstermer. Ju lägre resursåtgång produktionssystemet kräver för att åstadkomma ett visst resultat, alternativt ju bättre resultat det åstadkommer med en given resursåtgång, desto effektivare sägs det vara. Hushållet som produktionssystem kan sägas vara effektivt om det minimerar resursåtgången för sina instrumentella/produktiva uppgifter. Ett exempel på detta synsätt är att ett effektivt hushåll bör ägna så liten del av hushållsmedlemmarnas tid och så lite av andra hushållsresurser som möjligt åt att göra inköp.

5.2 Konsumentbeteendeforskning

Teorier om konsumenten och modeller över konsumentens beteende återfinns inom såväl de ekonomiska vetenskaperna som inom beteendevetenskaperna. De olika modellernas struktur återspeglar givetvis respektive vetenskaps speciella perspektiv. I psykologiska modeller används t ex variabler som varseblivning och inläring, kognition och motivation, i sociologiska modeller gruppstillhörighet, normer etc. De olika modellerna förenas emellertid i att konsumentbeteende i regel betraktas snävt, oftast som synonymt med köparbeteende. Den traditionella mikro-teorins konsumentmodell är härvidlag inget undantag - man studerar där konsumentens efterfrågan och hur denna förändras

vid förändringar av bl a varupriser och budgetrestriktioner.

Också den forskning som söker förena olika vetenskapliga discipliners bidrag till förståelsen av konsumenten under namnet Research in Consumer Behaviour är så gott som enbart intresserad av köpbeteendet.¹⁾ Till denna forskning är ofta kopplat ett marknadsföringsintresse - konsumentens reaktioner på företagens beslut ägnas störst uppmärksamhet.²⁾

"The ultimate concern is what causes the act of purchase or non-purchase....
In simplest terms, our approach is that if the consumer is exposed to some product stimulus, there is some probability that he will make a purchase response. Determining the probability of response and the factors governing response is, in an abstract sense, our purpose in pursuing a behavioural approach".
(Robertson, 1970, sid 1 och 2)

I en kritik av forskningen kring konsumentbeteende (Research in Consumer Behaviour) pekar Arndt (1976) på sju i hans tycke allvarliga brister:³⁾

1. "Neglect of consumer behaviour with regard to the public sector".

This means that the consumer behaviour discipline has "defined away" the consumer problem relating to the functioning of important public service such as transportation, education and health..."

2. "Fragmentation of the subject matter".

Such opportunism and reductionism have subordinated conceptualization and theory - building to measurement and manipulation of data by high-powered statistical tools. This has resulted in a large number of isolated facts, which lack consistency and which are difficult to integrate into formal comprehensive theories..."

3. "Inadequate attention to consumer behaviour of groups".

The new existing attempts to formulate integrative models of consumers behaviour... have approached consumer problems at the individual, rather than at the group level..."

4. "Bias towards decision processes".

The area is also flawed by the shortcoming of overemphasis

on decision processes and what may be called "short-term effects of marketing mix" studies. As was concluded above, this means neglect of what happens after purchase including the consequences of consumption, both for the decision unit itself and for the greater society..."

5. "Insignificant problems".

Another bias in the research is the preoccupation with decisions that would appear to be of minor interest to the consumer, such as brand choice for convenience goods, and the corresponding neglect of more fundamental decision areas".

6. "Irrelevance of findings".

The production of isolated facts and relationships by testing narrow hypothesis not derived by theoretical considerations seems to have resulted in a data base which not only is trivial, but also irrelevant, and hence is not much applicable as a basis for managerial action.

7. "The image of man in consumer research".

Man is also, an isolate.

Man is mainly concerned with publicity acceptable needs and appearance.

Men's reactions can be explained or classified by their styles of life - by earnings, age, sex and education. Products and services are important in meeting the needs of man. People can adequately express their feeling about advertising and products.

Although the consumer can talk clearly, and at length about products, he does not know what these beliefs mean and which beliefs affect him most.

Moreover, to this might be added:

Man is concerned with present rather than with future needs. Man is mostly in minor decisions such as brand selection. More basic decisions are of minor importance".
(Arndt, 1976, sid 216 ff)

Utan att ha gjort någon egen analys av litteraturen om "Research in Consumer Behaviour" godtar jag Arndts kritik. Till dessa punkter skulle jag dock vilja föga ytterligare en, nämligen "felaktig utgångspunkt", i den meningen att företagets behov av beslutsunderlag för åtgärder riktade mot konsumenten ensidigt har prioriterats. Jag anser att det finns ett stort behov av att utveckla ett alternativt synsätt, som utgår från hushållets (eller i vissa fall den enskilde konsumentens) situation och försöker ta fram beslutsunderlag för lösande

av hushållets eller konsumentens problem och som inte definierar konsumentbeteende enbart som inköpsbeteende.⁴⁾

5.3 Konsumentekonomi

I riktlinjerna för en ny konsumentpolitik ges några av grunddragen i ett alternativt sätt att betrakta hushållet och konsumenten:⁵⁾

1. "Frågor om konsumenternas köp och användning av produkter (varor och tjänster) berör endast en begränsad del av konsumentproblemen... Intresse måste ägnas frågorna hur konsumenterna och särskilda konsumentgrupper använder och kan använda sina resurser i pengar, arbetskraft och tid. Konsumenternas resursutnyttjande kan ha en avsevärd betydelse för förhållandena i välfärdshänseende...
2. Hushållens användning av resurser måste ses i ett samhällsekoniskt sammanhang. Den samlade samhällsekonomiska verksamheten kan sägas ha som mål att skapa välbefinnande i fysisk, psykisk och social bemärkelse åt individerna... Hushållen utgör produktionsenheter i den sammanhängande arbetsprocessen.
3. I samspelet mellan de tre enheterna (den offentliga verksamheten, näringslivet, hushållen) har hushållen i många hänseenden uppenbarligen en svag ställning..." (SOU 1971:37, sid 48 ff.)

Konsumentutredningen påpekar också att grundläggande uppgifter och analyser beträffande hushållens faktiska situation saknas i stor utsträckning och använder termen hushållsekonomiska undersökningar för studier av hushållens resursutnyttjande. På senare tid har emellertid termen konsumentekonomi alltmer kommit att ersätta konsumentutredningens term. Det finns nu inte någon vedertagen definition eller välutvecklad begreppsapparat när det gäller konsumentekonomin innehåll.

Enligt min uppfattning är konsumentekonomin ett komplement främst till företagsekonomin, men också till nationalekonomin. I företagsekonomin studeras företaget och andra organisationer med avseende på deras inre förhållanden, deras

relationer till omgivningen och deras roll i det omgivande samhället. På motsvarande sätt kan hushållet och konsumenten studeras inom den konsumentekonomiska forskningen. I första hand ägnas uppmärksamheten på problem förknippade med hushållets användning av knappa resurser.

Det enskilda hushållets handlingsmöjligheter är i hög grad beroende av och begränsade av förhållanden i dess miljö, över vilka det har ringa eller ingen kontroll, åtminstone på kort sikt, varför också studium av hur samhällsorganisationen i övrigt påverkar hushållets situation och agerande borde ingå i studieområdet. Hushållets relationer till olika formella organisationer och de spelregler som styr utbytet mellan hushåll och formell organisation är därför viktiga att studera.

Den ekonomiska vetenskapen studerar ju hushållning med knappa resurser och inom konsumentekonomin studeras bl a hur man på konsumentens sidan fördelar begränsade resurser mellan olika ändamål. Denna resursanvändning sker inom ramen för en enhet, hushållet, som kan bestå av en eller flera medlemmar. Hushållet ses som en organisation vars medlemmar har en viss arbetsfördelning och samarbetar för att nå gemensamma mål. Det ekonomiska perspektivet underförstår också att det ligger i både det enskilda hushållets och i samhällets intresse att de knappa resurserna används effektivt, dvs att ett visst resultat åstadkommes till lägsta kostnad, eller att de tillgängliga resurserna används på bästa sätt.

Att betrakta hushållet enbart ur ekonomisk synvinkel innebär givetvis en begränsning. Jag bortser då medvetet från den psykosociala sidan av verksamheten, innebärande t ex att skapa integration och solidaritet mellan hushållets medlemmar, att utveckla medlemmarnas personliga relationer till varandra, personlighetsutvecklande och självförverkligande aktiviteter, barnens socialisering, m m.⁶⁾

Inom konsumentekonomin behandlas problem som gäller hur hushållet på bästa sätt skall handha de resurser det förfogar över. Jag anser att de grundläggande premisser, på vilka konsumentekonomisk forskning bör baseras, är att problemen skall ses ur hushållens (eller konsumentens) synvinkel och att forskningen skall syfta till att förbättra hushållens villkor, dvs ha konsumentpolitisk relevans.

Inom dessa ramar ryms givetvis många olika områden för forskning. Jag vill emellertid peka på en viktig distinktion, nämligen skillnaden mellan att syfta till att ge råd och anvisningar till hushåll eller grupper av hushåll om hur de bäst skall utnyttja sina givna resurser, vilket jag vill kalla privatekonomi, och att ge råd och anvisningar till konsumenternas företrädare, till myndigheter eller andra organisationer, om hur hushållens situation kan förbättras, vilket jag vill räkna till samhällsplaneringen. I denna bok har jag försökt tillgodose båda dessa syften.

5.4 *Min föreställningsram*

Den föreställningsram jag arbetar med kan uttryckas i ett forum av ett antal punkter.

1. Trepårtsspelet

Samhällsekonomin kan ses som ett spel mellan tre parter, där deltagarna är privata och offentliga (formella) organisationer samt hushåll.⁷⁾ Att välja hushållet som utgångspunkt i en konsumentekonomisk studie och inte den enskilda individen motiveras av att hushållsmedlemmarna, i stor utsträckning, har gemensamma förutsättningar och resurser och utgör en samverkande grupp personer med en stor del gemensamma mål eller anspråk. Den enskilda individens agerande kan bättre förstås om man tar hänsyn till att han eller hon är medlem av en social grupp, som har många problem gemensamma med dem som möter formella organisationer. I många avseenden

kan hushållet jämföras med ett litet företag - även om man inte skall dra parallellen alltför långt. Företags-ekonomi och organisationsteori kan dock ge värdefulla bidrag till konsumentekonomin.⁸⁾

2. Hushållet har mål

På samma sätt som man kan se formella organisationers mål som den dominerande koalitionens mål och målformulering i formella organisationer som en förhandlings- och inlärningsprocess, kan man anta att hushållets mål är den dominerande medlemmens eller medlemskoalitionens mål och att sättandet av mål är en fråga om förhandlingar och inläring. Att individuella mål existerar vid sidan om det gemensamma är självklart. Å andra sidan är en individ medlem i en grupp, därför att vissa mål är gemensamma.

Man brukar ofta tala om anspråk (dvs inriktningen av "kraven på livet") och anspråksnivå (dvs nivåer för när ett visst "krav" anses uppfyllt) som de mål individer eller grupper sätter upp för sig.⁹⁾ Anspråksnivåerna påverkas av tidigare erfarenheter, inte minst av tidigare framgångar eller misslyckanden i att uppnå den anspråksnivå man satt upp för sig i något visst avseende (se t ex Simon). Vidare influeras anspråksnivån av individens eller gruppens miljö, i synnerhet av de individer eller grupper som utnyttjas som jämförelseobjekt. Målen kan antas vara hierarkiskt ordnade, med de psykosociala målen högre i hierarkin än de ekonomiska.¹⁰⁾

3. Hushållets verksamhet

För att uppfylla målen ägnar sig hushållets medlemmar åt olika verksamheter. Verksamheterna är relaterade till målen på olika sätt - instrumentella verksamheter är medel att nå mål, expressiva verksamheter är mål i sig.

Alla verksamheter fordrar input av något slag - åtminstone av en hushållsmedlems tid, men ofta också av andra resursslag.¹¹⁾

"(A third premise is that) families engage in activities that require both time and goods for their realisation. This is the sense of the so called characteristics or production function approach to consumption decisions. The basic notion is that little useful output can be obtained from goods unless time at home is available and similarly for time without goods. It emphasizes that households are producers and consumers wherever they go, not just producers at work and consumers at home".
(Ghez, Becker, 1975.)

Produktionskedjan har ofta betraktats som avslutad, då en vara eller tjänst inköpts av en konsument. Många varor och tjänster levereras dock till avnämaren i långt från konsumtionsfärdigt skick. Inom hushållet använder man både arbetskraft och andra resurser för att framställa de konsumtionsfärdiga nyttigheter hushållets medlemmar behöver. Många produkter införskaffas just för att tjäna som hjälpkällor i hushållets produktion. I den utveckling av mikroteorin som framför allt Kelvin och Lancaster svarar för, ses hushållen efterfråga varor och tjänster på grundval av dessas egenskaper.¹²⁾ I hushållet måste man alltså välja i vilka produktionsfaktorer man skall investera och hur mycket som skall investeras under en given tidsperiod, liksom vilka insatser av andra varor och tjänster som behövs under perioden (input) och hur produktionen skall organiseras - vem som skall göra vad, när och hur.

Hushållet kan ses som ett produktionssystem med samma problem rörande resursallokering och organisation av verksamheten som andra producenter i samhällsekonomin. Ur såväl det enskilda hushållets som samhällets synvinkel är det av vikt att hushållets resurser används på ett effektivt sätt. Hur väl ett produktionssystem fungerar brukar mätas i resursförbrukningstermer. Ju

lägre resursåtgång produktionssystemet kräver för att åstadkomma ett visst resultat, alternativt ju bättre resultat det åstadkommer med en given resursåtgång, desto mer effektivt sägs det vara. Hushållet som produktionssystem kan sägas vara effektivt om det minimerar resursåtgången för sina instrumentella uppgifter. Ett exempel på detta synsätt är att ett effektivt hushåll bör ägna så liten del av hushållsmedlemmarnas tid och andra hushållsresurser som möjligt åt att klara av de nödvändiga inköpen av dagligvaror.

Flera andra forskare har också sett hushållet som en organisation med produktiva uppgifter. Så anmärker t ex Cairncross följande.¹³⁾

Economic behaviour does not consist exclusively in responding to price incentives, in exchanging this for that, in market-oriented activity, but embraces much that goes on within the firms that produce and within the households that consume. For the market there is an obvious antithesis between firms and households; but the antithesis disappears when the two are looked at as administrative units. If, following Aristoteles, economists had thought first to understand the activities of the household and then studied the firm as a special type of household, they would have been less seriously in error. They would certainly have done more justice to the activity which we call "management" (Cairncross, 1958, sid 16)

Försök att kvantifiera hur stor del av produktionen som sker utanför marknaden inom hushållets ram har också gjorts, bl a av Sirageldin vid Institute for Social Research i Ann Arbor,, liksom försök att spåra vilka faktorer som ligger bakom olikheter i hushållens tendenser att ta på sig arbete - både avlönat och oavlönat, eller att se hushållsekonomin som det ledande delsystemet i samhället.¹⁴⁾

4. Hushållet är ett öppet system

Hushållet kan ses som en enhet som interagerar med sin miljö.¹⁵⁾ För att genomföra sina verksamheter behöver hus-

hållen besöka olika utbudspunkter i miljön, t ex skolan butiken, posten. Förflyttningar i miljön, och transaktioner med olika delar av miljön är nödvändiga. Hushållets och miljöns förutsättningar avgör vilka verksamheter och kombinationer av verksamheter (program) som är möjliga att genomföra. Ett av de möjliga verksamhetsprogrammen genomförs faktiskt. Genomförandet av verksamhetsprogrammet ger ett (positivt eller negativ) tillskott till måluppfyllelsen och därmed till välfärden. Det ger också effekter både på det enskilda hushållets och på miljöns förutsättningar/resurser och därmed på andra hushållsförbättringar. Se grundmodellen i fig 5.1.

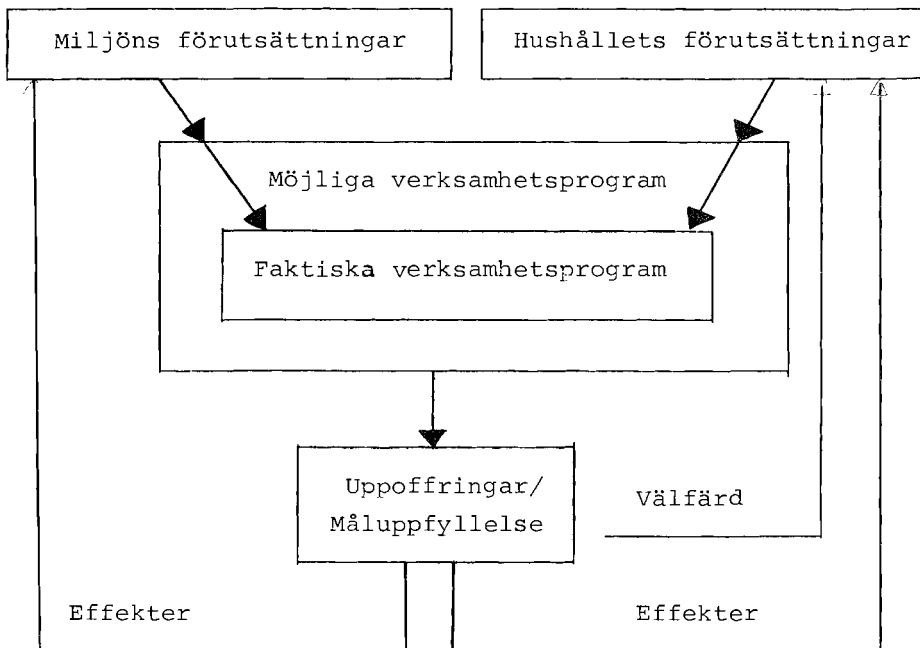

Fig 5.1 En hushållsmodell

5.5 *Organisation som tidsanvändning*

Organisationsbeskrivningar kan göras på många olika sätt och man kan inte säga att något speciellt alternativ är det enda riktiga. Ett vanligt grepp när det gäller att beskriva formella organisationer är att avbilda organisationens struktur i form av ett schema, där olika roller finns angivna. Sådana scheman kompletteras ofta med instruktioner för olika roller i form av befattningsbeskrivningar, organisationshandböcker etc, så att en viss rolls olika innehavare kan utföra den på önskat och likformigt sätt. Bakom av användningen av regler och instruktioner i den formella organisationen har legat syftet att fördela arbetet i organisationen och att samordna ansträngningarna mot gemensamma mål. Emellertid ger dylika beskrivningar knappast en rättvisande bild av vad olika befattningshavare sysslar med under sin arbetstid. Det är möjligt att det går mycket lätt att beskriva vad en arbetare vid det löpande bandet gör under sin arbetsdag och att det är svårt att beskriva vad en företagsledare sysslar med. De studier av en persons tidsanvändning i arbetet under en längre tid jag känner till har emellertid inriktat sig på att beskriva företagsledarens aktiviteter. En klassisk sådan studie är Sune Carlssons och på senare år har också Henry Mintzberg gripit sig an problemet.¹⁶⁾

I hushållet saknas hela den formella apparaten för att strukturera verksamheten. Men problemen med hur olika medlemmars verksamheter skall koordineras finns också för hushållet. Hushållet kan beskrivas i termer av tidsanvändningen i medlemmarnas olika roller.¹⁷⁾

"The social-psychological bases of social systems comprise the role behavior of members, the norms prescribing and sanctioning these behaviors and the values in which these norms are embedded. Roles describe specific forms of behavior associated with given tasks...

Norms are the general expectations of a demand character for all role incumbents of a system or subsystem. Values are the more generalized ideological justifications and aspirations." (Katz och Kahn, 1966, sid 37)

Det går också att urskilja ett flertal roller i hushållet, t ex som inköpare, administratör och vårdare. Till skillnad från den formella organisationen, där som regel en person innehar en roll, har en hushållsmedlem flera roller. Hushållet har därför kallats en informell flerbefattningsorganisation.¹⁸⁾

Det synsätt som utvecklats av Torsten Hägerstrand och gruppen kring honom kan vara användbart vid beskrivningen av hur hushållsmedlemmarna interagerar med varandra och med hushållets resurser, liksom med de resurser och förutsättningar som finns i miljön.¹⁹⁾

"Man kan se samhällets individer, hjälpmedel och natur-omgivning fördelade i en fyrdimensionell behållare - ett fullständigt tidrum. Individen kommer då att framträda som en enhet i ständig rörelse. Den väg som på så sätt tecknas bilda en individbana. Denna utvecklas från en födelse till en dödspunkt som en sammanhängande "fiber".

Banans dragning i tidrummet är underkastad stränga fysiska och därmed matematiskt beskrivbara restriktioner. För det första gäller att banan måste vara kontinuerlig. Den får förljaktligen inte uppvisa språng vara sig i rummet eller i tiden. Den kan inte förgrena sig till två platser samtidigt. Ett andra villkor är dess med tidsaxeln positiva riktning och jämna oföränderliga hastighet. Individen måste således i varje ögonblick "välja" i vilken riktning han skall röra sig. Å andra sidan kan man aldrig styra sig eller styras till andra punkter framåt än dem som ligger innanför den tidrumskon vars toppvinkel bestäms av högsta möjliga förflyttningshastighet..." (Hägerstrand, 1974, sid 226)

I rummet kan olika områden urskiljas inom vilka rörelsen i rumsled i viss mån har försummats. Dessa områden kan kallas lokaler eller stationer eller i vissa fall utbudspunkter.

Hemmet, eller delar av det, butiken, arbetsplatsen, skolan kan ses som exempel på sådana lokaler. En utgångspunkt för beskrivningen av ett hushåll som organisation är alltså att se medlemmarnas tidsanvändning som sammanhängande banor, som strålar samman med varandra eller med utomstående banor på vissa stationer eller i vissa lokaler. Men banorna innehåller också ett pärlband av aktiviteter, tiden fylls med ett visst håll, den används till något. På vilken beskrivningsnivå tidsanvändningen inom en individs bana skall studeras kan diskuteras.

På en hög nivå kan man t ex beskriva fördelningen av tiden mellan olika verksamheter såsom t ex förvärvsarbete kontra hemarbete. På en låg nivå kan tidsanvändningen studeras med MTM-ingenjörens noggrannhet. Vanligtvis väljs ett mellanläge mellan dessa ytterligheter.

Tiden kan ses som en mänsklig basresurs. En person har en viss tillgång till tid, som kan användas på olika sätt. Olika aktiviteter konkurrerar med varandra om insatser av tid. Det finns också en efterfrågan på tidsinsatser från t ex arbetsgivare och från andra hushållsmedlemmar. Tid kan "sparas", t ex genom att köpa tjänster eller produkter som förenklar eller snabbar upp ett arbete, men tid kan inte ackumuleras. Den måste alltid användas i någon form, även om tidsanvändningen kan innebära ett tillstånd av yttersta passivitet. Tidsanvändningen, hur tiden fördelas över olika aktiviteter, har sedan länge studerats inom samhällsvetenskaperna.²⁰⁾ Man talar härvidlag i regel om tidsbudgetstudier. En stor internationell studie av tidsbudgetar avrapporteras i Szalai (editor) *The Use of Time*.²¹⁾ I introduktionen till verket ger Szalai en sammanfattning av tidsbudgeternas begreppsapparat och metodik och pekar samtidigt på vissabrist i tidigare studier.

"Many interesting patterns of social life are associated with the temporal distribution of human activities, with regularities in their timing, duration, frequency and sequential order.... Time-budget studies of the traditional type take account mostly of a single temporal attribute of human activities, namely of their duration.... Nevertheless, time-budget data of this kind, taken alone lack the necessary depth for any more penetrating analysis of social behaviour. Firstly, the aggregate time devoted daily to a certain type of activity gives no information about the frequency with which that activity is undertaken during the day nor about the duration of its single occurrence. Secondly, apart from a few functions fulfilling direct personal needs like sleeping, eating and performing certain acts of personal hygiene, there are surely not many types of activity which we would expect all people to carry out at least once each and every day.... Another deficiency of a very considerable part of time-budget studies arises from the fact that individuals often perform several activities at the same time.... Even for the purpose of time - budget studies concerned only with the average duration of various daily activities, basic data have

to be collected mostly by registering events in the daily life of individual respondents in their temporal order....

It is therefore somewhat surprising that so very few time budget studies of the past have added an analysis of the timing of daily activities to the analysis of their duration although the necessary data must have been near at hand in most cases....

We have now commented at some length on problems of duration, frequency and timing but we have mentioned only passingly one further important temporal attribute of human activities, namely their sequential order....

All of the attributes of daily activities mentioned so far - duration, frequency, timing sequential order - are of a temporal character, i e, involve measurements along the time axis. Quite obviously, active human behaviour also has other dimensions apart from the temporal one. Researchers involved in time-budget studies have, for instance, long felt the need to broaden the scope of their investigations by including the spatial or locational aspect of every-day activities in their observation... (Szalai, 1972, sid 1 ff.)

I det analysschema som används i den refererade tidsbudgetstudien bryts sambanden mellan olika aktiviteter sönder. Hur aktiviteterna inordnats i sekvenser framgår inte, trots att Szalai ovan pekar på hur viktigt det är att "the sequential order" bibehålls.

"All social systems, including organizations, consist of the patterned activities of a number of individuals. Moreover, this patterned activities are complementary or independant with respect to some common output or outcome, they are repeated, relatively induring, and bounded in space and in time". (Szalai, 1972, sid 100.)

Tidsanvändningen måste beskrivas och analyseras på sådant sätt att "mönsterkaraktären" bibehålls.

Inom tidsbudgetstudietraditionen har uppmärksamhet riktats mot vilka faktorer som styr tidsanvändningen i form av fördelningen av tid på olika aktiviteter.

I den ekonomiska forskningstraditionen styr nyttoximering under tekniska begränsningar tidsanvändningen. Sirageldin, som gjort försök att uppskatta värdet av hushållens icke marknadsprissatta produktion, säger bl a följande.²²⁾

"We regard the family unit as a technical unit in which commodities are used, sold or purchased. Its manager (or board of directors) decides on the allocation and utilization of total input resources (including time in all its uses), into a large number of activities or production relations, in order to maximize the expected utility of a stream of consumption of some basic commodities (activities). The family produces these basic commodities by utilizing market goods and services, non-market goods and services, and their available time resources in a given period subject to some "objective" technical production relations, and to the family's budget and time constraints." (Sirageldin, 1969, sid 13)

Sirageldin går inte närmare in på hur restriktionerna styr tidsanvändningen. Hägerstrand och hans medarbetare forskar däremot kring betydelsen av olika restriktioner. Hägerstrand säger att individens liv kan beskrivas som en resa mellan ett antal lokaler i vilka olika aktiviteter kan utföras. Individens möjligheter att välja resväg begränsas av en rad samverkande faktorer. Dessa hänger samman med individens medfödda och förvärvade personliga egenskaper, med tillgänglig teknik, med restriktioner i omgivningen, med andra individers val inom samma område och med styrande institutioner och organisationer.²³⁾

"Det ligger nära till hands att urskilja följande typer av handlingsbegränsningar. Först kommer det som betingas av att individerna själva, föremålen och symbolerna omkring dem har vissa ofrånkomliga materiella egenskaper och alltid måste förekomma i bestämda lägen i tid och rum. Därefter följer de begränsningar som kommer sig av att en handlande i valögonblicket inte kan uppfatta alla objekt förefintliga alternativ. Därpå följer den mindre tvingande kontroll, som utövas av skrivna eller underförstådda normer rörande tillåtna och icke tillåtna val. Slutligen uppträder varje aktörs värdering av återstående möjligheter som ett starkt individuellt präglad - och vetenskapligt svåråtkomligt - kriterium. Det är egentligen först här som det kan vara någon mening i att tala om full handlingsfrihet". (Hägerstrand,

Analysen i dessa termer av olika utformningar av den byggda miljön kan ge underlag för bedömningar av vad som utgör fattiga respektive rika miljöer. Hur mycket mer tid får människor till sitt förfogande sedan vissa tvingade aktiviteters krav tillgodosetts vid en viss utformning av den byggda miljön jämfört med en annan utformning av den? Vilka variationer i möjligheter att genomföra olika aktiviteter eller verksamhetsprogram inom viss tidsram finns i en utformning av miljön jämfört med en annan? Vilka tidsuppofferingar får olika hushåll vidkännas för inköpen i områden med olika butiksstrukturer? (Se t ex Meiers "Richness of Life Criteria" och Walldéns studie av individens aktivitetsfält i olika stadier av livscykeln och i olika miljöer).²⁴⁾

En forskare vid namn Cullen vänder sig mot att se nyttomaximering eller behovstillfredsställelse som grundprincip för tidsfördelningen. Han hävdar att eftersom en stor del av den vanliga vardagens tid redan är in-tecknad av "tvingande" aktiviteter eller rutiner över vilka individen har relativt liten kontroll, är sekvensen av aktiviteter för en individ under en dag styrd av vad Cullen kallar "key structuring episodes" (såsom förvärvsarbete, måltider, sovtider etc), som blandas med mera obundna aktiviteter.²⁵⁾

Man kan också se Burenstam-Linders tankegångar om den rastlösa välfärds människan som en teori om hur tidsbundenhet, dvs restriktioner på valfriheten i tidsanvändningen, uppstår.²⁶⁾ Både tid och pengar är resurser som möjliggör val, men beslut om användning av den resursen binder också upp användning av den andra. Beslutar man t ex sig för att spendera pengar på vissa produkter, binds en del av ens tid upp t ex för att underhålla och reparera dem.

En tredje utgångspunkt för beskrivningen av tidsanvändningen är den jag använder, nämligen att hushållet ses som en organisation med produktiva funktioner och en arbetsfördelning mellan medlemmarna.²⁷⁾

"Economists increasingly recognize that a household is truly a "small factory". It combines capital goods, raw materials and labour to produce useful commodities..." (Becker, 1965, sid 496)

Man får inte göra en skarp skillnad mellan aktiviteter inom hushållen och inom produktionen. Många av de senare är till sin natur identiska med arbete inom produktionen". (Burenstam Linder, 1969, sid 113.)

Parallellen hushåll-företag har kanske drivits starkast av bl a Cairncross och Ringborg.²⁸⁾ Produktionen inom hushållet kan t ex bestå i vård av familjemedlemmar, mathållning, bostadstjänster, tvätt- och städningstjänster etc. Produktionen består dels i konsumtionsfärdiga nyttigheter, dels i arbetskraft för avsalu. Förvärvsarbetet ses här instrumentellt, som en finansieringskälla för de tillskott som behövs i form av råvaror och tekniska hjälpmedel för produktionen av varor och tjänster. Resultatet, "vinsten", i företagsekonomisk terminologi, kan sägas vara t ex livskvalitet, kontaktupplevelser, självförverkligande.²⁹⁾

När man försökt beräkna värdet av den icke marknadsprissatta produktion hushållen bedriver har det ofta varit svårt att gruppera aktiviteter efter tillhörighet till olika delsystem i hushållet. Kategoriseringen har vållat debatt och protester. Skall matlagningen höra till produktionssystemet (mathållning) eller resultatsystemet (självförverkligande)? Detta problem föreligger bara för den utanförstående iakttagaren. I olika hushåll finns givetvis olika uppfattningar om hur en aktivitet skall betraktas. Samma aktivitet, t ex matlagning, kan betraktas på helt olika sätt. För en person kan matlagning innebära självförverkligande (man får utnyttja sin kreativitet vid uppfinnandet och utvecklandet av nya rätter). För en annan kan det innebära en höjning av den sociala statusen (man kan imponera på vänner och bekanta med sin skicklighet att laga gourmet-mat eller hälsokost) - alltså i båda fallen ses aktiviteten som hörande till resultatsystemet. Ytterligare en person kan se matlagningen som en instrumentell aktivitet som det gäller att göra så effektiv som möjligt (god, näringsriktig

och omväxlande kost till lägsta möjliga uppoffringar) och för en fjärde person kan definitionen av hans/hennes roll i produktionssystemet vara det avgörande (husmorsrollen innebär t ex att städa, tvätta, laga mat, snyta barn osv, medan husfarsrollen innebär att förvärvsarbeta och tjäna pengar, sköta trädgården och tvätta bilen, att döma av vissa tidsstudiers resultat.³⁰⁾

Ytterligare ett problem är att mäta olika aktivitetersbidrag till "resultatet" - man kan inte förutsätta sig att detta är proportionellt mot den tid som ägnas åt den aktuella aktiviteten. (Parkinsons lag gäller troligen också i ett hushåll.)³¹⁾

Det existerar flera mer eller mindre fint uppdelade och teoretiskt grundade scheman för aktivitetsklassifikation och gruppering.³²⁾

"Den första tidskategorin utförs av arbetstid eller, mer exakt uttryckt, arbetstid i specialiserad produktion. Sådan arbetstid har en central för tidsallokeringen. I likhet med andra aktiviteter tar den självfallet tid i anspråk som annars skulle kunnat ha användas på annat sätt. Men genom sin effekt på individernas inkomstnivå kommer den också att påverka omfattningen av den tid som efterfrågas för andra aktiviteter..."

För det andra har vi vad man kan kalla tid för egenarbete. Egenarbete består väsentligen av vad man brukar benämna "tjänster"...

En tredje tidskategori är konsumtionstid, dvs den tid om vars existens man nödvändigtvis måste vara medveten för att man skall kunna se tidsanvändning som ett ekonomiskt problem angående hushållning med knappa resurser...

Den fjärde tidskomponenten utgörs av tid ägnad åt att utveckla själ och ande, dvs de verksamheter som utvecklingsoptimisterna tänkt sig att vi skulle använda vårt välstånd till. Skillnader mellan konsumtionstid och vad man för korthets skull kanske kan kalla "kulturtid" är den, att konsumtionsvaror spelar en central roll för konsumtionstiden, men endast en underordnande roll för kulturtiden..." (Burenstam-Linder, 1969, sid 21)

En mer operationell indelning av tidsanvändningen i olika aktiviteter återfinns i det schema, som utarbetas av Harald Swedner i "A proposal for a nomenclature of human activities"

(Lund 1971).³³⁾ Detta system är ett försök att utveckla ett generellt kategorischema, som kan begagnas i olika tidsbudgetstudier. Schemats uppbyggnad beskrivs närmare i kapitel 7, i samband med genomförande av en mindre, empirisk tidsstudie. Enligt detta schema urskiljs fyra verksamhetsgrenar, nämligen förvärvsarbete, hemproduktion, sömn och andra fysiologiska aktiviteter samt övrig verksamhet eller fritidssysselsättningar. De tre först nämnda kategorierna kan ses som beskrivande hushållets instrumentella aktiviteter eller produktionssysselsättningar. Den fjärde kategorin, däremot, ses som innehållande de expressiva aktiviteterna eller resultataktiviteter.

Ett sätt att beskriva hushållet som organisation kunde vara genom dess medlemmars användning av sin tid. De frågor jag skulle vilja ställa till materialet från en sådan tidsbudgetstudie är följande.

- Hur ser arbetsfördelningen inom hushållet ut? Fördelas husfars tid över helt andra aktiviteter än husmors eller är tidsanvändningen likartad?
- Hur mycket tid blir över för utvecklande aktiviteter, när förvärvsarbetets, hemproduktionens och den nödvändiga vilans krav på tidsinsatser tillgodosätts?
- Hur ser hushållets medlemmar på olika aktiviteter? Betrakta förvärvsarbetet och hemproduktionen som instrumentella aktiviteter? Värderas aktiviteter inom hemproduktionens ram lägre än aktiviteter i samband med förvärvsarbetet? Vilka normer och värderingar ligger bakom ett visst tidsanvändningsmönster?
- Vilka faktorer påverkar tidsanvändningsmönstret i övrigt? Hur koordineras olika hushållsmedlemmars aktiviteter?

NOTER TILL KAPITEL 5

1. Engel, J. F., Kollat, D. T., Blackwell, R. D. (eds),
Consumer behavior. New York

Kassarjian, H. H., Robertson, T. S. (eds), 1968,
Perspectives in consumer behavior. New York

Kollat, D. T., Blackwell, R. D., Engel, J. F. (eds),
1970, Research in consumer behavior. New York

Sheth, J. N., 1974, Models of buyer behavior: Conceptual,
quantitative and empirical. New York
2. Robertson, T. S., 1970, Consumer behavior. New York
3. Arndt, J., 1976, Reflections on research in consumer
behavior i Andersson, B. B. (ed), Advances in consumer
research. Cincinnati
4. Konsumentforskning, 1976, Stockholm (UHÄ rapport 1976:2,
stencil)
5. SOU 1971:37 Konsumentpolitik. Riktlinjer och organisa-
tion. Stockholm
6. Kritik mot detta synsätt framförs bl a i Gisselberg,
M., 1978, Hushållning i norbottnisk glesbygd och
tätort. Umeå (stencil)
7. Odhnoff, J., 1967, Samhällsekonomin som spel. Stockholm
8. Cyert, R. M., March, J. G., 1963, A behavioral theory
of the firm. Englewood Cliffs, N. J

March, J. G., Simon, H. A., 1958, Organisations. Chicago

Perrow, C., 1970, Organizational analysis: A sociological
view. Belmont, California

Rhenman, E., 1969, Företaget och dess omvärld. Orga-
nisationsteori för långtidsplanering. Stockholm

Silverman. D., 1970, The theory of organizations. London

Stymne, B., 1970, Values and processes. Lund

- Thomson, J. D., 1971, Hur organisationer fungerar. Falköping
9. Katona, G., Strumpel, B., Zahn, E. (eds), 1971, Aspirations and affluence. Comparative studies in the United States and Western Europe. New York
- Simon, H. A., 1957, Models of man. New York
- Starbuck, W. H., 1963, Level of aspiration i *Psychological Review*, vol 70, no 1, sid 51-60
10. Maslow, A. H., 1954, Motivation and personality. New York
11. Becker, G. S., 1965, A theory of the allocations of time, i *The Economic Journal*, september, no 299, vol LXXV, sid 453-517
- Ghez, G. R., Becker, G. S., 1975, The allocation of time and goods over the life cycle. New York
12. Lancaster, K., 1971, Consumer demand. A new approach. New York
- Lancaster, K., 1969, Introduction to modern microeconomics. Chicago
- Lancaster, K., 1975, The theory of household behavior: Some foundations i *Annals of Economic and Social Measurment*, 4, 1, sid
- Lancaster, K., 1971, Goods are'nt goods i Ehrenberg, A. S. C. (ed), Consumer behavior. Harmondsworth
13. Cairncross, A. K., 1958, Economic schizophrenia, i *Scottish Journal of Political Economy*, february, sid 15-21
14. Burns, S., 1975, The household economy. Its shape and future. Boston
- Morgan, J. N., Sirageldin, I. A., Baerwaldt, N., 1966, Productive Americans. A study of how individuals contribute to economic progress. Ann Arbor, Mich.
- Sirageldin, I. A., 1969, Non-market components of national income. Ann Arbor, Mich

15. Katz, D., Kahn, R. W., 1966, The social psychology of organizations. New York
- Thompson, J. D., 1971, Hur organisationer fungerar. Falköping
16. Carlson, S., 1951, Executive behavior. A study of the work load and the working methods of managing directors. Stockholm.
- Mintzberg, H., 1973, The nature of managerial work. New York
17. Katz, D., Kahn, R. L., 1966, The social psychology of organizations. New York
18. Billgren, J., 1977, Konsumentekonomi med konsumentpolitik. Lund
19. Carlstein, T., Lenntorp, B., Mårtensson, S., 1968, Individens dygnsbanor i några hushållstyper. Lund (Urbaniseringsprocessen 17)
- Hägerstrand, T., 1972, The impact of social organization and environment upon the time-use of individuals and households *i Plan, Special Issue*, sid 24-30
- Hägerstrand, T., 1970, Tidsanvändning och omgivningsstruktur i SOU 1970:14 Urbaniseringen i Sverige (bilaga 4). Stockholm
- Hägerstrand, T., 1972, Om en konsistent individorienterad samhällsbeskrivning för framtidsstudiebruk. Lund, Stockholm (Ds Ju 1972:25)
- Lenntorp, B., 1976, Paths in space-time environments. A time-geographic study of movement possibilities of individuals. Lund
- Mårtensson, S., 1970, Tidsgeografisk beskrivning av stationsstruktur. Lund (Urbaniseringsprocessen 38)
20. Se t ex Boalt, C., Carlsson, G., 1948-49, Mor och barn från morgon till kväll. Stockholm (HFI medd. 21)
- Lundberg, G., Komarovskiy, M., McMerny, 1934, Leisure. A suburban study. New York
- Sorokin, P. A., Berger, C., 1939, Time budgets of human behavior. Cambridge, Mass

21. Szalai, A. (ed), 1972, The use of time. Haag
22. Sirageldin, I. A., 1969, Non-market components of national income. Ann Arbor, Mich
23. Hägerstrand, T., 1970, Tidsanvändning och omgivningsstruktur i SOU 1970:14 Urbaniseringen i Sverige (bilaga 4). Stockholm
24. Meier, R. L., 1959, Human time allocation: A basis for social accounts i *American Institute of Planners Journal* 25:1, sid 27-33
- Walldén, M., 1974, Individens aktivitetsmönster - tidsanvändning. Stockholm
25. Cullen, I., 1972, citerad i Chapin, F. S., 1974, Human activity patterns in the city. Things people do in time and space. New York
26. Burenstam-Linder, S., 1969, Den rastlösa välfärds människan. Stockholm
27. Lancaster, K., 1971, Consumer demand. A new approach. New York
- Burenstam-Linder, S., 1969, Den rastlösa välfärds människan. Stockholm
28. Cairncross, A. K., 1958, Economic schizophrenia, i *Scottish Journal of Political Economy*, february, sid 15-21
- Ringborg, E., 1968, Varor på väg. Stockholm
29. Gardell, B., 1974, Arbetsroll och övriga livsroller. Stockholm
30. Ahrne, G., 1971, Hushållsarbete och dubbelarbete. Stockholm (Låginkomstutredningen)
- SOU 1976:71 Roller i omvandling. Stockholm
31. Parkinson, N.C., 1960, Lagen och profitterna, Stockholm.

32. Burenstam-Linder, S., 1969, Den rastlösa välfärds-
niskan. Stockholm
33. Swedner, H., 1971, A proposal for a nomenclature of
human activities. Lund

6. HUSHÅLLET SOM DELTAGARE I DAGLIGVARUDISTRIBUTIONEN

6.1 Sammanfattning

I avsnittet presenteras en tillämpning av min konsumentekonomiska föreställningsram gällande hushållet som deltagare i distributionen av dagligvaror.

Hushållet ses som en samverkande grupp personer vilken förfogar över en uppsättning förutsättningar och resurser som kan användas vid inköpsverksamheten. De egna resursernas storlek måste ses i relation dels till inköpsbehovet, dels till vilka krav andra verksamheter ställer på dem. Viktiga resurser för inköpen av dagligvaror, förutom penningmedel, torde vara hushållsmedlemmarnas tid, fysiska kapacitet och kunskaper samt tekniska resurser som bil och lagringsutrymmen. Hushållet är beroende av de förutsättningar för inköp miljön erbjuder. För inköpen av dagligvaror är endast en del av hushållets totala miljö relevant. Denna del kan kallas hushållets inköpsmiljö. Viktiga aspekter av inköpsmiljön är butiksstruktur och kommunikationer.

Inköpen av dagligvaror är organiserade enligt ett visst mönster, som kan beskrivas i termer av hur inköpen fördelas i rummet, i tiden, över transportmedel och över hushållsmedlemmar. För att få ett sortiment av varor i bostaden får hushållen vidkännas vissa uppoffringar för inköpen, vilka kan mätas i tid och pengar. (Andra typer av utbyte av och uppoffringar för inköpen, t ex att inköpen får tiden att gå, eller att man får tillfälle till sociala kontakter i samband med inköpen, eller att man upplever det som psykiskt påfrestande att göra inköp, berörs översiktligt i kapitel 10.)

Uppoffringarnas storlek används som indikator på förekomsten av problem för hushållen, i enlighet med den modell som presenterades i kapitel 3.

6.2 Hushållsmodellens uppbyggnad

Inköpen av dagligvaror är ett led i hushållets måltidsproduktion, som i sin tur är ett led i hemproduktionen. Hushållets berättigade anspråk på måltidsproduktionen kan sägas vara att kosten skall vara smaklig, omväxlande, näringsriktig, lättlagad och att matutgifterna håller sig inom en viss budgetram. Inköpens funktion i sammanhanget är då att skapa förutsättningar för att dessa anspråk uppfylls. Som logistikerna Davis och Brown uttrycker saken:¹

"Purchasings principal function entails buying the right goods, in proper quantity, for the right price, with delivery to the proper place when needed". (Davis, Brown, 1973, sid 53)

Hur mycket dagligvaror som skall köpas in under en viss tidsperiod beror på hushållets medlemssammansättning, hur många mål som serveras i hemmet och lagret av dagligvaror vid periodens början och vid dess slut. Inköpsbehovet kan betraktas som givet för ett visst hushåll under en viss tidsperiod. Det gäller därför att skaffa hem de nödvändiga varuslagen i tillräckliga kvantiteter med ett minimum av uppoffringar.

Inom företagsekonomin har modeller och tekniker för hur materialflödet från råvaruleverantör till slutlig förbrukare skall planeras, organiseras, samordnas, styras och kontrolleras, samlats under begreppet materialadministration eller logistik. (Se t ex Davis och Brown, Eriksson, och Ljungström)². Logistikens synsätt kan också tillämpas på hushållets problem när det gäller att administrera varuflödet. De funktioner som skall utföras i sammanhanget är: planering av inköpen, verkställande av inköpen, dvs ta sig till butiken, samla ihop varorna, ta dem genom kassan, packa dem och transportera hem dem, samt lagring i hemmet. I nästa led kommer tillverkning, dvs matlagning och att göra sig av med avfall och återställa redskapen för nästa produktionsomgång. Planering av inköpen innefattar bl a val av leverantör (= butik), val av orderstorlek (= inköpsfrekvens), val av sortiment att köpa in, samt val av transportmetod och av vem som skall verk-

ställa inköpet. Inköpen ger ett visst utbyte, nämligen ett sortiment av varor i bostaden, vilka skall användas som insatser i tillverkningen, dvs matlagningen. Inköpen är också förknippade med olika uppförringar för hushållen, t ex i samband med planeringsarbete, med användning av olika transportmedel, med den inköpande hushållsmedlemmens tidsanvändning, med lagerhållning och användande av lagringsutrymme, med sortimentet av inköpta varor t ex i form av högre priser eller lägre kvalitet hos den valda leverantören än hos alternativa inköpsställen. I denna bok är uppmärksamheten koncentrerad till uppförringar i samband med hushållens transportarbete.

Uppförringarna i samband med transporterna av varor har antagits bli mer påverkade än av butiksnätets strukturomvandling, än andra typer av uppförringar i samband med inköpen. Jag har därför inriktat undersökningen på detta problemområde. Det har hävdats att utglesningen av butiksnätet inneburit ett ökat transportarbete för hushållen som grupp, men det har också sagts att hushållen förmått anpassa sig till denna utveckling utan att ta på sig ökade uppförringar för transporter, med undantag för vissa, särskilt utsatta minoriteter.

I princip har man inom hushållet flera alternativa sätt att anpassa inköpsorganisationen till ett glest butiksnät så att uppförringarna för transportarbetet hålls nere. Vilket sätt som väljs får emellertid också konsekvenser för andra uppförringar än just transportarbetet. Ett sätt att hålla nere uppförringarna i samband med transporterna är att göra glesa inköp. En dylik organisation ställer större krav på hushållets resurser för inköp, än en organisation som innebär täta inköp. Bland annat måste utrustningen för transport och lagring av varor avpassas för större varumängder och dimensioneras för de belastningstoppar den ojämna tillförseln medför. Högre krav ställs också på hushållets betalningsberedskap och på dess planering. Någon högre grad av planering är knappast nödvändig om inköpen görs i ungefär samma takt som den i vilken behoven uppstår, dvs så gott som

dagligen. Att göra glesa inköp fordrar dock en grundlig planering - de kommande måltiderna måste bestämmas så att inte nödvändiga ingredienser saknas och så att de ömtåliga färskvarorna förtärs först. Flexibiliteten i måltidsproduktionen minskar också - oväntade gäster kan störa den uppgjorda planen - och hushållsmedlemmar måste disciplineras att följa det bestämda schemat, eller får man acceptera ett ökat svinn. De krav på resursinnehav en organisation med glesa inköp ställer innebär att inte alla hushåll har möjlighet att övergå till en sådan organisation av inköpen. Man har beräknat att en normalhushåll konsumerar ca 4 000 kg dagligvaror per år, dvs ca 80 kg per vecka.³⁾ Inköpsfrekvensen kan då för många hushåll styras av vad man orkar bära hem per gång.

Ett alternativ till att hushållets medlemmar själva transporterar hem varorna är hemsändning. Hemsändningsalternativet ställer också stora krav på planering, lagringsmöjligheter och likviditet, alternativt kredit. Alla butiker erbjuder heller inte hemsändning. Det planeringsunderlag som erbjuds är ofta svårhanterligt. Några försök att följa upp det utvecklingsarbete med matinköpslistor företaget Hemköp införde har inte gjorts.⁴⁾ Hemsändning av dagligvaror till hushållen kan subventioneras i glesbygden, varför hushållen där kan få hem varorna gratis eller mot en obetydlig avgift. I tätorter ställer det sig betydligt kostsammare. Det kan nämnas att Konsum Stockholm tar ut en avgift på ca 15 per hemsändning.

Transportupppoffringarnas storlek hänger alltså samman med inköpsorganisationen. Denna visar hur hushållet utnyttjar sina förutsättningar och resurser. Hushållets egna förutsättningar kan tänkas vara antalet hushållsmedlemmar och fördelningen över olika åldrar och kön, hushållsmedlemmarnas tid och fysiska kapacitet, deras kunskaper och lagringsutrustning samt, givetvis, deras disponibla inkomst. Gränsen mellan resurser och andra hushållsegenskaper är flytande.

Förutsättningarna i hushållets inköpsmiljö kan tänkas bestå av antalet dagligvarubutiker, dessas lokalisering i förhållande till hushållets bostad, till andra butiker och andra utbudspunkter samt i förhållande till hushållsmedlemmarnas regelbundna resvägar, t ex till och från arbetet eller skolan. Butikernas storlek, deras konkurrensmedelsanvändning, inklusive information och service till hushållen, de kollektiva kommunikationerna och vägnätet i stort utgör andra viktiga faktorer. Slutligen utgör andra hushåll och deras agerande en del av ett visst hushålls yttre förutsättningar. Det är ofta mycket påfrestande att försöka handla i rusningstid.

Dessa faktorer kan grupperas i en konsumentekonomisk modell över hushållet som deltagare i dagligvarudistributionen.

Modellens variabler kan grupperas i tre kategorier: för det första bakgrundsviabler som beskriver hushållets socio-ekonomiska struktur och dess inköpsförutsättningar - den egna inköpsmiljön-; för det andra beteendeviabler, som beskriver hur hushållet organiserat inköpen och, för det tredje, resultatvariabler, som beskriver uppföringar för inköpen. Se lista i tabell 6.1 nedan.

Tabell 6.1 Variabler i en hushållsmodell

Hushållets yttre förutsättningar

Butiker

- lokalisering i förhållande till hushållets bostad
- lokalisering i förhållande till andra butiker
- lokalisering i förhållande till hushållsmedlemmarnas resvägar
- storlek, konkurrensmedelsanvändning, ägarförhållanden etc.

Offentliga kommunikationsmedel

- turtäthet
 - avstånd till hållplats från hushållets bostad
-

Hushållets inre förutsättningar

Sammansättning

Resurser

Antal hushållsmedlemmar

Mänskliga

Åldersfördelning

- medlemmarnas tid och fysiska kapacitet
- medlemmarnas kunskaper och intressen

Materiella

- teknisk utrustning
 - penningmedel
-

Inköpsorganisation

Fördelning av inköpen av viss mängd varor

- i tiden
 - i rummet
 - Över transportmedel
 - Över hushållsmedlemmar
-

Resultat

- transportuppooffringar
 - varor i bostaden
-

6.3 *Teorier om hushållets eller konsumentens agerande i distributionen*

De generella teorierna om hur individer eller grupper gör val och fattar beslut eller bör välja och fatta beslut, av typen beslutsteori, beteendevetenskapliga köparmodeller etc., kommer inte att genomgå här.⁵⁾ I stället är avsikten att granska några grundläggande antaganden om hur konsumenten väljer inköpsställe i några modeller, nämligen gravitationsmodeller, förflyttningsskedjemodeller och attityd- och inlärningsmodeller.

6.3.1 *Centralortsmodeller*

Den klassiska centralortsmodellen formulerades ursprungligen av W. Christaller på 30-talet. Modellen söker förklara hur utbud av olika varor och tjänster grupperar sig i orter i rummet. Det är alltså inte en modell över konsumenten, men den innehåller antaganden om hur konsumenten agerar. För övrigt bygger den på ett antal mindre realistiska antaganden, så antas rummet bestå av en slätt utan t ex berg och floder och andra trafik hinder och befolkningen antas vara jämnt fördelad över slätten med en jämnt fördelad köpkraft. Från antaganden om olika varors och tjänsters tröskelvärden (det minsta kundunderlag som behövs för att ett företag skall vara villigt att etablera sig) och om konsumenternas villighet att resa för att införskaffa sig en viss vara eller tjänst kommer modellen fram till en strängt regelbunden hierarkiskt uppbyggd struktur av utbudspunkter i rummet. Orter med en högre rang i hierarkin har större utbud av varor och tjänster än orter med en lägre rang. De centrala antagandena om konsumentens agerande är att han minimerar reskostnaden per inköp, uträttar ett inköpsärende per inköpsresa och att resan utgår från bostaden. Han far alltså alltid till den närmaste utbudspunkten för den aktuella varan eller tjänsten.⁶⁾

Christallers modell har vidareutvecklats av bland andra Lösch och Berry och Garrison.⁷⁾ Lösch's modell ger inte Christallers regelbundna nät av orter, utan ger olika regioner i landskapet med olika täthet i ortsnätet. I Lösch's variant antas konsumenten väga variantioner i varans pris mot reskostnadernas storlek. Konsumenten anses vara villig att betala lite mer för att slippa resa.

Berry och Garrison har i empiriska studier funnit hierarkiska ortsstrukturer, även där den klassiska modellens antaganden om jämna fördelningar av befolkning och köpkraft inte föreläggat. Likaledes har de visat på hierarkiska grupperingar av utbudspunkter inom orter, även om dessa grupperingar inte visar Christallers strängt regelbundna mönster.

6.3.2 Gravitationsmodeller

Den klassiska gravitationsmodellen formulerades av Reilly på 30-talet.⁸⁾ Den innehåller inga explicita antaganden om hur utbudet kommer att fördela sig mellan olika orter eller om konsumenternas agerande, utan gäller enbart hur omsättningen inom detaljhandeln fördelar sig mellan två städer. Städernas antas, enligt modellen, attrahera köpkraft från en mellanliggande ort, som ligger på gränsen mellan de två städernas detaljhandelsomland, proportionellt mot befolkningens storlek i respektive stad och omvänt proportionellt mot kvadraten på avståndet mellan städerna och den mellanliggande orten.

Reilly's modell har använts för att bestämma omlandsgränser för två konkurrerande köpcentra. Modellen har vidareutvecklats och använts i planeringssammanhang för att beräkna olika köpcentras attraktivitet för konsumenterna. Det grundläggande antagandet om konsumenten kan sägas vara att denne söker maximera utdelningen från inköpsresan, på så sätt att han vill välja ur ett större utbud eller göra flera inköp per resa.

6.3.3 Förflyttningskedjemodeller

Förflyttningskedjemodellen utgår också ifrån att konsumenten söker maximera utdelningen från sin resa, men i olikhet mot tidigare nämnda modeller antas inte konsumenten mäta förflyttninger med sitt hem som utgångspunkt.⁹⁾ Konsumenten antas vara mer eller mindre tvungen att besöka vissa lokaler eller utbudspunkter i sin miljö, han måste t ex besöka en viss skola, en viss arbetsplats, ett visst sjukhus etc. Han uppvisar ett bundet resmönster. Vad gäller andra lokaler eller utbudspunkter är konsumenten inte bunden till en viss bestämd sådan, utan det är lokalens funktion som spelar roll för honom. Dessa typer av lokaler kan kallas utbytbara och kan vara t ex butiker av olika slag, apotek, postkontor och bankkontor. Besöken kombineras i kedjor. Ju svårare konsumenten har att nå utbytbara typer av lokaler eller utbudspunkter, t ex genom att avståndet dit är långt eller kommunikationerna dåliga, desto större tendens visar han att koncentrera besöken till få inköpsresor med många inköpsärenden. Besöken utlöses bl a av det bundna resmönstret, så att exempelvis inköpen av dagligvaror kombineras med arbetsresor.

6.3.4 Attityd- och inlärningsmodeller

Ett exempel på en inlärningsmodell ges i en artikel av Horton och Reynolds.¹⁰⁾ De har studerat butiksnätets utformning och dess inverkan på konsumentens beteende. De arbetar med tre begrepp, den objektiva miljön (objective spatial structure), som beskriver hur ett hushåll är lokaliserat i förhållande till olika lokaler eller utbudspunkter för olika aktiviteter och utbudpunkternas "objektiva" attraktivitet i någon mening. Handlingsmiljö ("action space") beskriver den mängd lokaler eller utbudspunkter som en medlem i hushållet har kunskap om och deras av honom subjek-

tivt upplevda attraktivitet. En typ av handlingsmiljö kan t ex vara den mentala karta inköparen har över inköpsmöjligheterna i miljön. Ur denna karta över möjligheter väljer konsumenten att faktiskt besöka en viss uppsättning utbudspunkter. Horton och Reynolds kallar denna uppsättning för acitivity space.

Horton och Reynolds ser konsumentens utvecklande av både mentala kartor över miljön och det faktiskt utnyttjandet av miljön som en inlärningsprocess, där i det första stadiet av processen bostaden, arbetet och resan mellan dessa två punkter tjänar som baser för inläringen. Både den mentala kartan över miljön och det faktiska utnyttjandet av miljön skulle alltså skifta mellan konsumenter med olika lång boendetid i ett område och med olika bundna resvägar, liksom naturligtvis med olika värderingar av attraktiviteten hos olika utbudspunkter. En intressant forskningsuppgift skulle vara att följa denna inlärningsprocess.

Horton och Reynolds nämner inte på vilka grunder konsumenterna värderar olika utbudspunkter, som t ex butiker. Det finns emellertid en relativt rikhaltig litteratur kring hur konsumenter värderar olika butiksegenskaper och man har försökt komma fram till en rangordning av dessa. Sortimentets storlek och fräschör, butikens prisnivå och läge brukar toppa dylika listor. Mer sällan brukar dylika undersökningar också innehålla undersökningar av hur konsumentens faktiska inköpsbeteende korrelerar med de bedömningar han gjort.

En alternativ teori till teorin om att konsumenten väljer butik efter rangordning av egenskaper hos butiken har framförts av G P Stone. 11)

Stone urskiljer fyra typer av förhållningssätt i relationen till den butik som oftast besöks, nämligen:

- det ekonomiska förhållningssättet, där inköparen är ute efter att göra inköpen snabbt och billigt; inköparen vill alltså genomföra inköpen på ett effektivt sätt
- det personaliserande förhållningssättet, där inköparen vill etablera en personlig relation med handlaren
- det etiska förhållningssättet, där inköparen vill stödja en viss handlare eller vissa handlare, t ex försvara den lokala handlaren med en liten butik mot den stora affärskedjan
- det apatiska förhållningssättet, där inköparen är ointresserad av att göra inköp och anser att det inte existerar några större skillnader mellan olika butiker.

Sellerberg har i ett arbete använt Stones typologi för att studera hur ett urval svenska konsumenter relaterar sig till sina inköpsställen.¹²⁾ Hon urskiljer emellertid fler dimensioner hos varje begrepp.

6.3.5 Några hypoteser om hushållens agerande vid dagligvaruinköp

De ovan relaterade modellerna har gällt för alla konsumenter och för deras utnyttjande av den kommersiella servicens utbud i allmänhet. Problemställningen i denna bok gäller enbart inköpen av dagligvaror, vilket jag tror är en viktig distinktion att hålla i minnet. Dagligvarornas förbrukningstakt är t ex helt annan än den som gäller urvalsvaror. Vidare strävar jag efter att finna faktorer som ligger bakom skillnader i hushållens uppoftfringar, vilket sker genom att pröva sambanden mellan å ena sidan olika slag av förutsättningar eller kombinationer av förutsättningar och å andra sidan hushållets agerande och därmed dess uppoftfringar för inköp.

Jag vill därför ställa andra frågor än om upplevd attraktivitet hos olika utbud till ett empiriskt material. Följande frågor till och förväntningar på en undersökning av hushållens roll i dagligvarudistributionen har jag:

- Betraktas inköpen som en instrumentell verksamhet? Jag antar att så är fallet.
- Vem gör inköpen? Är ansvaret för inköpen av dagligvaror knutet till en viss roll inom hushållet? Jag förväntar mig att finna att husmor är ansvarig för inköpen.
- Hänger skilda sätt att fördela ansvaret för förvärvsarbete och hemproduktion mellan husfar och husmor i olika hushåll samman med olikheter i ansvaret för inköpen? Jag förväntar mig att finna att inköpen av dagligvaror är en av de aktiviteter husfar först tar över, när han tar ett ökat ansvar för hemproduktionen och husmor ett ökat ansvar för förvärvsarbetet.
- Hur planeras inköpen? Jag tror mig inte finna några särskilt sofistikerade planerings- och kontrollsystem av två skäl, dels därför att jag väntar mig att inköpen fortfarande görs mycket tätt, så att omfattande planering inte behövs, dels därför att det planeringsunderlag i form av inköpslistor och matsedlar som handeln tillhandahåller är så pass ohanterliga.
- Hur görs inköpen? Är dagligvaruinköpen fortfarande täta? Min hypotes är att hushållen gör flera inköp i veckan, även om en dagligvarubutik inte finns på nära håll. Jag förväntar mig också att hushållen inte anpassat sig på ett effektivt sätt till ett glest butiksnät. (Vissa skillnader i inköpsorganisationen antas dock existera, se nedan.)
- Var görs inköpen? Hur väljs butik för inköpen? Jag väntar mig att tillgängligheten (mätt som närhet till bostaden) är det viktigaste skälet till val av en viss butik, men också att den butik som valts betraktas positivt även i andra avseenden. Inköpare med en personliserad eller etisk inställning till "sin" butik förväntas ha valt en stor trafikorienterad butik.

- Hur transporteras varorna hem? Går inköparen oftast till fots eller kommer bilen till användning? Jag förväntar mig att det är vanligast att gå till fots vid inköpen och att bilen utnyttjas mer sporadiskt, t ex vid stormarknadsbesök.
- Förekommer skillnader i inköpsorganisationen beroende på olikheter i miljöns förutsättningar? Min förväntning är att olikheter i inköpsorganisationen hänger samman med olikheter i hushållens tillgång till butiker av olika slag. Ett tätt butiksnät antas t ex hänga samman med ett tätare inköpsmönster än ett glest.
- Förekommer skillnader i inköpsorganisationen beroende på olikheter i hushållets egna förutsättningar/resurser? Jag förväntar mig att så är fallet och att de två viktigaste skillnaderna är om inköparen kan använda bil för dagligvaruinköpen eller ej, och om hon har (minst halvtids-) förvärvsarbete utanför hemmet eller ej.
- Finns det något generellt effektivt inköpsmönster? Jag förväntar mig att miljöns och hushållens förutsättningar samspelar så att t ex brister i miljöns förutsättningar kan kompenseras av vissa av hushållens egna förutsättningar och vice versa, så att vissa miljötyper "passar" vissa hushållstyper, andra miljötyper andra hushållstyper. Tex ett äldre hushåll, där inköparen har svårt att gå och knappa lagringsutrymmen "passar" bäst i en miljö med ett tätt butiksnät, där små kvantiteter kan köpas ofta och där man får personlig hjälp, och ett yngre hushåll med en inköparen vars tid är in-tecknad av förvärvsarbetets och den övriga hemproduktionens krav, men som har tillgång till bil, "passar" i ett glest nät, där butikerna är stora och anpassade för stora inköp per gång.

NOTER TILL KAPITEL 6

1. Davis, G. M., Brown, S. W., 1973, Logistics management, Lexington, Mass.
2. Davis, G. M., Brown, S. W., 1973, op. cit.
Ericsson, D., 1971, Materialadministration. Logistik. Stockholm
Ljungström, B., 1971, Varudistribution i tätort. Stockholm
3. Ringborg, E., 1968, Varor på väg. Stockholm
4. Millqvist, R., 1971, I kamp för en idé. En bok om hemköp och maktspelet inom handeln. Stockholm
5. Se t ex Hansen, F., 1972, Consumer choice behavior. A cognitive theory. New York
Howard, J. A., Sheth, J. N., 1968, A theory of oyes behavior. New York
Nicosia, F., 1966, Consumer décision processes. Englewood Cliffs. N. J.
Palmborg, C., Kempe, P., Stigendal, L., 1975, Ramar för ett konsumentsociologiskt forskningsprogram. Stockholm (stencil)
Sjöberg, L., 1968, Beslutsfattande. Stockholm
6. Christaller, W., 1933, Die zentralen Orte in Süddeutschland. Jena
7. Lösch, A., 1944, Die raumliche Ordnung der Wirtschaft.
Berry, B., Garrison, W., 1958, A note on central place theory and the range of a good, *Economic Geography*, october, 34, sid 304-311
8. Reilly, W. J., 1929, Methods för the study of retail relationships. Austin. Texas
9. Westelius, O., 1972, The individual's pattern of travel in an urban area. Stockholm. (D2:1972)

10. Horton, F.E. & Reynolds, D.R., 1971, Effects of urban spatial structure. *Economic Geography*, 4, sid 36-48
11. Stone, G. P., 1954, City shoppers and urban identification. Observations on the social psychology of city life, *American Journal of Sociology*, 60, July, sid 36-45
12. Sallerberg, A.-M., 1977, Hur kunden möter affären. En sociologisk analys av relationen mellan konsument och affär. Lund (stencil)

7. EN INTENSIVSTUDIE AV HUSHÅLLETS ORGANISATION

7.1 Sammanfattning

Hushållet ses som en organisation, d v s en grupp som medvetet bedriver ett samarbete för att nå vissa mål. Att organisera kan sägas vara att skapa former för att leda, fördela och samordna arbetet och för hur informationsströmmar och materialströmmar skall ordnas. Organisationen kan beskrivas på olika sätt - t ex genom medlemmarnas tidsanvändning eller genom medlemmarnas sätt att se på sina roller och de aktiviteter de utför (jfr avsnitt 5.5).

För att få en uppfattning om hur hushållen organiserat sin verksamhet och hur inköpen av dagligvaror inordnats bland andra aktiviteter gjordes en undersökning av 20 hushåll. Data samlades in om de olika hushållsmedlemmarnas tidsanvändning och om synen på tidsanvändningen. De deltagande hushållsmedlemmarna bokförde tidsåtgången för alla aktiviteter under en vecka och diskuterade i en hemintervju sitt sätt att se på främst inköpen av dagligvaror, men också sina andra aktiviteter i hushållet.

Arbetsfördelningen kan präglas av specialisering, så att husfar och husmor svarar för varsin sfär av aktiviteter, eller integration, så att husfar eller husmor kan ägna sig åt likartade aktiviteter eller utföra aktiviteter gemensamt. I de undersökta hushållen var det vanligt med en 'traditionell' arbetsfördelning inom hushållet, med husmor som huvudansvarig för hemproduktionen och husfar för förvärvsarbetet. Också i värderingarna kring olika aktiviteter tycktes hemproduktionen ses som en plikt i husmorsrollen i flertalet fall.

7.2 Undersökningens syfte, uppläggning och genomförande

Dagligvaruinköpen är endast en liten del av den verksamhet som bedrivs inom ramen för ett hushåll. Den här beskrivna mindre undersökningen syftar till att ge en bild av hushållets organisation som helhet och av värderingar bakom sättet att organisera verksamheten.

Urvalet av hushåll till deltagande i den här avrapporterade undersökningen gjordes bland de ca 700 hushåll i Örebro som deltog i den mer omfattande empiriska undersökningen av hushållens inköpsförutsättningar och inköpsorganisation som presenteras i kapitel 9 (se avsnitt 9.2 för en redogörelse för den undersökningens syfte, uppläggning och genomförande). Hushållen i huvudundersökningen delades in i fyra typer efter skillnader i inköpsförutsättningar (se fig. 7.1).

Fig. 7.1 Indelning av hushållen i fyra grupper

Egna för- Miljöns utsätt- förutsätt- ningar	"Goda" förutsättningar	"Dåliga" förutsättningar
"Decentraliserad" miljö	Grupp A	Grupp B
"Centraliserad" miljö	Grupp C	Grupp D

Indelningens begrepp formulerades sedan i mätbara termer. I korthet innebar då decentraliserad miljö en butiksstruktur av mer "traditionell" karaktär, med flera butiker i bostadsområdet och med relativt korta avstånd bostad-butik. Centraliserad miljö innebar en "modern" butiksstruktur, med en eller mycket få butiker i bostadsområdet och längre avstånd bostad-butik för flertalet hushåll än i det första fallet. Goda resurser innebar att

hushållet skulle ha bil och lagringsutrymmen som tillät glesa inköp. Inköparen skulle ha en fysisk kapacitet som gjorde det möjligt för honom eller henne att hantera de inköpta varuvolymer och en inte alltför snäv tids- och penningbudget. Dåliga resurser innebar att dessa förhållanden inte skulle föreligga. Ur dessa grupper valdes slumpmässigt 20 hushåll till deltagande i intensivundersökningen.

I likhet med huvudundersökningen genomfördes intensivundersökningen i samarbete med Statistiska Centralbyråns (SCB) utredningsinstitut som svarade för intervjuarbete, utbildning och det praktiska insamlingsarbetet.

Insamlingen av uppgifter om de aktuella hushållens stambutik gjordes via Statens Pris- och Kartellnämnd (SPK). Uppgifter insamlades om butikernas storlek, prisnivå, sortiment och service etc. Vidare fick innehavaren respektive butiksföreståndaren göra en bedömning enligt ett visst schema av vilka egenskaper, som främst utmärkte hans butik och vilka egenskaper han trodde var viktiga för hans kunder.

En begränsning infördes med hänsyn till SPK:s deltagande i projektet. Det antal butiker, som SPK kunde åta sig att undersöka var begränsat, varför urvalsmodellen fick modifieras något. Till kategorin hushåll med "decentraliserad" miljö räknades nu också hushåll med ett relativt kort avstånd från bostaden till närmaste allivsbutik.

Av kostnads- och bearbetningsskäl hade urvalet begränsats till 20 hushåll. Inom varje hushåll intervjuades samtliga hushållsmedlemmar över 14 år om sina aktiviteter under en "vanlig vardag" och om personliga värderingar kring dessa samt om sitt deltagande i inköpsverksamheten. Varje hushållsmedlem över 18 år förde sedan också en dagbok över tidsåtgången för olika aktiviteter under en vecka.

Intervjuer och dagböcker

Intensivundersökningen skulle ge en bild av hur man inom hushållet sökt lösa sina organisationsproblem och värderingar kring den valda lösningen. Avsikten var således inte att studera hushållsmedlemmarnas attityder till en eller flera butiker, utan att försöka belysa de komplexa system av mål, värderingar och kunskaper som var förknippade med sättet att organisera verksamheten.

Valet av instrument för insamlingsarbetet stod mellan olika typer av intervjuer. Eftersom avsikten var att försöka fånga in de intervjuades personliga värderingar, deras sätt att resonera kring hushållets verksamhet och problem i samband med detta, valdes ett ostandardiserat förfarande då detta innebar en mindre stark styrning av den intervjuade. Intervjuformuläret utarbetades och anpassades dock till den information jag redan hade om det aktuella hushållet från huvudundersökningen. Något olika intervjuformulär användes också för olika rollinnehavare i hushållet. Huvudinköparens formulär var t ex mer omfattande än maken/makans.

Ett av syftena med intensivundersökningen var att kartlägga hur verksamheten inom hushållet hade organiserats. För att kunna göra dylika organisationsbeskrivningar behövdes information om de sysselsättningar olika hushållsmedlemmar ägnade sig åt vid olika tillfällen. Upplysningar behövdes om både arbetsfördelningen inom hushållet och om de olika sysselsättningarnas varaktighet, placering främst i tiden men också i rummet.

I princip finns tre sätt att skaffa sig detta slags information: att använda sig av intervjuer, av dagböcker eller av observatörer. Alla dessa metoder har både för- och nackdelar.¹⁾

Vid intervjuer får hushållsmedlemmarna försöka dra fram de begärda upplysningarna ur minnet. Det har visat sig att denna metods tillförlitlighet (reliabilitet) vanligtvis är mycket låg. Man har t ex bett intervjupersoner rapportera vad de gjort under en dag, men det visade sig svårt för dem att även under denna korta period ange vad de har haft för sig vid skilda tidpunkter på dygnet och hur lång tid de olika sysselsättningarna hade tagit. För längre perioder blir risken för minnesfel antagligen större.

Vid dagboksmetoden får undersökningspersonerna själva notera vad de har ägnat sig åt. Dagboksmetoden ställer dock betydande krav på deltagarnas förmåga att observera sitt eget beteende och på tidsinsatser vid själva skrivarbetet. I större dagboksundersökningar har man därför ofta fått bortfall som varit nedslående stort.

På grundval av de erfarenheter som redovisats i litteraturen om tidsbudgetstudier och efter diskussioner med olika befattningshavare på SCB, vilka haft erfarenhet av dagboksundersökningar i centralbyråns regi, utformades dagboken på det sätt som framgår av bilaga 1.

Fältarbetet pågick under tiden 15/4-29/4 1972. De utvalda hushållen kontaktades per brev, varefter SCB:s lokalombud per telefon kom överens om tid för intervju. I samband med intervjun överlämnades dagboken och intervjupersonen instruerades hur den skulle föras. Lokalombuden - fyra personer - hade dessförinnan genomgått en veckas utbildning främst i att genomföra icke-standardiserade intervjuer. I samband med övningarna justerades också intervjuformulären.

Samtliga hushållsmedlemmar över en viss ålder skulle delta i undersökningen. För att motivera till deltagande gavs de medverkande ett belopp på 25:-.

Av de 20 utvalda hushållen vägrade två. Ett hushåll skulle resa bort under undersökningsperioden. För dessa tre hushåll drogs tre ersättare. Sammanlagt förde 38 personer i de aktuella åldrarna i de utvalda hushållen dagbok.

Bearbetning av materialet

Intervjuerna bandinspelades. Inspelningen avlyssnades och överfördes till maskinskrivna protokoll. Vid överföringen togs särskild hänsyn till att den intervjuades uttalanden skulle återges så fullständiga och oförvanskade som möjligt.

Protokollen underkastades sedan en innehållsanalys. I korthet innebär denna metod att undersökaren kategoriserar och sorterar de intervjuades svar efter ett analyschema, vars kategorier har hämtats från den teori eller det problemområde man vill belysa.²⁾

Dagböckerna kodades. I marginalen på varje dagboksuppslag hade utrymme för kodning reserverats. Det kategorisystem, som begagnades vid dagbokskodningen var ett av professor Harald Swedner utarbetat system, som angivits i "A Proposal for a Nomenclature of human Activities" (Lund 1971).³⁾

Schemat är hierarkiskt uppbyggt och innehåller fyra huvudkategorier och ett varierande antal underkategorier på olika nivåer. På en-siffernivå förekommer t ex kategorin "1. Fysiologiska aktiviteter", som kan brytas ner till tvåsiffernivå och då innehåller t ex kategorierna: "10. Äta, 11. Sova, 12. Personlig hygien". Den förstnämnda kategorin kan i sin tur brytas ned på tresiffernivå och innehåller då kategorierna "100. Måltider och mellanmål, hemmet och 101. Måltider och mellanmål utanför hemmet". Kategorin 100 kan sedan brytas ned i kategorin på firsiffernivå, nämligen "1000. Frukost, 1001. Lunch, 1002 Middag, och 1003. Övriga måltider och mellanmål". Schemat visade sig lätt att tillämpa och reliabiliteten i kodningen var god.

Från varje hushålls dagböcker gjorde sedan en tablå över tidsåtgången för hushållsmedlemmarnas olika aktiviteter under undersökningsveckans dagar. Denna gav möjligheter till jämförelser mellan olika roller i ett visst hushåll och mellan olika hushåll.

Aktiviteter kan beskrivas med olika grad av förstoring. MTM-ingenjörrens precisa registrering av varje rörelse är kanske en extrempunkt på en skala. Det finns sociologiska undersökningar där man eftersträvat en mycket hög förstoringsgrad. En mycket hög förstoringsgrad kräver ofta att en observatör registrerar undersökningspersonens aktiviteter. Om undersökningspersonen själv skall registrera vad han/hon håller på med, t ex i en dagbok, krävs som regel en lägre förstoringsnivå. I en klassisk studie använde man en tumregel som sade att endast aktiviteter som omfattade 30 minuter eller mer behövde registreras.⁴⁾ I den stora internationella komparativa tidsbudgetstudien som avrapporteras i *The Use of Time* har man använt sig av både listor över aktiviteter och av en minimitid för att en aktivitet skulle registreras. I detta projekt har valts det senare förfarandet. I instruktionen för dagbokens ifyllande har angivits exempel på förstoringsnivå och exempel på olika typer av aktiviteter. Förstoringsnivån kan sägas vara ungefär densamma som i den internationella studien. I det använda kodschemat motsvarar detta två- och tresiffernivån.

Ett problem i samband med redovisningen av hushållsmedlemmarnas aktiviteter är att det ibland är möjligt att göra två saker på en gång - t ex att läsa tidningen medan man äter frukost, att passa barn medan man städar. Om alla aktiviteter anges, får dygnet för vissa personer mer än 24 timmar. Också i detta fall har den internationella studiens tillvägagångssätt följts, så att jag skiljer på "primära" och "sekundära" aktiviteter och främst ägnar uppmärksamheten åt de förstnämnda.

De olika aktiviteterna har grupperats i de fyra tidigare nämnda verksamhetsgrenarna "sömn och andra fysiologiska aktiviteter", "förvärvsarbete", "hemproduktion", och "övriga sysselsättningar".

Till den första kategorin har räknats, förutom sömn, vila av olika slag, aktiviteter i samband med den personliga hygien samt ätande. Till den andra kategorin har räknats, förutom det ordinarie arbetet, "extraknäck" och övertidsarbete, resor till och från arbetet samt studier för ett yrke.

Till den tredje kategorin, hemproduktion, har räknats aktiviteter i samband med matlagning, städning, tvätt, underhåll av bostaden och dess inredning och av k'äder, inköp och resor i dessa sammanhang har också förts hit. Vård av barn och andra hushållsmedlemmar faller också inom denna kategori.

I den fjärde kategorin har räknats bl a aktiviteter i samband med icke-yrkesinriktade studier, föreningsliv, sport och friluftsliv, kulturella sammanhang, umgänge - både inom och utom familjen, samt hobbyverksamhet av olika slag. Ett problem i sammanhanget har varit gränsdragningen mellan t ex hobbyverksamhet och hemproduktion. Ett mycket utsträckt sysslande med t ex sömnad eller trädgårdsskötsel är kanske att hänföra till hobbyverksamhet och inte till hemproduktion. I den kategorisering av hushållens aktiviteter som gjorts inom ramen för detta projekt har emellertid inte några sådana bedömningar utförts.

Medlemmarna i hushållet spelar olika roller - t ex husfarsroll och husmorsroll. I rollen ingår att utföra olika aktiviteter. En individ kan värdera de aktiviteter han eller hon utför olika - vissa aktiviteter utförs även om individen uppfattar dem negativt, på grund av omgivningens krav på rollen - eller den egna uppfattningen om vad som är rollens innehåll. Ett mått på hushållets "resultat" kan vara i vilken utsträckning tidsfördelningen över aktiviteter

stämmer överens med värderingen av aktiviteter.

Husfars och husmors roller kan ha olikartat eller likartat aktivitetsinnehåll. Arbetsfördelningen inom hushållet kan beskrivas i termer av graden av åtskillnad eller överlappning mellan aktiviteterna i husfars och husmors roller under den studerade veckan. Den tid husfar och husmor använt i olika aktiviteter inom förvärvsarbetet eller hemproduktionens ram kan också ställas mot de värderingar de uttryckt rörande de aktuella sysslorna.

I resultatredovisningen har hushållen grupperats i två typer efter hur stora likheter i aktivitetsinnehåll som existerar mellan husfars och husmors roller. Det är möjligt att urskilja två extremtyper av arbetsfördelning som har kallats differentierad respektive integrerad organisation. I den differentierade organisationen har husfar och husmor specialiserade roller. I den integrerade organisationen har husfars och husmors roller likartat innehåll av aktiviteter - en viss aktivitet kan växelvis utföras av husfar och husmor eller av båda gemensamt. Mellanformer existerar givetvis.

7.3 Hur 20 hushåll organiserat sin verksamhet

Resultatredogörelsen är disponerad så att husfars och husmors arbetsfördelning över de olika verksamhetsgrenarna under dagboksveckan presenteras som den genomsnittliga tidsanvändningen för en vardag. Veckoslutets aktiviteter visas i den sammanfattande figuren 7.2. Den intervjuades värderingar kring hemarbete och förvärvsarbete återges nedan (i starkt förkortat skick.). Därefter gås vissa aspekter av sättet att organisera verksamheten inom hushållet igenom mer i detalj.

Arbetsfördelning under dagboks- veckan	Aktiviteter Sömn och övr fysiologiska aktiviteter	Hemproduk- tion	Förvärvs- arbete	Övrig verk- samhet	Summa timmar
<u>Hushåll C</u>					
Husfar					
- vardag	10	0	10,5	3,5	24,0
- helgdag	12	1	0	11,0	24,0
Husmor					
- vardag	9,5	7,5	0	7,0	24,0
- helgdag	11,5	4,5	0	8,0	24,0
<u>Hushåll R</u>					
Husfar					
- vardag	9,5	0	10,0	4,5	24,0
- helgdag	12,5	3	0	8,5	24,0
Husmor					
- vardag	12,0	8,5	0	3,5	24,0
- helgdag	13,5	5,0	0	5,5	24,0
<u>Hushåll A</u>					
Husfar					
- vardag	9,5	0,5	10,0	4,0	24,0
- helgdag	12,0	2,0	0	10,0	24,0
Husmor					
- vardag	10,0	10,0	0	4,0	24,0
- helgdag	12,5	5,0	0	6,5	24,0
<u>Hushåll K</u>					
Husfar					
- vardag	9,5	1,5	11,0	2,0	24,0
- helgdag	10,5	3,5	0	10,0	24,0
Husmor					
- vardag	10,5	9,5	0	4,0	24,0
- helgdag	11,0	8,0	0	5,0	24,0
<u>Hushåll B</u>					
Husfar					
- vardag	9,0	1,0	11,0	3,0	24,0
- helgdag	11,0	5,0	2,0	6,0	24,0
Husmor					
- vardag	11,0	6,0	1,0	6,0	24,0
- helgdag	10,5	1,0	9,0	3,5	24,0
<u>Hushåll N</u>					
Husfar					
- vardag	8,0	2,0	9,5	4,5	24,0
- helgdag	10,5	6,5	0	7,0	24,0
Husmor					
- vardag	9,0	8,0	4,0	3,0	24,0
- helgdag	10,5	8,0	0	5,5	24,0

Figur 7.2a Den differentierade organisationen

Arbetsfördelning under arbetsveckan	Aktiviteter Sömn och över- fysiologiska aktiviteter	Produk- tion	Förväntat arbete	Övrigt verk- samt	Summa timmar
<u>Hushåll Q</u>					
Husfar					
- vardag	9,5	1,0	7,5	6,0	24,0
- helgdag	11,0	0,5	0,5	12,0	24,0
Husmor					
- vardag	10,0	3,0	4,0	7,0	24,0
- helgdag	11,5	4,0	2,5	6,0	24,0
<u>Hushåll M</u>					
Husfar					
- vardag	11,0	1,5	6,5	5,0	24,0
- helgdag	12,5	1,0	8,0	2,5	24,0
Husmor					
- vardag	10,0	5,0	5,0	4,0	24,0
- helgdag	12,5	4,5	0	7,0	24,0
<u>Hushåll D</u>					
Husfar					
- vardag	10,0	1,5	12,0	0,5	24,0
- helgdag	12,0	5,0	0	7,0	24,0
Husmor					
- vardag	12,5	5,5	5,0	1,0	24,0
- helgdag	12,5	5,0	0	6,5	24,0
<u>Hushåll P</u>					
Husfar					
- vardag	10,0	1,5	12,0	0,5	24,0
- helgdag	12,5	0,5	0,5	10,5	24,0
Husmor					
- vardag	12,5	5,5	5,0	1,0	24,0
- helgdag	10,5	3,5	0,5	9,5	24,0
<u>Hushåll T</u>					
Husfar					
- vardag	8,0	2,5	5,5	8,0	24,0
- helgdag	9,5	0,5	0,5	13,5	24,0
Husmor					
- vardag	8,0	3,0	8,0	5,0	24,0
- helgdag	12,0	6,0	0,5	5,5	24,0
<u>Hushåll G</u>					
Husfar					
- vardag	9,0	1,0	11,5	2,0	24,0
- helgdag	13,5	2,0	2,5	6,0	24,0
Husmor					
- vardag	11,0	5,0	4,0	4,0	24,0
- helgdag	12,0	1,0	4,0	7,0	24,0
<u>Hushåll S</u>					
Husfar					
- vardag	9,0	1,0	9,5	4,5	24,0
- helgdag	11,0	3,5	0	9,5	24,0
Husmor					
- vardag	10,0	5,0	6,0	3,0	24,0
- helgdag	12,0	4,0	2,0	6,0	24,0
<u>Hushåll F</u>					
Husfar					
- vardag	11,5	1,0	8,5	3,0	24,0
- helgdag	12,5	0	3,0	7,5	24,0
Husmor					
- vardag	9,0	4,0	4,0	7,0	24,0
- helgdag	10,0	3,0	0	11,0	24,0

Figur 7.2b Den delvis integrerade organisationen

Arbetsfördelning under dygnskör- vettan	Aktiviteter Sömn och över- fysiologiska aktiviteter	Hemproduk- tion	Förvärvs- arbete	Övrig verk- samhet	Summa timmar
<u>Hushåll O</u>					
Husfar					
- vardag	9,0	1,0	10,0	4,0	24,0
- helgdag	11,0	4,5	0	8,5	24,0
Husmor					
- vardag	7,5	3,0	9,5	4,0	24,0
- helgdag	11,0	5,0	0	7,5	23,5
<u>Hushåll I</u>					
Husfar					
- vardag	9,0	1,0	10,5	3,5	24,0
- helgdag	11,0	4,0	0	9,0	24,0
Husmor					
- vardag	10,0	2,5	9,5	2,0	24,0
- helgdag	11,5	6,0	0	6,5	24,0
<u>Hushåll E</u>					
Husfar					
- vardag	10,5	1,0	9,5	3,0	24,0
- helgdag	15,0	2,0	0	7,0	24,0
Husmor					
- vardag	10,5	0,5	10,0	3,0	24,0
- helgdag	14,0	3,0	2,0	5,0	24,0
<u>Hushåll H</u>					
Husmor					
- vardag	9,0	3,0	9,0	3,0	24,0
- helgdag	10,5	5,0	0	8,5	24,0
<u>Hushåll L</u>					
Husmor					
- vardag	8,0	6,0	5,0	5,0	24,0
- helgdag	11,0	2,0	4,0	7,0	24,0
<u>Hushåll J</u>					
Husfar					
- vardag	9,5	3,0	10,5	1,0	24,0
- helgdag	13,0	4,0	0	7,0	24,0

Figur 7.2c Den integrerade organisationen

I den differentierade organisationen är den tid som använts i hemproduktionen längre än den som använts i de mer integrerade organisationsformerna (alla hushåll utom ett (J) är flerpersonshushåll, i hushåll H och L finns det dock bara en vuxen person). När tiden i förvärvsarbete ökar, minskar tiden i hemproduktionen och, i vissa fall, den tid som använts för vila. Under lördagen och söndagen ägnades i regel en större del av tiden åt sömn och vila än under ett genomsnittligt vardagsdygn. Ofta ägnades för hushållet som helhet lika mycket tid åt hemproduktionen under ett genomsnittligt helgdygn som under ett vardagsdygn, med undantag för de hushåll, där både husfar och husmor hade heltidsförvärvsarbete. I dessa hushåll ägnades mer tid åt hemproduktionen på en helgdag än på en vardag, vilket tyder på att det inte varit möjligt att "rationalisera bort" hemproduktionen. Husfar deltog ofta i sysslor inom hemproduktionens ram på helgen. I många fall var det då frågan om reparationer på hus och hushållskapitalvaror, men i flera fall städade husfar, lagade mat och gjorde inköp. Husmor svarade dock för den största tidsinsatsen i hemproduktionen även under helgen.

Allmänt kan sägas att husfarsrollen i alla de 20 studerade hushållen inneburit en tonvikt på förvärvsarbetet - majoriteten arbetade heltid eller mer - och en tämligen negativ inställning till hemarbetet, utom i ett fall. En norm som delades av både husfar och husmor, tilldelade husmorsrollen ansvaret för hemproduktionen.

Fördelningen av tid på olika aktiviteter varierade i högre grad för husmorsrollen än för husfarsrollen i de 20 hushållen. Två husmödrar (eller fyra beroende på hur man betraktar dagbarnvårdarna) var enbart hemarbetande, fem hade heltids förvärvsarbete utanför hemmet, de övriga hade förvärvsarbeten på deltid. Tidsbundenheten - mätt via de krav förvärvsarbetet ställer - var således olika stor i olika hushåll. För husmödrarna med heltids förvärvsarbete,

liksom för en del deltidssarbetande blev den kombinerade arbetstiden i hemproduktion och förvärvsarbete lång, vilket också avspeglade sig i antalet sömntimmar, som under vardagarna var lågt i några av dessa hushåll. Trots att husfar i flertalet hushåll, där husmor hade förvärvsarbete utom hemmet, deltog i hemproduktionen i högre grad än i de hushåll där hon inte hade det eller där hennes förvärvsarbetstid var mindre, var husmor ändå huvudansvarig för hemproduktionen och den som ägnade mest tid åt den. I flera fall präglades husmors inställning till hemsysslorna av plikt känsla - hemarbetet var något hon *måste* utföra, även om hon föredrog andra aktiviteter. I husfars fall sammanföll ju oftast preferenser för aktiviteter med fördelningen av tid i hemproduktion respektive förvärvsarbete. Värderingarna kring hemproduktionen varierade från neutrala till negativa. Dessa observationer stöder rimligheten i antagandet att hushållsarbetet kan ses som en produktionsprocess, styrd av instrumentella värderingar och en stabil rollstruktur. I detta liknar hushållet rutinbetonat fabriks- eller kontorsarbete.

7.3.1 Den differentierade organisationen

Hushåll C består av fyra personer, husfar, husmor och två tonåriga barn.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och övriga fysiologiska aktiviteter	10	7,5
Hemproduktion	0	7,5
Förvärvsarbete	10,5	0
Övrig verksamhet	3,5	7
	24	24

Husmor stiger varje vardag upp vid samma tidpunkt, tillbringar dagen med olika aktiviteter inom hemproduktionens ram och med trädgårdsarbete och andra aktiviteter inom ramen för kategorin "övrig verksamhet". Barnen och TV fångar hennes uppmärksamhet under kvällarna.

Husmor beskriver arbetsfördelningen på följande sätt:

"Jag gör det mesta hemma, de andra familjemedlemmarna - de bäddar ibland och hjälper till med disk ibland, dammsuger emellanåt. Det är mest jag som står för matinköpen, men barnen och min make går också och handlar om jag ber dem."

Husfar säger följande:

"Om bägge arbetade skulle vi naturligtvis dela upp hemarbetet. Men om jag svarar för intäkternas förvärvande, så kan jag ju inte ställa mig och laga mat och diska när jag kommer hem, för då är det något fel!"

Husfar ägnar stor del av sin vakna tid åt förvärvsarbetet och han ser sig främst som förvärvsarbetande. Arbetet uppfattas som fritt och självständigt - en nackdel han upplever är emellertid de långa arbetsdagarna. Hemarbetet - som han alltså deltar mycket lite i - uppfattas klart negativt.

Husfar:

"Skall man vara ärligt tycker jag inte att någonting av det där (hushållsarbetet) är särskilt lustigt. Ut och handla tycker jag absolut sämst om, eftersom jag är ute i handeln hela tiden känner jag mig nästan förorättad om jag måste åka en lördag."

Husmor som svarar för hemproduktionen ser denna som en plikt, något som man inte behöver ha vare sig negativa eller positiva värderingar kring.

Husmor:

"Vad jag tycker om olika typer av hushållsarbete? Allting måste ju göras. Laga mat kommer som detta - städa är roligt också, det blir ordning efteråt. - Men saker som man måste göra, där tänker man väl inte på vad som är roligast."

Hushåll R är också ett 4-personshushåll med tonåriga barn.

Arbetsfördelningen under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och övriga fysiologiska aktiviteter	9,5	12
Hemproduktion	0	8,5
Förvärvsarbete	10	0
Övrig verksamhet	4,5	3,5
	24	24

Husmor om arbetsfördelningen:

"Barnen brukar bädda sängarna själva på morgonen, och jag får alltid hjälp med att torka upp disken. Nu är det så att jag är hemma, då blir det lätt att man gör det mesta själv. Hjälp med mattpiskning och så det får jag ju. Jag står för de flesta matinköpen, det är bara när jag inte hinner eller är sjuk som de hjälper till att handla. Om vi far till stormarknaden - en gång eller två i månaden, då är min man med. Jag är ju hemma på dagarna och hinner gå och handla."

Hushåll A består av fyra personer - husfar, husmor och två barn under skolåldern. Dessutom har man två dagbarn i samma ålder som de egna barnen.

Husmors tid är intecknad av barnens krav. Husmor om arbetsfördelningen:

"Jag får egentligen aldrig någon fritid över, för den äldste sover ju aldrig. Ska jag ha fritid, då skall det vara en dag när jag går upp tidigt och barnen fortfarande sover. Det kan vara halv 6 eller halv 8, men då har jag så mycket annat att göra. På kvällarna kan vi hjälpas åt med barnen och byta av varandra. Jag kan göra lite grann på dagarna, så att jag får lite fritid när det minsta barnet sover, men jag måste ju passa mitt minsta barn under tiden. Någon gemensam fritid på kvällarna har vi inte. Det kan bli någon enstaka kväll när den äldsta sover. Vi ser inte så mycket på TV, vi pratar och läser och ibland spelar vi lite kort. Min man hjälper till med hushållsarbetet - vi delar ju på min lön, så då delar vi på merjobbet som blir. Det som är mest akut, det gör den ser har mest tid då."

Arbetsfördelningen under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och övriga fysiol giska aktiviteter	9,5	10
Hemproduktion	0,5	10
Förvärvsarbete utanför hemmet	10	0
Övrig verksamhet	4	4
	24	24

Husfar om arbetsfördelningen:

"Jag deltar i hushållsarbetet mer sporadiskt. Det blir inte i någon större utsträckning i själva hushållsarbetet, utan jag passar barnen. Största delen av inköpen gör vi gemensamt - jag är inte med och planerar direkt, utan jag hjälper till att bära."

Rollernas innehåll är även i detta hushåll tämligen olika. Husfar deltar dock i hemproduktionen, om än i begränsad utsträckning. Han ser sig främst som yrkesmänniska medan husmor är mycket engagerad i hemproduktionen, som ger henne personlig tillfredsställelse.

Husmor:

"Jag tycker mitt nuvarande arbetet är toppen. Det bästa jag kan tänka mig. Dels tycker jag om barn, att jobba med barn, dels kommer jobbet hem till mig, jag behöver inte gå bort. Jag kan lika gärna se efter andras barn som mina egna. Jag behöver inte betala för att lämna bort mina, utan jag får stanna hemma hos dem. Sen får jag en slant för det - det är inte så mycket, men å andra sidan hinner jag en del av mitt eget under tiden."

Husfar är främst orienterad med sitt yrke, som han upplever som självständigt - arbetsmiljö, arbetstider och lön ses också positivt. Hemarbetet ses däremot negativt.

Husfar:

"Det är svårt att rangordna olika hushållssysselsättningar efter någon positiv skala. Städa, tvätta och diska är ju inte så roligt, utan det är väl lättare att vara med och laga och handla maten. Sysselsätta barnen, det går rätt så bra, men det blir liksom tvunget att man måste ta hand om dem, eftersom man varken är så duktig eller så intresserad av det övriga hushållsarbetet."

I hushåll K finns förutom husfar och husmor ett yngre barn och fyra dagbarn i förskoleåldern.

Arbetsfördelningen under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och övriga fysiologiska aktiviteter	9,5	10,5
Hemproduktion	1,5	9,5
Förvärvsarbete utanför hemmet	11	0
Övrig verksamhet	2	4
	24	24

Husmor om arbetsfördelningen:

"Det är mest jag som sköter hemarbetet. Men min man diskar ibland. Jag gör alla matinköp. De sitter kvar ute i bilen om jag handlar. Går vi på Wessels, då sköter jag matinköpen medan de går och tittar på sina egna saker. Det blir väl så när man går hemma. Här är det jag som sköter om mat och diverse."

I husmors värderingar av sina sysslor återkommer samma pliktinställning till hemarbetet som husmor i hushåll C gav uttryck åt.

Husmor:

"Jag vet faktiskt inte vad jag tycker om olika hushållsgöromål - det går, det gör mig ingenting. Ingenting är speciellt roligt eller tråkigt, men vet precis när man skall dammsuga och när man skall vara färdig och torka golvet ... Man tänker inte på det, det går automatiskt bara. Det går automatiskt - man kan ju inte börja tänka efter: O, så tråkigt!"

Husfar ser sig främst som förvärvsarbetande. Han upplever sitt arbete som fritt och omväxlande, han är inte bunden till en maskin. Arbetet är emellertid tungt och han undrar vagt hur länge han skall orka med det. Hemarbetet upplevs neutralt - varken som roligt eller tråkigt.

Hushåll B består av fem personer. Husfar, husmor som arbetar deltid utanför hemmet samt tre barn.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och övriga fysiol- ogiska aktivi- teter	9	11
Hemproduktion	1	6
Förvärvsarbete utanför hemmet	11	1
Övrig verksamhet	3	6
	24	24

Husmor säger om sin roll:

"Jag trivs med att vara hemmafru. Jag arbetar ibland som vårdare på en skola för psykiskt skadade. Det är intressant och man får lite andra aspekter på sina egna barn efter att ha varit där. Jag skulle inte vilja arbeta mer, inte som jag känner det nu, jag är nöjd med det jag har nu. Det räcker med en dag - det blir antingen lördag eller söndag. Då får jag vara hemma med mina egna barn i veckan, det är precis som jag vill ha det. Det är möjligt att det kommer att ändras när barnen blir större."

Husfar ser sig främst som yrkesmänniska, han trivs med sitt arbete som är fritt och innebär att han får arbeta med människor - lönen är han däremot missnöjd med. Av hushållsarbetet är matlagning och upphandling aktiviteter som upplevs mer positivt än t ex städning.

Husmor har ett förvärvsarbete, men känner sig primärt som hemmafru. Husfar ser sig främst som förvärvsarbetande och "vikarierar" i husmorsrollens vanliga aktiviteter, när husmor är borta på förvärvsarbetet. Hans andra bidrag till hemproduktionen är små och består i reparationer och bilvård.

Fyra personer ingår i hushåll N: husfar, husmor och två barn.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och övriga fy- siologiska aktivi- teter	8	9
Hemproduktion	2	8
Förvärvsarbete	9,5	4
Övrig verksamhet	4,5	3
	24	24

Husmor om arbetsfördelningen:

"När jag kommer hem gör jag kaffe och sätter mig framför TV:n. På kvällarna gör jag ingenting, för jag är helt slut då. Jag försöker göra hushållsarbetet på morgnarna. På kvällarna är det min man. Han lagar maten och piskar mattor. Barnen tar sitt mellanmål själva. Inköp gör min man mest, jag handlar möjligen när inte han kan. Storinköpen gör vi gemensamt.

I detta hushåll deltar husfar mer i hemproduktionen än i de tidigare hushållen och han utför samma slags aktiviteter som husmor. Husmors kombinerade arbetstid i förvärvsarbetet och hemproduktion är emellertid längre än husfars.

Husfar om hemproduktionen:

"Roligast av hushållsarbetet är att laga mat. Inköpsarbetet är inte alls betungande. Jag tar det ganska enkelt, det är inget att göra problem av. Jag tycker bättre om hemarbetet än yrkesarbetet. Jag skulle kunna tänka mig att vara hemmaman."

Husmor om förvärvsarbete:

"Jag trivs mycket bra, jag skulle nog inte ha klarat mig utan mitt arbete nu. Det är ett toppenjobb med väldigt bra chefer och kamrater - jag kommer antagligen att stanna så länge jag finns. Det finns inga nackdelar, de gör allt för personalen - det ser man om man tittar på dem som arbetar där, de har varit där i hela sitt liv."

Husfars och husmors roller har ett likartat aktivitetsinnehåll, även om förvärvsarbetet tar den största delen av husfars arbetstid och hemproduktionen den större delen av husmors. Emellertid är preferenserna för de olika aktivitetsgrupperna de omvända mot tidsfördelningen - husfar föredrar hemarbetet, husmor förvärvsarbetet.

7.3.2 Den delvis integrerade organisationen

Hushåll Q består av fyra personer: husfar, husmor och två barn.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och övriga fy- siologiska aktivi- teter	9,5	10
Hemproduktion	1	3
Förvärvsarbete	7,5	4
Övrig verksamhet	6	7
	24	24

Husfar om sina aktiviteter:

"Sedan har jag rätt mycket tid för mig ändå på kvällarna, jag är med i ideella sammanslutningar. Jag ägnar kvällen rätt mycket åt att studera och att ringa till folk. Middagen blir något före 6, sedan blir det TV. Jag deltar nog i hushållsarbetet - gör te och smörgåsar t ex, jag steker och kokar, men jag vill inte ta ifrån *dom* (de kvinnliga hushållsmedlemmarna) deras arbetsuppgifter, det är jag noga med. Jag gör inköpen tre-fyra gånger per vecka, vid lunchdags och efter arbetet. Det kan vara sådant vi glömt eller specialsaker som min fruk har svårt att få tag i."

Husmor är mycket positivt inställd till sitt förvärvsarbete, men vill ändå inte helt överge hemmafrurollen:

Husmor:

"Jag stortrivs med mitt arbete. Om alla tyckte arbetet var lika roligt skulle Sverige vara räddat! Jag är telefonist och arbetet belastar inte mitt minne och min hjärna när jag inte är där. När jag är där har jag fullt upp att göra och kan koppla bort mitt hemarbete. När jag är hemma har jag inte arbetet med mig och det tycker jag är väldigt skönt."

Det är inte överbetalt. Jag behöver inte försörja mig på lönen, så jag är inte så beroende av den. Jag får ju inte heller sommaren ledig förstås, men det försakar jag för jobbet.

Hushållsarbete - i och för sig tycker jag inte alls det är tråkigt. Men det är klart, mycket är rutinsaker och då är det inte så förfärligt roligt. Men då går det i regel fort också.

Arbetet är roligare än hemarbetet. Jag har fått hemma i så många år, så jag tycker det är underbart. I framtiden skulle jag nog vilja fortsätta arbeta 4 timmar om dagen som jag gör nu. Jag skulle inte vilja bli hemmafru igen, inte än så länge i alla fall."

Husmor ägnar ungefär lika mycket tid åt förvärvsarbete som åt hemproduktion - husfar ägnar sig mest åt förvärvsarbetet och deltar föga i hemproduktionen. De kombinerade "arbetstiderna" är ungefär lika långa för båda. Husfar anser att hemproduktionen ingår i de kvinnliga hushållsmedlemmarnas roll.

Hushåll H består av fem personer.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och övriga fysiol giska aktiviteter	11	10
Hemproduktion	1,5	5
Förvärvsarbete	6,5	5
Övrig verksamhet	5	4
	24	24

Husfar om arbetsfördelningen:

"Om jag deltar i hushållsarbetet? Nej, ja, jag hjälper till i köket när det behövs i största allmänhet, men jag är inte utpräglat huslig. Handlar mat - ja, jag impulsköper någon gång."

Husmor om arbetsfördelningen:

"De andra hjälper till med både städning och dammsugning och sådant. När de är hemma håller

de sina rum i ordning, bäddar sängar: Den här arbetsfördelningen har varat så länge sen barnen blivit så stora att de kunnat ta del av den."

Om de olika aktiviteterna säger husfar följande:

"Jag trivs förträffligt med mitt arbete. Det är mycket som är bra - naturligtvis är det obekväma tider många gånger. Det är stressigt och det är nervöst framför allt, många gånger. Men jag vill inte byta. I ärlighetens namn vill jag säga att hushållsarbete inte är roligt. Städa och hålla rent ger ju alltid en viss tillfredsställelse och jag känner inte någon direkt avsky för något - men jag är som sagt inte utpräglat huslig."

Husmor trivs också med sitt arbete - med "att komma ut och få träffa arbetskamrater". Själva arbetet upplever hon ha samma karaktär som hemsysslorna.

I hushåll D finns tre personer.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och övriga fysiol ogiska aktiviteter	10	12,5
Hemproduktion	1,5	5,5
Förvärvsarbete	12	5
Övrig verksamhet	0,5	1
	24	24

I hushåll P finns fem personer: husfar, husmor och tre barn.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och övriga fysiol ogiska aktiviteter	10	12,5
Hemproduktion	1,5	5,5
Förvärvsarbete	12	5
Övrig verksamhet	0,5	1
	24	24

Husfar om arbetsfördelningen:

"Vi hjälps väl i princip åt med middagen - jag lagar ju ytterligt sällan maten, egentligen aldrig. Jag kan tänka mig laga maten om det är något extra gott på kvällen, men aldrig vardagsmaten. Efter middagen läser man väl tidningen och ser på TV.
Hemarbete? Jag tvättar bilen - jag tvättar inte kläder, men bilen.
Jag är dubbelarbetande på så sätt att jag sköter trädgården och bilen och alla reparationer. Mina inköp? - Jag köper den där youg-hurten vi äter till lunch och det händer att jag handlar annars med."

Husfar om hemproduktionen:

"Räknar man in att sköta en trädgård, att sköta en villa, att sköta en bil och en båt - då tycker jag nog det är roligare. Men om det bara är sådant som tvätta och städa, då föredrar jag nog yrkesarbetet."

Husmor föredrar också sitt yrkesarbete framför hemarbetet.

Husmor:

"Jag trivs utomordentligt väl. Yrkesarbetet placerar sig före hushållsarbetet. Jag var hemma ett år när yngsta barnet föddes, men jag tycker inte det är något alternativ. Jag skulle inte kunna tänka mig att bli hemmafru."

I hushåll T ingår fyra personer.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och övriga fysiologiska aktiviteter	8	8
Hemproduktion	2,5	3
Förvärvsarbete	5,5	8
Övrig verksamhet	8	5
	24	24

Husfar om arbetsfördelningen:

"För det mesta tvättar jag en gång i veckan, städar och dammsuger likaså. Lagar mat, 10% av gångerna. Jag har börjat göra lite mer, men inte tillräckligt. Men det är inte problemfritt, för det mesta beror det ju på att man inte begriper hur saker och ting skall göras. På fredagarna handlar jag. Jag köper mjölk, potatis, och sådana tunga saker."

Husmor om sina aktiviteter:

"Jag trivs med mitt arbete. Det är stimulerande att jobba med ungar, jag trivs i undervisningssituationen. Man kan skapa fritt i sitt klassrum. Något som inte är fullt så bra, det är dessa klasser med stora problem. Att vara klassföreståndare i en sådan klass, där det är ständiga problem, skolk, att prata med föräldrar och bli utskälld av föräldrar, det är inte roligt och dessutom att vara klassföreståndare, det är ett oavlönat jobb vid sidan om.

I hushållet är det roligast att sy och laga mat. Tvätta och städa är kul, om man får vara i fred och har tid framför allt, men det har jag så sällan. Diska var fruktansvärt tråkigt. Handla mat är tråkigt - det är ett synnerligen tråkigt jobb. Det är mycket folk på fredagarna och man är trött efter hela dagen i skolan. Det är den värsta delen i affären."

Husfar är främst yrkesinriktad, husmor ser positiva drag i båda typerna av verksamhet. Hemarbetet faller i stor utsträckning på henne.

Husmor:

"Yrkesverksamheten och hemarbetet är inte jämförbara. Jag tycker så förfärligt mycket om mitt jobb. Jag vet att jag skulle inte stå ut med att bara gå hemma, även om det är roligt. Vart och ett är roligt på sitt vis. Att vara dubbelarbetande - jag blir väldigt trött numera. Jag undrar om jag orkar ha det så här i längden, det kanske löser sig i och med att barnen blir större. Jag tror inte jag skulle ha något emot ett halvdagsjobb, när jag blir äldre."

Husfar deltar i hemproduktionen, men huvuddelen faller på husmor. Hennes kombinerade arbetstid blir därför betydligt längre än hans och hon känner sig trött.

I hushåll G finns tre personer.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och övriga fy- siologiska aktivi- teter	9	11
Hemproduktion	1	5
Förvärvsarbete	11,5	4
Övrig verksamhet	<u>2</u>	<u>4</u>
	24	24

Husfar föredrar sitt yrke framför hemarbetet, husmor likaså. Det är dock snarare kamratkontakten än arbetet i sig som upplevs positivt.

Husmor:

"Jag trivs bra, vi har det inte så jäktigt, jag kan ta det ganska lugn, mindre bra är att det blir helgdagsarbete, som jag inte tycker så mycket om.

Jag är ganska nöjd som jag har det, men jag skulle kanske vilja ha mer valfrihet när det gällde att välja arbete. Numera, när man inte har någon utbildning att tala om, där är man ju fastlåst där man börjat. Det är roligare att vara borta och arbeta än att arbeta hemma. Jag har så trevliga kamrater. Jag tycker att det är bra, för ginge jag hemma så tror jag att jag skulle känna att jag blev gammal och inte var med. Jag har inte tid att sörja över att ungarna växer ifrån mig - nu hinner jag inte gå och tänka. Jag tror inte jag skulle trivas med att bli hemmafru igen."

Husfar arbetar, trots sin relativt långa bruttoarbets-tid också i viss mån i hemproduktionen - hans kombinerade arbetstid blir på så sätt längre än husmors.

Hushåll S består av fyra personer.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och andra fy- siologiska aktivi- teter	9	10
Hemproduktion	1	5
Förvärvsarbete	9,5	6
Övrig verksamhet	4,5	3
	24	24

Husfar om arbetsfördelningen:

"Jag är igång redan halvsju här, då börjar man rumstera och ordna med morgonkaffet. Ungarna skall till skolan, min fru till jobbet. Vi hjälps åt på morgnarna. Jag börjar mitt arbete vid halv nio-tiden, kommer hem fem halv sex, men jag skall skriva rapporter till firman och gå igenom post, så jag har i princip en arbetsdag som slutar klockan åtta, kan man säga. Jag trivs ypperligt. Jag disponerar min tid själv. Det är ett fritt arbete med ansvar. Jag kan tyvärr inte få arbetstidsförkortning som alla andra, det är ingen möjlighet hos oss. Nackdelen - det är stress och jäkt, mer än någon annanstans tror jag. Det är inga bestämda tider, utan man skall hinna med en viss mängd under en viss tid. Man hinner aldrig med, utan man känner sig jagad och stressad hela tiden. Sedan jagar vi siffror hela tiden, man skall öka sin omsättning och rationalisera. Det är väl en press som är mindre lyckad."

Husmor är också nöjd med sitt arbete - hon föredrar det framför hemarbetet.

Husmor:

"Jag trivs med mitt nuvarande yrke. Man kommer ut och får kontakt med folk. Det är omväxlande, ibland står jag i kassan, ibland gör jag annat."

I och med att jag inte har hela veckorna hinner jag med här hemma också. Jag tycker det är bra att arbeta en tre-fyra dagar i veckan. Yrket är roligare än hemarbetet. Jag tycker inte hushållsarbete är särskilt roligt."

Hushåll F under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och Övriga fysiol giska aktiviteter	11,5	9
Hemproduktion	1	4
Förvärvsarbete	8,5	4
Övrig verksamhet	3	7
	24	24

Husfar om arbetsfördelningen:

"Jag diskar väl någon gång. Men något annat hushållsarbete - nej - det är jag bortskämd med."

Husfar och husmorsrollen har i detta hushåll tämligen olika innehåll. Husmor svarar för så gott som allt hemarbetet - aktivitetsfördelningen svarar kanske mest mot de hushåll i den första gruppen uppvisade, där husmor var hemmafru.

Husfar ser sitt yrke som ett kontaktyrke "man träffar olika människor, glada människor, sorgsna människor, trevliga människor". Han säger sig alltid ha tyckt om sitt arbete och ser hemarbetet mer "som en avkoppling". Husmor som gör största delen av hemarbetet tycker däremot inte att det är så roligt, snarare en plikt.

Husmor:

"Jag tycker ju om att förvärvsarbeta, jag tycker inte det är så roligt att vara hemmafru. Jag tycker nog att det är roligare att vara ute än att jobba i hushållet. Men jag

vill nog ha ett deltidjobb, inte ett heltidsjobb. Att dubbelarbeta som jag gör går bra - man hinner det man skall göra hemma i alla fall."

7.3.3 Den integrerade organisationen

Sex av intensivundersökningens hushåll räknades till denna kategori.

Hushåll O är ett 4-personershushåll.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och övriga fysiol- ogiska aktiviteter	9	7,5
Hemproduktion	1	3
Förvärvsarbete	10	9,5
Övrig verksamhet	4	4
	24	24

Husmor om arbetsfördelningen:

"En typisk dag - som i går - då gick jag upp kl. 6, lagade frukost och gjorde matsäck till min man och skjutsade honom till hans arbetsplats.

Jag åkte hemifrån kvart i 7 och var tillbaka igenom fem över 7 och gav barnen frukost.

Jag bäddade sängarna och tjugo i 8 åkte jag till skolan. Samtidigt som jag åkte till skolan skjutsade jag grabben till dagmamman.

Jag kom hem halv 5 och sedan lagade jag mat.

På kvällarna blir det ju så att man måste pyssla en del med hushållsgöromål, de värsta och de viktigaste. Sedan har jag mina läxor. Ett par fredagskvällar, fredagsnätter och lördagsnätter försöker jag arbeta, då arbetar jag på sjukhus. Det börjar halv 10 och slutar 7. Två kvällar i veckan, fast inte alla veckohelger.

Min man, han diskar, han städar, han gör allt.

Den stora pojken - han bäddar sin säng och han kan gå och handla. Den lille däremot ...

Min man följer med de flesta gånger vi gör storköp om han inte har något annat för sig. Barnen kan jag skicka att handla, men alla småköp står jag för."

Husfars och husmorsrollen har här ett relativt likartat innehåll - förvärvsarbete och studier kräver stora delar av den vakna tiden och hemarbetet får skötas på den tid som återstår sedan dessas krav tillgodosätts. Husfar och husmor delar på hemsysslorna - även matlagningsarbetet. Husfar säger om de aktiviteter han ägnar sin tid, att hans förvärvsarbete är "ganska fritt och bra, det är omväxlande, inte som att stå vid en maskin". Hushållsarbetet ses däremot inte så positivt, det uppfattas som ett nödtvång.

Husfar:

"Hushållsarbete - det är väl sådant man är tvungen att göra. Det är inget som är speciellt roligt. Yrkesarbetet är roligare, det får jag lova att säga."

Husmor har svårare att ta ställning - hon är emellertid fast besluten att skaffa sig ett visst yrke och skolan ses positivt, därför att den är ett medel att nå detta mål.

Husmor:

"Jag trivdes med att vara biträde. Jag vakade på nätterna och den arbetstiden passade mig förträffligt. Sedan ger den lite mer ekonomiskt än vad en dagstjänst gör. Mindre bra - man blir förtvivlad när man inte ser dagsljus på tre dygn. Det är mörkt, när jag går hem på morgonen och det är mörkt på eftermiddagen, när jag vaknar. På sommaren är det jättefint, för då har jag två dar ledigt och dem kan jag utnyttja till att sola och bada. Jag hinner få undan en del hemma då också. Hemarbetet och skolan - jag vet inte, jag kan inte jämföra det. I vissa stycken är skolan rolig, men framför allt gör jag det för att jag skall få nytta av det i fortsatta studier. Jag tycker att det går bra att vara dubbelarbetande. Hemmafru skulle jag inte vilja bli igen."

Hushåll I omfattar tre medlemmar.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och andra fy- siologiska aktivi- teter	9	10
Hemproduktion	1	2,5
Förvärvsarbete	10,5	9,5
Övrig verksamhet	3,5	2
	24	24

Husfar om arbetsfördelningen:

"Flickan går samtidigt med oss bort till fritidshemmet. Sen är det lite olika -
- ibland skjutsar jag min fru till jobbet, ibland hon mig. Sen slutar vi fem och då hämtar jag henne.
När vi kommer hem, då går hon och handlar. Jag försöker slappna av efter en pressande arbetsdag eller så diskar jag om det inte är diskat och plockar undan disken. Sedan äter vi - själva måltiden tar inte så lång tid. Ibland häner det att man får jobba över - men annars, vi tittar inte så mycket på TV, vi sitter väl och pratar eller läser tidningen.
Diskar jag gör väl en gre gånger i veckan, städar gör jag också ...
Vi handlar tillsammans på fredagarna. Annars handlar jag bara om min fru måste jobba över, då blir jag tvungen att köpa mjölk och sådant."

Husfar deltar tämligen aktivt i hemarbetet - husmors kombinerade arbetstid blir dock längre i och med att hon också ägnar mer tid åt barnet. Husfar upplever sitt arbete som påfrestande - "det känns som en lättnad att komma hem", säger han. Husmor ser mer positivt på sitt förvärvsarbete - det är självständigt - men inte engagerat, arbetsmiljöförhållandena ses som mer positiva än själva arbetet som sådant. Hon säger sig emellertid inte "längta efter att gå hemma".

Hushåll E består av fyra personer.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husfar vardag	Husmor vardag
Sömn och andra fysiol- ogiska aktiviteter	10,5	10,5
Hemproduktion	1	0,5
Förvärvsarbete	9,5	10
Övrig verksamhet	3	3
	24	24

Husmor om arbetsfördelningen:

"Jag är klar på kvällen - ja, det beror på - om jag har tvätt, blir det bortåt halv 10-10. Städning, ja då blir hon bortåt 8. Andra kvällar, när man inte har det där, då kan man vara klart halv 7. Då blir det TV och sen orkar man inte så mycket mer.
Matlagningen brukar vi hjälpas åt med, min man är road av det. Den som kommer hem först börjar. Ungdomarna - det händer att de städar eller diskar. Det har blivit mera nu, när jag arbetar. När jag var hemma gjorde jag mera själv."

Husfar har arbetat i 20 år på samma arbetsplats - han anför det som ett bevis på att han trivs. Han anser sig inte som dubbelarbetande - hans bidrag till hemproduktionen är att "hjälpa till", inte att ansvara. Husmor ansvarar för hemproduktionen, men finner förvärvsarbetet mer intressant.

Husmor:

"Mitt arbetet är intressant, jag tycker det är bra. Jag tycker inte särskilt mycket om hushållsarbete - laga mat kommer först, städa sist. Diska går väl an. Handla är rätt så skojigt. Jag tror väl yrkesarbetet är roligast. Som dubbelarbetande, det är klart det blir lite dåligt med fritid ibland, man blir lite trött. Men jag skulle inte vilja bli hemmafru."

I hushåll H är husmor ensam med två förskolebarn.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husmor Vardag
Sömn och övriga fy- siologiska aktivi- teter	9
Hemproduktion	3
Förvärvsarbete	9
Övrig verksamhet	3
	24

Husmor trivs inte riktigt bra med sitt förvärvsarbete
- hon känner sig överkvalificerad.

"Det jobb som jag utför skall räcka en månad
- jag har gjort det klart efter 14 dagar och
sedan går man nästan och drar benen efter
sig i 14 dagar, i och med det blir det ju
våldigt tråkigt."

Att båda sköta yrkesarbete och hemarbete blir mycket
slitsamt för husmor och hon får inte tid till samvaro
med barnen på det sätt hon skulle vilja:

"Det är jobbigt att vara dubbelarbetande.
Man saknar att få vara tillsammans med bar-
nen som man vill. Man blir i regel bara tja-
tig. Det är problem med tiden, man tycker att
man får väldigt lite tid med barnen. Jag skall
handla, jag skall laga mat, jag skall hinna
röja undan - sedan skall de äta, de skall ba-
da och lägga sig - jag får väldigt lite tid
med barnen. Det är det tråkigaste med det här."

Hon skulle vilja minska förvärvsarbetstiden, men inte
helt lämna förvärvsarbetet.

"Jag har mycket jag skulle vilja förändra.
För det första skulle jag vilja att jag blev
halvtidsarbetande, så att jag skulle få större
möjlighet att vara tillsammans med barnen.
Helt hemmafru - jag tror jag skulle sakna att
arbeta, att det skulle bli tröst att vara hem-
ma. Idealet är någonting mittemellan. En halv-
tidstjänst och sedan att få vara hemmafru lite
däremellan, det tycker jag vore underbart."

Hushåll L består av tre personer, husmor och två barn.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husmor vardag
Sömn och övriga fy- siologiska aktivi- teter	8
Hemproduktion	6
Förvärvsarbete	5
Övrig verksamhet	5
	24

Hur en dag brukar förlöpa, beskrivs av husmor:

"Jag går upp kvart över sju. Hushållsarbetet tar i regel en timme. Sedan brukar jag gå ut och jobba en stund på förmiddagen. Jag är i regel tillbaka till middagen kl. 1. Andra dagar börjar jag arbeta halv 10 och kommer hem kvart i 8. Det är mest jag som står för matinköpen, men båda pojkarna hjälper till. Den yngre går hemskt gärna till affären."

Husmor föredrar till förvärvsarbete framför hemarbetet:

"Jag tycker det är roligt att hållas med människor. Jag skulle inte kunna tänka mig att stanna hemma helt, även om jag hade råd till det. Jag är inte särskilt begeistrad i något hushållsjobb."

Hushåll J består enbart av husfar.

Arbetsfördelning under dagboksveckan:

	Husfar vardag
Sömn och övriga fy- siologiska aktivi- teter	9,5
Hemproduktion	3
Förvärvsarbete	10,5
Övrig verksamhet	1
	24

7.3.4 Jämförelse med andra undersökningar

I intensivundersökningens 17 hushåll med både husfar och husmor hade husmor det huvudsakliga ansvaret för hemproduktionen, oavsett om hon hade förvärvsarbete utanför hemmet eller inte. Ett tidsmässigt mer omfattande förvärvsarbete hängde inte samman med att husfar tagit över ansvaret för hemproduktionen i en sådan utsträckning att tidsinsatserna däri blev jämförbara mellan husfar och husmor. Däremot pressades den tid som husmor lade ned på aktiviteter inom hemproduktionens ram ned, då hennes tidsinsatser i förvärvsarbete ökade.

Denna undersöknings karaktär av fallstudie gör det inte möjligt att generalisera resultaten i någon högre grad. Dess resultat stöds dock av vad andra, mer omfattande undersökningar påvisat. Ett flertal undersökningar av tidsanvändning har gjorts tidigare. De studier jag valt att behandla här är dels två mycket omfattande och detaljerade utländska studier (se Szalai och Walker och Woods), dels en inhemsk mindre förstudie av färskare datum än de nyss nämnda, nämligen B. Fredanders (Konsumentverket) undersökning av ett hundratal hushåll.⁶⁾

Dessa undersökningarna behandlar tidsanvändningen i sin helhet inom hushållet. Det finns också undersökningar som går in mer i detalj på hushållsarbetets organisation, t ex Ahrnes arbete inom ramen för låginkomstutredningen.⁷⁾ De olika undersökningar som rapporteras i Szalai visar att hemproduktionen till största delen faller på kvinnan, husmor.

"The divisions of household obligations into a care of 'housework' as opposed to other kinds of household care follows at least in a rough way the conventional stereotypes as to what is 'women's work', by contrast with other activities which are either male or less clear in their

sexual differentiation. And despite the expected sex role differences to turn up in very marked form at all sites."

(The Use of Time, 1972, sid 124)

Den nedanstående tabellen belyser den ojämna arbetsfördelningen inom hushållet.

Tabell 7.1 *Genomsnittlig tid som använts i hushållsarbete (tim/dag) (ur The Use of Time, 1972, sid 126)*

	Förvärvsarbetande män			Förvärvsarbetande kvinnor			Hemmafruar		
	alla dagar	ogifta	gifta	alla dagar	ogifta	gifta	alla dagar	ogifta	gifta
Belgien	0.3	0.2	0.3	3.0	1.9	3.7	6.5	5.6	6.6
Kazanlik, Bulgarien	0.7	0.2	0.8	3.2	2.5	3.4	6.9	4.8	7.4
Olomouc, Tjeckoslovakien	0.9	0.7	0.9	4.5	3.6	3.8	7.2	5.9	7.3
Sex städer, Frankrike	0.5	0.5	0.5	3.5	2.7	4.0	6.5	5.6	6.9
10 distrikt, Västtyskland	0.3	0.2	0.3	4.1	2.5	5.1	6.9	5.8	7.0
Osnabrück, Västtyskland	0.3	0.3	0.3	3.5	2.2	4.5	6.5	5.8	6.5
Hoyerswerda, Östtyskland	1.0	1.1	1.0	4.7	4.0	4.8	7.4	-	7.4
Győr, Ungern	0.5	0.3	0.5	4.2	2.7	4.7	8.5	7.8	8.6
Lima-Callao, Peru	0.3	0.4	0.2	2.5	1.7	3.6	6.4	5.3	6.7
Torun, Polen	0.6	0.3	0.7	3.6	2.5	4.1	7.3	5.9	7.4
44 städer, USA	0.5	0.5	0.5	3.3	2.7	3.7	5.9	5.5	5.9
Jackson, USA	0.5	0.5	0.5	3.3	2.7	3.6	5.8	-	5.8
Pskov, Sovjetunionen	1.3	0.8	1.4	3.7	2.8	4.0	7.2	6.7	7.4
Kragujevac, Jugoslavien	0.4	0.3	0.4	3.8	2.5	4.3	6.7	5.6	6.8
Maribor, Jugoslavien	0.5	0.3	0.5	4.6	3.4	5.0	9.5	8.5	9.6

Män, antingen de är ensamstående eller ej, lägger enligt tabellen ner minst tid av alla kategorier i hemproduktionen. Ensamstående kvinnor med förvärvsarbete är den kategori som närmast tillbringar minst tid i hemproduktionen. Gifta kvinnor med förvärvsarbete ägnar mer tid åt hemproduktionen, dock inte lika mycket som hemarbetande kvinnor. De hemarbetande kvinnorna använder i genomsnitt mellan 6 och 8,5 timmar per dag åt aktiviteter inom hemproduktionens ram. Är de hemarbetande därför att hemproduktionen ställer så stora krav på deras tidsinsats eller lägger de ned så mycket tid på hemproduktionen därför att så få andra aktiviteter kräver deras tid? Jag återkommer till frågan i avsnitt 7.4.

Walkers och Wood's undersökning av tidsanvändningen i hushållet gjordes 1967-68 och omfattade ett urval på ca 1.300 hushåll i staten New York. Resultaten tyder på att hemproduktionen till stor del vilar på husmor, oberoende av om hon förvärvsarbetar utanför hemmet eller ej. Husfars tidsinsats i hemproduktionen verkar vara relativt konstant medan husmors tidsinsats däri minskar, då tidsinsatsen i förvärvsarbetet ökar (se nedanstående tabell).

Tabell 7.2 Genomsnittlig tid i hemproduktionen och förvärvsarbete för husfar och husmor för husmödrar med olika lång förvärvsarbetstid (tid/dag). (Ur Walker och Woods, 1970, sid 45)

Husmors förvärvsarbetstid		Förvärvsarbete	Hemproduktion	Övrigt	Sömn/vila
0	Husfar	7,6	1,8	6,6	8
	Husmor	0,4	8,2	7,4	8
1-14	Husfar	7,4	1,6	7,3	8
	Husmor	1,8	7,2	7,0	8
15-29	Husfar	7,5	1,7	6,8	8
	Husmor	3,3	6,4	6,3	8
30-	Husfar	6,2	1,7	8,1	8
	Husmor	5,3	4,8	5,9	8

Också den undersökning som genomförts av Konsumentverket i B. Fredanders regi ger en liknande bild av arbetsfördelningen mellan husfars- och husmorsrollerna. Undersökningen omfattande ca 100 hushåll med husfar och husmor och ett eller flera barn under skolåldern.

I genomsnitt använde husmor 4,5 tim/dag till aktiviteter i samband med hemproduktionen (exklusive barntillsyn). För husfar var motsvarande tid ca 1 tim. Tidsanvändningen i hemproduktionen varierade mer för husmor än för husfar med familjetyp och förvärvsarbetsintensitet.

Också TU 71 visar på liknande resultat rörande arbetsfördelningen.⁸⁾

Det förefaller som om arbetsfördelningen i hushållen fortfarande är starkt präglad av traditionella värderingar om vad som är "kvinnliga" respektive "manliga" arbetsuppgifter och att kvinnans inträde i förvärvsarbetslivet knappast motsvarats av mannens inträde i hemproduktionen. T ex i rapporten *Roller i omvandling* sägs i ett kapitel: "Av två truckförare gör den ena halva hemarbetet och den andra ingenting".⁹⁾

7.4 Effektivisering och synen på hemproduktionen

Hemproduktionen som helhet värderades oftast neutralt till negativt av de intervjuade i de 20 studerade hushållen. Sysslorna inom hemproduktionens ram värderades dock olika. Matlagning och vård av barn sågs positivt, men t ex beträffande tvätt, städning och inköp, gällde ofta att de upplevdes som något som "måste göras".

Andra undersökningar har på ett mer fullständigt och systematiskt sätt belyst attityder till olika sysslor. En klassisk studie är Carin Boalts: "1000 husmödrar om hemarbetet".¹⁰⁾ Husmödrarna i undersökningen fick ange vilka

av tolv sysslor som var roliga respektive tråkiga. Matlagning, bakning och handsömnad angavs som roligast, ~~piska mattor och skura golv som tråkigast~~. Att göra dagligvaruinköp placerades ungefär i mitten av rangordningen. Också i den tidigare refererade undersökningen av Fredander har frågor ställts om värderingen av tretton olika sysslor inom hemproduktionens ram. Torka golv bedömdes t ex som arbetsamt, tråkigt och ensidigt, liksom strykning, medan bakning och matlagning bedömdes som roligt och mångsidigt. Att göra dagligvaruinköp bedömdes av den inköpsansvariga som svårt, viktigt och arbetsamt, medan maken/makans (medhjälparen) bedömning av mer positiv. Mycket talar alltså för att man bör betrakta (stora delar av) hemproduktionen som instrumentella aktiviteter som bör utföras effektivt.

Enligt data som refereras av T. Scitovsky har inte den tid som ägnas hemproduktionen minskat, trots att så många arbetsbesparande redskap och kapitalvaror för hushållet kommit breda klasser till del under de senaste 30-40 åren.¹¹⁾

"Time-budget data on the way he husbands his time to show that between 1934 and 1966 he drastically reduced the time he spent at meals (...), walking for pleasure (...), at the movies (...), listening to the radio (...), playing cards (...), watching sports events (...), reading books (...), and purposful travelling (...). Of the most three hours he saved, half went into watching television (...), the other half being divided between more time spent on shopping (...), visiting (...), doing housework (...) and correspondance." (Scitovsky, 1976, sid 163)

J. Vanek som jämfört ett antal tidsbudgetstudier från 20-talet och framåt, visar också att hemarbetande kvinnor på 60-talet trots den tekniska utvecklingen, ägnade lika mycket tid åt hemproduktionen som hemarbetande kvinnor gjorde på 20-talet (50-56 tim/vecka).¹²⁾

Över aktiviteter inom hemproduktionen hade emellertid ändrats så att bl a mer tid ägnades åt uppköp och administration i 60-talshushållet än i 20-talshushållet.

Scitovsky framför den åsikten att ökningen i tiden för inköp beror på att så mycket av distributionsarbetet blivit ett "gör-det-själv"-arbete för konsumenterna. Professor Lars Persson har till Distributionsutredning framfört den tankegången och har i det sammanhanget pekat på skattesystemets konsekvenser för arbetsfördelningen hushåll - företag.¹³⁾

En annan fråga som Scitovsky tar upp men inte diskuterar i någon större utsträckning är varför de teknologiska framstegen och den höjda produktiviteten i arbetet utanför hemmet inte gjort sig märkbara även i hemproduktionen.¹⁴⁾

"The large increase in the time spent in house-keeping (...), is surprising, in view of the many labor-saving household appliances introduced and sold during the period. We buy time-saving gadgets to save time, but, having no better use for the time saved, we unwittingly waste it on more of the same activity."

(Scitovsky, 1976, sid 164)

I sin bok *Den rastlösa välfärds människan* utvecklar Staffan Burenstam-Linder en liknande tankegång. När det ekonomiska välståndet ökar och därmed mängden konsumtionsvaror, ökar också kraven på tid för vård och underhåll av dessa varor. Tiden för hemproduktion kommer därmed att öka - på bekostnad av "övrig verksamhet", som innehåller tid för självförverkligande på olika sätt och för umgänge med familj och vänner, kulturellt och politiskt arbete.¹⁵⁾

Betyder teknologiska framsteg och/eller ökat välstånd en utarmning av tillvaron? I en rapport om ny teknik och dess konsekvenser för livsstilen, gjord på uppdrag av sekretariatet för framtidsstudier och STU:s konsumenttekniska forskningsgrupp, drar T. Cronberg och I-L

Sangregorio slutsatsen att ny teknik främjat vad de kallar "privatiseringen" i samhället.¹⁶⁾

"Aktiviteter har flyttats in i bostaden, kontakttillfällena har minskat, närmiljön utarmats."

(Cronberg, T., Sangregorio, I-L, 1978, sid 54)

Deras slutsatser kan ställas mot vad Z. Staikov säger om tidsbudgetar och teknologiska framsteg i en artikel i den förut nämnda komparativa studien *The Use of Time* (1972). Staikov visar att skillnaderna i tidsåtgång i samband med aktiviteter inom hemproduktionens ram inte är speciellt stora mellan länder som ända måste sägas skilja sig åt i fråga om teknisk progressivitet.

Tabell 7.3 *Genomsnittlig tid i hemproduktionen (housework per day), inklusive veckosluten per vuxen i timmar och tiondels timmar). (The Use of Time, 1972, sid 470)*

Ort	Tidsåtgång
Kazanlik (Bulgarien)	2,6
Pskov (Sovjet)	3,1
Olomne (Tjeckoslovakien)	3,9
Kragujevac (Jugoslavien)	3,7
Jackson (USA)	3,2
Osnabrück (DDR)	3,8

Att den amerikanska siffran är så pass hög beror på att fler kvinnor ägnar sig åt hemarbete på heltid fär än t ex i Bulgarien. Ändå tillbringar kvinnorna i Jackson kortare tid per dag i hemproduktionen än vad den genomsnittliga amerikanskan gör.

De delar av hemarbetet som tar mest tid i anspråk för kvinnorna är inköp (mest av dagligvaror), matlagning och tvätt. Staikov anser att om arbetet med inköp, matlagning etc. flyttades utanför hemmen, skulle detta ha en mängd positiva effekter.

"Data about the structure of housework .. demonstrate that nearly half of the housework time is spent on the preparation of food, laundering and shopping, the last being connected to a large extent with the preparation of food. This means that nearly half of womens' housework time would be reduced, thus saving billions of working hours, if the problem of community eating facilities could be solved. From this point of view, the distribution of capital investment should be made so that the cause of technological progress is saved. Communal eating facilities, dining rooms and restaurants, not only would save the time which would be devoted to preparing food at home, but also much of the time spent on shopping consequently, the problem if trading, waiting in lines and housework could be solved almost entirely by using modern technology to develop the food industry and community dining facilities rapidly. This would have great significance for the creation of a more favorable social climate, because by aiming at accelerated technological progress, one would also increase the amount of free time, and simultaneously could create conditions for raising the cultural level of the population."

(The Use of Time, 1972, sid 471)

Även om jag kanske inte helt delar Staikovs optimism, anser jag hans sätt att resonera underförstår ett mycket riktigt antagande om möjligheterna att effektivisera hemproduktionen, nämligen att den största förbättringen inte ligger i att varje enskilt hushåll söker effektivisera sin verksamhet i ett givet system av egna och miljöbetingade förutsättningar, utan att miljöns förutsättningar för hushållens verksamhet måste ändras.

"However, in what direction will the search for mechanization and automation of labor in housework proceed - in an individual or social one? It is clear that collective forms are characteristic of socialism, but one must not fail to keep in mind those huge reserves of energy represented by every individual and family. The following fact is not without significance: At the same time that women in many western countries are encouraged to continue housework, it is clearly noticeable in our country that women prefer to

work in social production, even in cases there they are secure materially. This means that in our country one must solve the problems of housework not by sending women from social production to housework, but a more decisive replacement of housework by social forms in order to satisfy the every-day needs of the population." (The Use of Time, 1972, sid 472)

7.5 Samordningen av aktiviteterna

I föregående avsnitt har arbetsfördelningen inom hushållet presenterats. I detta avsnitt granskas hur de olika aktiviteterna inom hushållet har samordnats. Thompson behandlar olika sätt att uppnå samordning inom en organisation.¹⁸⁾ Ett sätt är samordning genom standardisering, t ex genom att införa rutiner och regler för verksamheten. Ett annat sätt är samordning genom planering, där man t ex ställer upp tidsscheman för när olika aktiviteter skall utföras. Ett tredje sätt att uppnå samordning är genom ömsesidig anpassning mellan olika aktörer, vilket innebär överförande av ny information mellan aktörerna eller delsystemen under verksamhetens gång. Vilket sätt för samordning som krävs hänger samman med organisationens teknologi.

Dagböckerna från de 20 hushållen gav intryck av att stora delar av vardagens aktiviteter i hushållet var styrda av rutiner och regler, genom att samma ordnade sekvenser av aktiviteter återkom från dag till dag. Ett exempel gällande morgonens aktiviteter för en husmor (siffrorna anger varje aktivitets kodbeteckning).

Tabell 7.4 Morgonrutiner

<u>Måndag</u>	<u>Tisdag</u>	<u>Onsdag</u>	<u>Torsdag</u>	<u>Fredag</u>	<u>Lördag</u>	<u>Söndag</u>
110	110	110	110	110	110	110
120	120	120	120	120	120	120
200	200	541	541	541	100	100
100	100	100	200	200	541	541
541	541	200	100	100	292	202
492	492	492	492	492	240	210
300	300	300	300	300	241	220
301	301	301	301	301		541
210	210	210	210	210		220

Sådana återkommande ordnade sekvenser återfinns ofta i samband med uppstigning och färd till arbetet eller i samband med sänggåendet på kvällen, i samband med måltider men också under fritiden -"TV och kvällsskaffe." Sekvenserna är också ofta lika långa i tid räknat från gång till annan. Arbetstider, tider för måltider och TV:s sändningstider kan ses som exempel på sådana "key structuring events", som styr tidsanvändningsmönstret på vardagarna. Helgernas mönster är mera obundet och även om t ex måltider styr mönstret i viss utsträckning tar utförandet av en viss sekvens aktiviteter ofta längre tid än på vardagen. Detta gäller just måltider men också morgonrutiner.

Att en hushållsmedlem skall vara på arbetet vid ett bestämt klockslag visar sig påverka inte bara hans/hennes rutiner och deras förläggning i tiden, utan också övriga hushållsmedlemmars. Ett exempel ges i tabell 7.5.

Tabell 7.5 Samordning av morgonrutiner

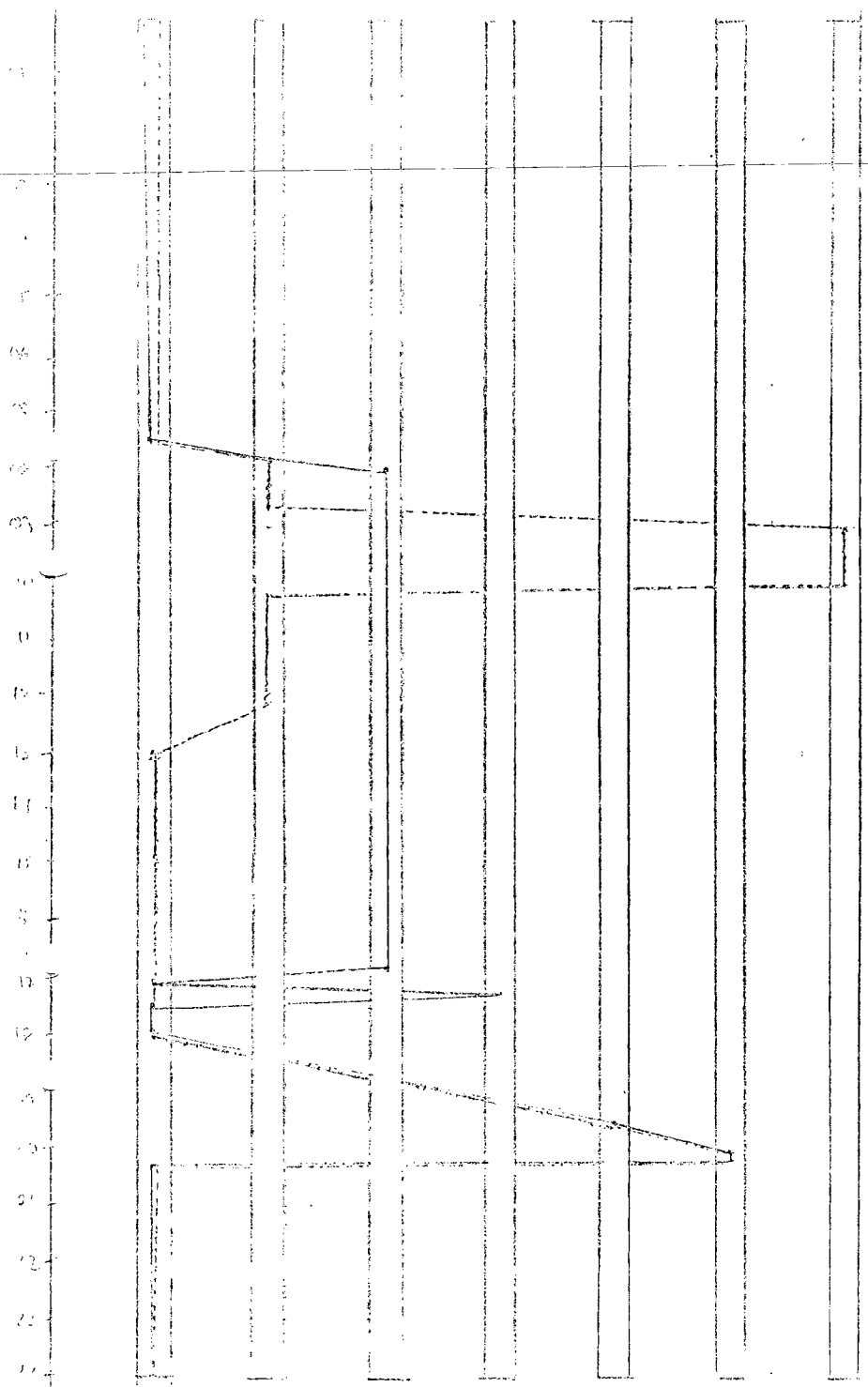
DAG 1			
	Husmor		Husfar
05.45-06.00	Stiger upp, sköter personlig hygien	06.00-06.30	Stiger upp, personlig hygien, äter frukost
06.00-06.30	Lagar frukost, äter, läser tidning		
06.30-07.00	Skjutsar medlem 2 till arbetet, far hem igen	06.30-07.00	Far till arbetet
07.00-07.10	Väcker barn	07.00-	Börjar arbeta
07.10-07.15	Ger barnen frukost		
07.15-07.30	Bäddar		
07.30-07.40	Plockar undan efter frukosten		
07.40-08.40	Far till dagmamman och vidare till egna arbetet		
08.40-	Börjar arbeta		
DAG 2			
05.45-06.00	Stiger upp, sköter personlig hygien	05.45-06.00	Stiger upp, sköter personlig hygien
06.00-06.30	Lagar frukost, äter, läser tidning	06.00-06.30	Äter frukost, läser tidning
06.30-07.00	Skjutsar medlem 2 till arbetet, far hem igen	06.30-07.00	Far till arbete
07.00-07.10	Väcker barn	07.00-	Börjar arbeta
07.10-07.15	Ger barnen frukost		
07.15-07.30	Bäddar		
07.30-07.40	Plockar undan efter frukosten		
07.40-08.40	Far till dagmamman och vidare till egna arbetet		
08.40-	Börjar arbeta		

Husmor skulle alltså kunna sova längre om morgnarna om hon inte måste passa husfars arbetstid. Ett sätt att organisera verksamheten i hushållet är således att låsa fast tidsanvändningen i rutiner som inte omprövas speciellt ofta.¹⁹⁾

"Denna typ av systematiskt kalkylerande förekommer naturligtvis i många valsituationer, men i vardagslivets relativt institutionaliserade handlingsmönster väljer individen i allmänhet utan vidare reflektion de invanda handlingar, som hennes tidigare erfarenheter inte ger någon anledning att avvika från." (Daun, 1974)

Detta innebär också att rutiner eller program som inte är effektiva kan komma att leva kvar. Julander har t ex visat att när individer fick återföring om hur de i själva verket använder sin inkomst, ändrade de inkomst-användningen i en för dem mer effektiv riktning. Innan återföringen ägde rum hade de alltså haft en ur sin egen synvinkel inoptimal fördelning av inkomsten mellan sparande och utgifter, men inte varit medvetna om detta.²⁰⁾

Samordningen mellan hushållsmedlemmarnas aktiviteter kan också belysas via den tidigare beskrivna tidsgeografiska modellen.²¹⁾ Med hjälp av dagboksnoteringarna kan varje vuxen persons tidsanvändning i de 20 studerade hushållen visas som en bana genom tid och rum. (Avstånden är inte korrekt återgivna.) Figuren nedan visar en dag i ett differentierat hushåll och en dag i ett integrerat. Att medlemmarna i det senare hushållet genomför fler aktiviteter tillsammans än i det förstnämnda hushållet, framgår av att större delar av dygnsbanan är gemensam.

SOUTH

ROOM 101

ROOM 102

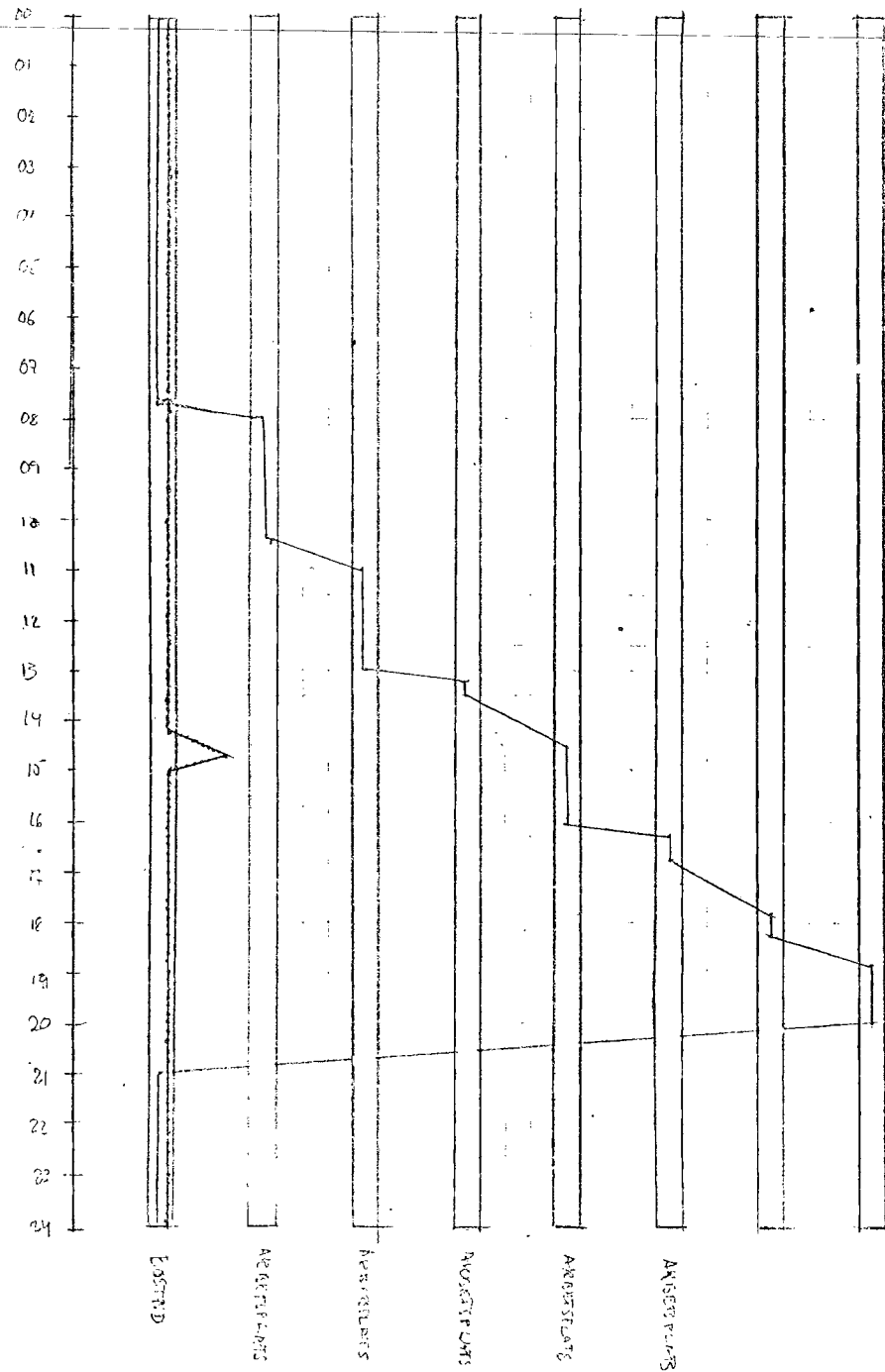
ROOM 103

ROOM 104

NORTH

STANDARD C DRS I DIFFERENTIAL ORGANISATION

110

NOTER TILL KAPITEL 7

1. Se t ex Adler, D., 1966, The contemporary Australian Family i *Human Relations* 19:2, sid 265-282
 Brown, G.W., Rutter, M., 1966, The Measurement of Family Activities and Relationships. A methodological Study i *Human Relations* 19:2, sid 241-263
 Herbst, P.G., 1952, The Measurement of Family Relationships i *Human Relations* 5, sid 3-35
 Johansson, M., 1966, Arbete och fritid. En studie av aktivitetens tidsåtgång. Uppsala (stencil)
 Karlberg-Nilsson, B., 1974, Tidsbudgetstudier vid SCB i Örebro. Stockholm
 Karlberg-Nilsson, B., 1974, Tidsstudier - en litteraturöversikt. Stockholm
 Szalai, A., (ed), 1972, The Use of Time. Daily Activities of urban and suburban Populations in twelve Countries. Haag
 Walldén, M., 1968, Aktivitetsfält. Den geografiska fördelningen av aktiviteter utanför bostaden. Stockholm
 Walldén, M., 1974, Individers aktivitetsmönster. Del I. Teori, metod, beskrivning av studerade individer. Stockholm (R11:1974)
2. Se t ex The general Inquirer. A Computer Approach to Content Analysis, 1966. Cambr., Mass.
3. Swedner, H., 1971, A Proposal for a Nomenclature of human Activities. Lund
4. Lundberg, G., Komarovskiy, M., Mc Inerny, M., 1934, Leisure. A suburban Study. New York
5. En genomgång av litteratur kring begreppet roll återfinns i Sjöstrand, S-E., 1973, Företagsorganisation. En taxonomisk ansats. Stockholm

6. Szalai, A., (ed), 1972, The Use of Time. Daily Activities of moan and suburban Populations in twelve Countries. Haag
 Walker, K-E., Woods, M.E., 1970, Time Use. A Measure of Household Production of Family Goods and Services. Washington D.C.
 Fredander, B., 197 ,
 Stockholm (Konsumentverket)
7. Ahrne, G., 1971, Hushållsarbete och dubbelarbete. Stockholm
8. TU-71, 1974, Hushållens tid, sysslor och förflyttningar. Stockholm (Resultatrapport 2 från landstingets trafiknämnd)
9. SOU 1976:71, Roller i omvandling. Stockholm
10. Konsumentinstitutet meddelar: 1000 husmödrar om hemarbetet, 1964, Stockholm
11. Scitovsky, T., 1976, The Joyless Economy. An Inquiry into human Satisfaction and consumer Dissatisfaction. London
12. Vanek, J., 1974, Time spent in Housework i *Scientific American* 231:5, sid 116-120
13. B1 a i SOU 1975:69, Reservation 3, sid 284 ff. Stockholm
14. Scitovsky, T., 1970, The Joyless Economy. An Inquiry into human Satisfaction and consumer Dissatisfaction. London
15. Burenstam-Linder, S., 1969, Den rastlösa välfärds-människan. Stockholm

16. Cronberg, T., Sangregorio, J-L., 1978, Ny teknik och dess konsekvenser för livsstilen. - Boendet ~~som exempel. Stockholm (stencil)~~
17. Kapitel 18 i Szalai, A. (ed), 1972, The Use of Time. Haag
18. Thompson, J.D., 1971, Hur organisationer fungerar. Falköping
19. Daun, Å., 1974, Förortsliv. En etnologisk studie av kulturell förändring. Stockholm
20. Julander, C-R., 1975, Sparande och effekter av ökad kunskap om inkomstens användning. Stockholm
21. Carlstein, T., Lenntorp, B., Mårtensson, S., 1968, Individens dygnsbanor i några hushållstyper. Lund (urbaniseringsprocessen 17)

8 SYNEN PÅ INKÖPSVERKSAMHETEN

8.1 Sammanfattning

Vid intervjuerna med medlemmarna i de 20 hushåll som deltog i intensivundersökningen ställdes ett flertal frågor om inköpsverksamheten, bl a om inköpsplanering, arbetsfördelning, sätt att transportera hem varorna och val av butik, liksom om hur inköpsverksamheten betraktades som aktivitet och om den intervjuade upplevde några problem i sammanhanget. Den intervjuade fick också bedöma hur utmärkande olika butiksegenskaper var för den mest anlitade butiken och ange hur viktiga olika butiksegenskaper var för henne som inköpare på ett formulär med bundna svarsalternativ. En representant för den aktuella stambutiken - ägaren eller butiksföreståndaren fick också på samma formulär bedöma hur pass utmärkande olika egenskaper var för hans butik och hur pass viktiga han uppfattade olika butiksegenskaper vara för konsumenten.

Syftet med denna del av undersökningen var att se huruvida inköparna hade en övervägande instrumentell inställning eller en övervägande expressiv inställning till att handla dagligvaror, om arbetsfördelningen i övrigt i hushållet också avspeglades i arbetsfördelningen inom inköpsverksamheten och slutligen, om de förhållningssätt i relation till butiken GP Stone funnit också kom till uttryck bland dessa 20 hushåll.

Det visade sig besvärligt att dela in de intervjuade inköparna enligt Stones typologi. Ett exempel: En av de intervjuade gjorde mycket täta men geografiskt spridda

inköp. Hennes inköpsmönster var knappast effektivt, inte heller personifierat eller etiskt. Det kunde inte heller kategoriseras som apatiskt. Hon motiverade sitt inköpsmönster med att hon var mycket matlagningsroad och ville köpa råvaror med bra kvalité. Ett annat exempel: Det största flertalet av de intervjuade nämnde läget (närheten) som främsta skäl till att använda en viss butik som stambutik. En husmor ansåg sig t o m tvingad att göra inköp i bostadsområdets butik, trots att hon ogillade den, eftersom avståndet till närmaste alternativa butik var så långt och hushållets bil användes av husfar för arbetsresor. Enligt Stones typologi klassificeras konsumenter som anser att butiker  r ungefär likvärdiga och låter läget vara avgörande för sitt val som "apatiska". Mitt intryck är att de intervjuade gjort den bedömningen att transportupppoffringarna inte uppvägs av bättre utbud i en mer avlägsen butik. Jag skulle snarare vilja klassificera dessa inköpare som personer med ett ekonomiskt förhållningssätt,  n som personer med ett apatiskt.

8.2 *Värderingar kring inköpen och arbetsfördelningen inom inköpsverksamheten*

Bland de olika aktiviteter som rymdes inom hemproduktionens ram föredrogs oftast matlagning och bakning. Husmor var i flera fall "matroad", l ste gärna recept och prövade nya r tter. Inköpsverksamhetens placering i r ngordningen av hemsysslor varierade. I ett fåtal fall s gs den som ett tillfälle att komma ut och träffa andra människor eller skaffa sig motion, d v s den uppsk ttades som ett medel att nå ett visst mål. I några fall s gs den negativt - ord som tråkigt, jäktigt, tungt och besvärligt nämndes. I flertalet fall hyste de intervjuade dock en tämligen neutral inställning - inköpen var liksom det övriga hemarbetet något som måste göras. Den instrumentella inställningen tycktes mig vara den dominerande, vilket kan ha berott på att inga pensionärer eller andra personer med "tid över" ingick i undersökningen. Inköpen tycktes inte heller upplevas som särskilt problematiska.

8.2.1 Exempel

Husmor i hushåll C (tre inköp - varav husmor svarade för två):

"Att handla är inte så roligt förstås, det är besvärligt vintertid att komma dit. På sommaren är det bra, då man kan cykla ... Om butikerna här lades ned - ja, vad skulle man göra? Det blev ett väldigt stort problem. Det är långt som det är nu och skulle det läggas ned fick man åka ända till stan för att handla ... (Om man hade haft något inflytande) skulle vi ha fått en butik här ute som var meningen från början".

Husmor i hushåll A (sex inköp - varav husmor svarade för fyra):

"Hemsändning - nej, jag tycker bättre om att gå och handla själv och det har alltid löst sig så att jag har kunnat göra det. Jag behöver komma ut och barnen också, så vi åker så litet som möjligt. Om butikerna här lades ned, fick jag åka till stan och handla. Det skulle bli besvärligt, vi skulle bli väldigt ledsna, för det är skönt att ha butikerna nära."

Husmor i hushåll B (fem inköp - varav husmor svarade för fyra):

"Jag handlar oftast i butiken här uppe, den ligger närmast till. Det är så långt till alla andra butiker, man får åka ned på stan. Det är den enda butiken i området. De har väldigt litet att välja på, dålig sortering. Vi försöker bruka åka och veckohandla i den mån vi hinner med."

8.3 Planering och kontroll av inköpen

Vikten av att äta en riktigt sammansatt kost har betonats i olika sammanhang. I få av hushållen nämndes emellertid näringsriktighet som en viktig faktor att ta hänsyn till i planeringen. De tumregler som användes för att åstadkomma en näringsmässigt lämplig kost var också mycket enkla - t ex att alltid ha med en grönsak i måltiden.

Planeringen skedde i regel på mycket kort sikt, inköparen bestämde sig strax innan inköpet eller i butiken för vad som skulle köpas, vilket kan hänga samman med det täta inköpsmönster flertalet av de studerade hushållen uppvisade. Endast i ett fall gjordes matsedel för flera dagar i förväg. Det mest utvecklade planeringshjälpmedel som begagnades var inköpslistor. Impulsköp och glömska av viktiga ingredienser till måltiden kunde därför förekomma. Flera av de intervjuade ansåg emellertid att det skulle vara fördelaktigt om inköpen kunde koncentreras, men fann planeringen för besvärlig och såg den begränsade hållbarheten hos vissa varor som mjölk och bröd som ett hinder för ett glest inköpsmönster.

En kontroll av matkostnaderna skedde sällan. Husmor hade ofta en viss hushållskassa att röra sig med och kunde på så sätt avläsa matkostnaderna, men då matkassan ibland var otillräcklig späddes den ibland på ur andra kassor "semesterkassan" eller "klädkassan". I några hushåll hade den intervjuade inställningen att "maten får kosta vad den kostar" d v s man ville ha en viss koststandard även om det går ut över alternativ konsumtion, i andra hushåll var matpengarna en restpost - vad som blev över när alla "fasta" utgifterna för hyra etc. erlagts.

8.3.1 Exempel

Husmor G:

"Jag skulle kunna tänka mig att koncentrera inköpen ytterligare. Då skulle jag få mer tid över för annat. Det kanske skulle bli billigare om man köpte in allt på en gång. Det är bara det att man måste sätta sig ner och tänka först och det tar man sig inte tid med alla gånger.

Jag gör storköp två gånger i månaden och då gör jag upp en lista. Annars brukar jag ha det i huvudet, jag brukar se vad jag vill ha när jag kommer till affären".

Husmor H:

"Det är väl då att jag går till affären och vet att jag skall handla kvällsmat, men jag vet inte riktigt vad".

Husmor I:

"Jag skulle kunna tänka mig att koncentrera inköpen om jag bara hade tid att planera för längre perioder.

Nu på dagarna har man ju inte tid att tänka på vad man skall handla överhuvud taget, utan det får bli när man skall gå (som man tänker efter). Men skulle man kunna tänka över, då skulle man kunna tänka igenom det för en mycket längre tid. Man skulle inte behöva springa så ofta, man skulle inte behöva lägga ned så mycket tid på att handla."

Husmor J:

"Jag gör nog upp en lista. Det kan vara någon dag i förväg eller också strax innan jag går. Men jag kan ha flera alternativ. Men småinköp kommer jag ihåg ändå i nio fall av tio.

Mat skall man ha och den får kosta vad den kostar."

Husmor K:

"Jag försöker att inte handla varje dag, men det blir väl en tre - fyra gånger i veckan. Jag gör ingen lista - den ligger i alla fall alltid kvar hemma!"

Husmor M:

"Jag gör upp en lista, det gäller speciellt för veckoinköpen och storköpen. Fattas det någonting hemma så antecknar jag det. Man ser när man tömmer sista påsen i burken att det är dags att köpa nytt."

Husmor R:

"Samma dag som jag skall gå och handla skriver jag en lista. Jag går igenom skåpen och ser vad som fattas och skriver upp det. Jag skriver alltid upp, så att jag inte skall glömma något. Jag försökte föra hushållsbok i början, men det gick inte. Jag brukar få en summa, som jag har särskilt till mat."

Husmor T:

"Jag brukar göra ett storinköp på fredag och så kompletterande inköp på onsdag och så lite okynnesköp ibland, när andan faller på. Det är fördelaktigt, man har ju inte tid att gå till butiken. Nackdelen är ju att man måste planera förskräckligt och det är inte alltid man har tid till det. Men man vänjer sig.

Det växer fram ett par dar innan vad jag vill ha till mat och så vet jag det när jag går och handlar. Jag ser ju när jag tar av specierna att det håller på att ta slut och då noterar jag det i minnet. Jag har gott komihåg - jag har det i huvudet, jag vet precis vad jag skall köpa."

8.4 Val av butik¹⁾

I flertalet av de undersökta hushållen spenderades mer än halva inköpssumman under veckan i bostadsområdets butik(er). I flera av dessa fall var "köptroheten" hög - 80-100%. Det skäl till att använda närbutiken som spontant nämndes först var närheten, men den intervjuade tillskrev också den butik hon använde andra positiva egenskaper. Den intervjuades uppfattning om stambutikens egenskaper överensstämde inte alltid med affärsföreståndarens och med SPK:s mätningar av vissa egenskaper.

I de fall bostadsområdets butiker utnyttjades i lägre grad (mätt i andel av veckoinköpssumman) varierade skälen härtill. Missnöje med butikens egenskaper kombinerat med tillgång till bil som tillät inköparen att förflytta sig längre sträckor var bakgrund i ett fall. I andra fall utnyttjade inköparen hellre en stormarknad. En butik i bostadsområdet tjänade dock då oftast som stambutik; de små, täta kompletteringsköpen gjordes där.

Av de 20 intervjuade klassificerades 9 som "apatiska" enligt Stones typologi, 7 som "ekonomiska" och 4 som "personali-serade" i sina relationer till de butiker de utnyttjade. Ingen bedömdes ha ett "etiskt" förhållningssätt.

8.4.1 Exempel

Apatiskt förhållningssätt

Husmor B:

"Jag handlar oftast i områdesbutiken här uppe, den ligger närmast till. Det är så långt till alla andra butiker, man får åka ner på stan. Men de har väldigt lite att välja på, dålig sortering."

Husmor C:

"Jag handlar oftast här, de har varor och de har det man skall ha. Den skiljer sig väl inte från andra butiker, men eftersom den ändå ligger här ... En fördel med den är att de skickar hem ... Sedan har den ett stort sortiment."

Husmor M:

"Det är en närbutik och den har ett rikt sortiment. Jag kan inte säga om den har några andra fördelar - den är som en vanlig diverseaffär, allting finns i den. Därför håller man sig till den butik som ligger närmast. En nackdel är det paketerade köttet."

Husmor O om närbutiken:

"För det mesta handlar jag där. Den är närmast till hands, den har manuell betjäning, vilket är både en fördel och en nackdel. Det blir inte så mycket impulsköp, men det går inte så fort ... Det finns andra butiker i närheten, men jag tycker den här är närmast till hands. Mjölk och bröd och sådant har dom och dom har ungefär samma priser, så då tycker jag att jag lika gärna kan handla där som i en butik längre bort."

Husmor R:

"Jag handlar oftast där (i den närmaste butiken), därför att det inte finns någon annan butik. Den är lite för stor, man känner sig inte hemma och det är svårt att hitta. Jag kan inte tänka mig att den har några fördelar framför andra butiker."

Ekonomiskt förhållningssätt

Husmor D:

"Jag handlar oftast i områdesbutiken för att den ligger närmast och för att den är lite billigare. Det är de fördelar den har. Nackdelen med den är att vi inte skulle kunna storhandla där. Det gör vi på stormarknaden. Det är mer att välja på där och det blir faktiskt billigare att handla mat där."

Husmor E:

"Vi handlar en gång i veckan på stormarknaden ... Det blir billigare så. Speciallivsbutiken besöker jag en gång i månaden. Det är rätt så dyra varor. Man vill ju handla så billigt som möjligt."

Husmor i hushåll G om stambutiken

"Jag handlar i den därför att den ligger på vägen till mitt arbete, det är väl huvudorsaken. Den har ett stort sortiment och köttvarorna är billiga."

Om stormarknaden:

"Det är fördelaktigt att få hem de stora och tunga varorna så att man inte behöver bära hem så mycket. En annan fördel är rabatten."

Husmor I om stambutiken:

"Jag handlar oftast där, för den är närmast. Den är ju väldigt välsorterad och den har rätt så låga priser skulle jag tro. Den har trevlig personal och manuell ost- och fiskdisk."

Om stormarknaden:

"Ibland kan det hända att man åker till stormarknaden för att handla, den är ju ett varuhus och den har många andra saker än mat och man passar på att handla mat (när man ändå är där). Stormarknaden tycker jag inte om, det är alldeles för stort, det blir ingen service alls. Där får man plocka själv, det finns ingen att fråga - men det är ju klart billigast i stan. Vi försöker handla för en vecka när vi är där, man handlar mer specerier för då har man ju bilen och slipper bära."

Personaliserat förhållningssätt

Husmor A om sin stambutik:

"Dels tycker jag om sortimentet, dels har affären en väldigt fin service. De är inte speciellt dyra, de hör till de billigare. Jag känner personalen, de känner mig, de vet vad jag vill ha. Jag vet var grejorna finns."

och om den butik där de största inköpen görs:

"De har bra service. De har större sortiment. Det är lite stort, det är mera opersonligt. I en liten butik blir det mer personligt."

Husmor Q:

"Jag handlar oftast i bostadsområdesbutiken, dels därför att den ligger nära, dels för att jag trivs i affären, jag får allt jag vill ha. Det har inte han, det tar han glatt och riktigt hem. Priserna, det har jag kommit underfund med, ligger väldigt lågt. Det är mycket sällan jag går till den näst närmaste affären. Jag tycker bättre om sortimentet där, jag tycker bättre om betjäningen och mottagandet. Jag tycker den andra affären är opersonlig och så skiljer det på priset."

Husmor P om stambutiken:

"Jag handlar oftast mat i den närmaste butiken. Det finns nog några, som nog ligger lika nära, men jag hamnade här. Det är en två-tre kvarter dit och det är lätt att ställa ifrån sig bilen där. Butiken är ganska välsorterad och innehåller ganska mycket. Man har ju alternativet att åka runt varje dag och leta efter dagens pris eller också handlar man någotsånär på samma ställen. Man lär ju känna folket som står i den där butiken så småningom. Det finns två butiker i närheten som jag aldrig besöker. Det är nog inget fel på dem, det kan väl vara slentrian."

Om stormarknader:

"Det händer någon enstaka gång ... men mycket sporadiskt. Jag tycker det är arbetsamt. Skall man åka ut, då måste man ju köpa rätt så mycket om det skall vara någon idé med det ... Jag tycker det är arbetsamt att gå i sådana här lokaler - man glömmmer det man skulle ha och kommer hem med en massa saker man inte tänkt sig. Sedan skall man ju helst planera långt i förväg vad man skall ha för mat, vad man skall förbruka ... Den enda fördelen är att det är billigare."

Husmor H

"Visst vore det skönt att få varorna hemskickade. Men just gå och handla, det vill jag göra själv och sedan få varorna hemskickade. Man jag vill gärna se varorna själv och plocka i dem själv. Man tänker ju, när man bär hem en två tre tunga kassar att det skulle vara skönt att få det hemskickat. Har man då barnen med sig - det är två små barn - då kan det vara väldigt bökigt att ta sig hem."

Profilbedömningen

Hur pass utmärkande är dessa egenskaper för den butik Ni oftast utnyttjar?

Är egenskapen inte alls utmärkande, inte speciellt utmärkande, ganska utmärkande, utmärkande eller mycket utmärkande?

	Inte alls utmärk.	Inte spec. utmärk.	Ganska utmärk.	Ut- mär- kande	Mycket utmär- kande
— Husmors bedömning av stam- butiken					
- - - Ägarens/föreståndarens bedömning av motsva- rande butik					
a Prisenivå klart under konkurrenternas	☐	☐	☐	☒	☐
b Tillfälliga prisenedsättningar (drivepriser)	☐	☐	☐	☒	☒
c Storköpsrabatter (jfr fröga 1d)	☒	☐	☐	☐	☐
d Veckoslutannonsering i dagstidning	☐	☐	☐	☒	☒
e Direktreklam till hushållen	☐	☐	☐	☐	☒
f Reklam som framhåller butikens prisenivå (ej endast priser på onödiga varor)	☒	☐	☐	☒	☐
g Reklam som framhåller butikens service	☐	☐	☐	☒	☒
h Jämförprismärkning	☐	☐	☐	☒	☐
i Demonstrationer, provsmakning	☐	☐	☐	☒	☐
j Récept, matsedelsförslag etc	☐	☐	☐	☒	☐
k Hög kvalitet på färskvarorna	☐	☐	☐	☒	☒
l Stort urval av färskvaror	☐	☐	☐	☒	☒
m Stort urval av övriga livsmedelsvaror	☐	☐	☐	☒	☒
n Stort urval av non-foodvaror	☐	☒	☐	☐	☐
o Stort urval av specialmat (barnmat, hälsokost, mat för diabetiker etc)	☐	☐	☒	☒	☐
p Manuell betjäning för vissa varugrupper	☐	☒	☐	☐	☐
q Möjlighet för kunden att dela stora förpackningar	☐	☐	☐	☒	☒
r Möjlighet för kunden att beställa varor som ej finns i butiken	☐	☐	☐	☐	☒
s Extra bemanning eller omDispositionering av personal för att minska köbildning	☐	☐	☐	☒	☒
t Kvällsöppet	☒	☐	☐	☐	☐
u Söndagsöppet	☒	☐	☐	☐	☐
v Rymliga och välldisponerade lokaler	☐	☒	☐	☒	☐
x Goda parkeringsmöjligheter	☐	☒	☐	☐	☒

NOTER TILL KAPITEL 8

1. Cadwallader, M., 1978, A behavioral Model of consumer spatial Decision-Making, *Economic Geography* 51, s. 339-347
- Hudson, R., 1974, Images of the retailing Environment, *Environment and Behavior* 6, s. 470-473
- Sellerberg, A-M, 1977, Hur kunden möter affären. En sociologisk analys av relationen mellan konsument och affär. Lund
- Stone, G.P., 1954, City shoppers and urban Identification. Observations on the social Psychology of City Life. *American Journal of Sociology* 60, s. 36-45

~~9. HUSHÅLLENS FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR INKÖP OCH INKÖPENS ORGANISATION~~

9.1 *Sammanfattning*

I kapitlet redovisas en omfattande empirisk undersökning av hushållens inköpsförutsättningar - både sådana som finns i hushållens miljö och sådana som hushållen själva förfogar över - och av hur dagligvaruinköpen organiserats i hushåll med skiftande förutsättningar. Undersökningen genomfördes 1971 i Örebro kommun och omfattande ca 700 hushåll. Information om hushållens förutsättningar insamlades dels genom en undersökning av utbudet av dagligvarubutiker i området, dels genom hemintervjuer i hushållen. Information om hur inköpen organiserats insamlades genom inköpsdagböcker som fördes under en vecka av den i hushållet som huvudsakligen ansvarade för dagligvaruinköpen.

Trots den utglesning av butiksnätet som skett under främst 60-talet, visade sig tätortshushållen i undersökningen ha en dagligvarubutik relativt nära bostaden. Nära 45% av tätortshushållen hade en dagligvarubutik på högst 250 meters avstånd från bostaden och ca 30% på mellan 250 och 500 meters avstånd.

9.2 *Den empiriska undersökningens syfte, uppläggning och genomförande*

Undersökningen syftar till att ge en bild av hur hushåll med olika förutsättningar (resurser) för inköp av dagligvaror organiserar sina inköp och vilka uppooffringar för inköpen de får vidkännas. I undersökningen kartläggs dels hushållens tillgång till dagligvarubutiker, dels hushållens egna förutsättningar för inköp i form av tillgång till tid, transportresurser, pengar och lagringsutrymmen. Informationen

om hushållens tillgångar samlades in via en hemintervju. Undersökningen beskriver också hur inköpen av dagligvaror organiserats, d v s hur ofta dagligvaror köps in, vem som gör inköpen, var inköpen görs och hur varorna transporteras. Underlaget för denna beskrivning har fått från den dagbok över inköpen de deltagande hushållen fört under en vecka (frågeformulär och inköpsdagbok återfinns i bilaga 2). Undersökningen gäller huvudsakligen ett urval tätortshushåll från en kommun. Genomförandet skedde i samarbete med Statistiska Centralbyrån (SCB), vars undersökningsinstitut bl a svarade för urval av deltagare, intervjuarutbildning, provundersökning och fältarbete samt för en del av databehandlingen av det insamlade materialet.

Uppgifter om butikerna insamlades dock av Statens Pris och Kartellnämnd (SPK). Informationen överfördes till undersökningens databand.¹⁾

9.2.1 Urval, fältarbete och bortfall

Urvalets geografiska avgränsning har vägletts av såväl teoretiska som praktiska överväganden.

I valet mellan att sprida urvalet geografiskt eller avgränsa det till ett eller ett fåtal områden föredrogs det senare, eftersom det härigenom skulle bli möjligt att göra en mer grundlig kartläggning av hushållens miljö.

De krav som ställdes på undersökningsområdet gällde dels att olika utformningar av det lokala butiksnätet och att olika butikstyper fanns representerade, dels att flera hushållstyper i tillräckligt antal ingick.

Under projektets inledande skeden diskuterades möjligheten av att genomföra undersökningen i två medelstora svenska städer, den ena med en "modern" butiksstruktur, den andra med en mer "traditionell". De praktiska restriktionerna - att tidigare undersökningar genomförts på orten och att området skulle passa SCB:s och SPK:s personella och admini-

strativa förutsättningar - begränsade emellertid urvalet ytterligare och det slutliga valet träffade Örebro kommun. Örebro kommun sågs som ett lämpligt "typområde" - en expansiv större ort med stora förändringar i butiksbeståndet och två externa varuhus.

Örebro stad genomgick vid undersökningstidpunkten en om-
daning av stadsbilden, vilket bl a innebar en modernisering av de centrala delarna. I stadens ytterområden hade under de senaste åren ett flertal nya bostadsområden uppförts med affärscentra av olika slag. Två stormarknader öppnades i mitten av 60-talet.

Undersökningen skulle omfatta ett tillräckligt stort antal hushåll för att det skulle vara möjligt att dra statistiskt säkerställda slutsatser från materialet. Av ekonomiska skäl begränsades urvalet till 1.000 hushåll, varav 850 skulle vara bosatta i sex församlingar i Örebro stad och 150 hushåll i fyra församlingar med låg tätortsgrad inom kommunen.

Som urvalsram utnyttades RTB-S (register över totalbefolkningen). Från detta drogs systematiskt individer i åldern 0-80 år, kring vilka sedan ett hushåll avgränsades i samband med intervjun. I fråga om landsbygdshushållen skedde urvalet stegvis, på så sätt att först fyra församlingar med tätortsgraden A-B utvaldes bland samtliga församlingar inom Örebro kommun(block). Från dessa drogs ett systematiskt individurval på samma sätt som för Örebro stad. Kring varje urvalsperson avgränsades sedan ett hushåll. Detta innebär att stora hushåll kom att överrepresenteras. För den skull har hushållsvärdena vägts genom antalet hushållsmedlemmar i beräkningarna. I hushållet intervjuades den person som huvudsakligen svarade för hushållets inköp av livsmedel och andra dagligvaror. Samma person instruerades också att föra en inköpsdagbok.

Fältarbetet utfördes av SCB och pågick huvudsakligen under tiden 5/10-10/12 1971. Dessförinnan hade en mindre provundersökning skett.

Materialinsamlingen tillgick så att hushållet först erhöill ett brev, ställt till urvalspersonen. Därefter tog SCB:s lokalombud kontakt med hushållen per telefon och bestämdde tid för besök. Vid besöket överlämnades dagboken och ställdes vissa frågor om de olika hushållsmedlemmarna. Efter det att bokföringsperioden - en vecka - löpt ut, gjorde ombudet ett nytt besök, varvid dagboken granskades och intervjun angående bakgrundsdata om hushållet genomfördes.

Trots särskild vägarbearbetning blev bortfallet genom vägran 18% i Örebro stad, 8% på landsbygden. Bortfallet redovisas nedan.

Tabell 9.1 Bortfallsredovisning

	Örebro tätort		Landsbygdsförsamlingarna			
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Bruttourval	969		166		1135	
Urvalsfel + kollektivhushåll + flyttat	<u>58</u>		<u>11</u>		<u>69</u>	
Nettourval	811	100	155	100	1066	100
Endast intervju	31	3,4	1	0,7	32	1,4
Sjukdom, ej antr.	26	2,8	3	1,9	29	1,9
Vägran	<u>164</u>	<u>18,0</u>	<u>12</u>	<u>7,7</u>	<u>176</u>	<u>16,5</u>
Dagbok + intervju	690	75,8	139	89,7	829	77,8

En jämförelse mellan bortfallet och de deltagande hushållen har skett på vissa punkter. Dessa var huvudsförsörjarens ålder, hushållssammansättning, huvudinköparens sysselsättning och bostadens storlek. Det tycks som om bortfallshushållen i större utsträckning bestod av äldre, ensamstående personer än de deltagande hushållen.

Tabell 9.2 Jämförelse mellan bortfallshushåll och deltagarhushåll

Huvudförsäljarens ålder	-35	36-60	61	
Ålder	17	49	34	100
Deltagare	39	47	14	100
Hushållssammansättning	1 pers	2 el fler utan barn	2 el fler, minst 1 barn	
Bortfall	17	52	31	100
Deltagare	10	25	65	100
Inköparens sysselsättning	Förvärvsarbetar		Förvärvsarbetar	
Bortfall	50		50	100
Deltagare	63		37	100
Bostadens storlek	1-2 rum		3-	
Bortfall	37		63	100
Deltagare	33		67	100

Formulär och dagböcker granskades och kodades. Materialet överfördes till 11 hålkort per hushåll och utsattes för maskinell granskning i form av fullständighetskontroll, dublett-kontroll och kontroll av variabelvärden och logiska samband.

Genom Statens Pris- och Kartellnämnd undersöktes butiksutbudet i Örebro tätort och de studerade landsbygdsförsamlingarna.

SPK:s undersökning syftade till att kartlägga detaljhandeln med livsmedels- och andra allivsvaror i Örebro med avseende på:

- butiksstruktur
- service till kunderna
- leveransförhållanden

Undersökningen omfattade samtliga de butiker i Örebro kommun, vilka enligt SPK:s definition i butiksregistret hänfördes till

kategorin livsmedelsbutiker samt varuhusens livsmedelsavdelningar. Uppgiftsinsamlingen genomfördes på senhösten 1971 genom besök hos butiker och butiksledning av SPK:s personal.

9.2.2 Örebro kommun vid undersökningstidpunkten

Nuvarande Örebro kommun bildades 1971 genom en sammanslagning av 7 av det f d kommunblockets delar, nämligen Askers, Axbergs, Lekebergs, Stora Hemmlösa och Tysslinge landskommuner, Gällersta församling och Örebro stad. Den totala landarealen blev då 17,07 km².²⁾

Invånarantalet i kommunen 1971 var 115.800. Av dessa var något över 90.000 bosatta i de gamla stadsförsamlingarna (fortsättningsvis kallas dessa staden).

Folkmängdsutvecklingen i kommunen under 70-talet har uppvisat ett helt annat mönster än under senare delen av 60-talet. Under sistnämnda period uppgick folkökningen till ca 1.600 pers/år, medan befolkningen under 1971 ökade med knappt 500 personer och minskade med ca 300 pers/år under 1972 och 1973. Antalet hushåll i kommunblocket 1960 var 46,747 - varav ca 33.000 var bosatta i Örebro stad. Hushållsstorlekarna framgår av tabell 9.3.

Tabell 9.3 Hushållsstorlekar

Antal personer	Procentuell fördelning av hushållen i Örebro	
	Kommun	Stad
1	25,0	26,4
2	30,0	30,0
3	20,7	20,7
4	15,4	15,2
5-	8,9	7,7
Summa:	100,0	100,0

Åldersfördelningen år 1971 inom kommunen liknade den som rådde i landet i övrigt. 10% av invånarna var i förskoleåldern, 13% i skolåldern och 64% i de produktiva åldrarna mellan 18 och 66 år. Pensionärerna utgjorde 13%. Andelen äldre var högre i glesbygden jämfört med tätorterna. Den del av befolkningen, som förvärvsarbetade på halvtid eller mer var ca 40% år 1970. Antalet förvärvsarbetande hade minskat i f d landskommunerna medan hela kommunen visade en expansion (jämfört med år 1965) beroende på Örebro stads expansion.

6% av de yrkesverksamma arbetade inom jordbruket, 35% inom industrin och 59% inom servicenäringsar. Jämfört med år 1965 hade jordbruk och industri minskat år 1970, medan servicenäringsarna ökat. Örebro's traditionella industrier - sko- och beklädningsindustri - hade gått tillbaka, men andra industrier hade kommit i stället. Bl a livsmedelsindustri, byggnadsindustri, verkstadsindustri var representerade, liksom grafisk industri. Örebro hade också regionsjukhus och universitetsfilial.

I Örebro stad byggdes år 1970-71 ca 3.500 lägenheter, de flesta i flerfamiljshus. Den kommunala bostadsstiftelsen, Stiftelsens Hyresbostäder, har byggt flera större bostadsområden i staden, t ex Rosta, Baronbackarna, Norrby, Markbacken, Varberga, Oxhagen och Vivalla. Under senare år har Haga Centrum byggts i Västhaga. Bostadsområdet Brickebacken har en ny typ av centrumanläggning, där skola, bibliotek, föreningsgård, butik, kyrka m fl samordnar sina lokaler till en funktionell enhet. Stora seriebyggen av villor, bl a i Solhaga, Tybble och Lundby, har också genomförts under senare år.

I Örebro innerstad sanerades stadsdelen Söder i början av 60-talet. Bl a byggdes i ett omfattande projekt ett nytt affärscentrum, "Krämaren" och ett nytt medborgarhus, som stod klart 1965. Citysaneringen fortgick emellertid vid undersökningstillfället.

I presentationen av undersökningsresultaten sårredovisas två grupper av hushåll - dels en grupp hushåll, bosatta i "stadsförsamlingarna", dels en grupp bosatta i "landsbygdsförsamlingarna".

9.3 Miljöns förutsättningar för hushållens dagligvaruinköp

Förutsättningarna för inköp i hushållens miljö utgörs, enligt min modell, av tillgången till dagligvarusäljande butiker av olika slag och deras tillgänglighet i tid och rum.

I Örebro stad fanns vid undersökningstillfället 184 enheter med försäljning av dagligvaror, inklusive varuhusens livsmedelsavdelningar. Två "stormarknader" ingick i butiksbeståndet, nämligen Domus och Wessels.

Hushållens tillgång till butik skilde sig åt mellan stadens olika delar. I city bodde t ex 9% av hushållen, men fanns nära 40% av butikerna.

För att ett hushåll skall ha möjlighet att täcka sitt behov av dagligvaror hos en enda butik, bör denna ha en sortimentsbredd som minst motsvarar en allivsbutik.

Hushållen i city och innerstaden i övrigt visade sig, enligt butiksundersökningen, ha en betydligt större uppsättning alternativa inköpskällor att välja emellan än hushållen i ytterområdena och på landsbygden. De två förstnämnda hushållskategorierna hade dessutom också bättre tillgång till butiker med mer specialiserat sortiment, t ex bagerier, fruktbutiker, mjölk-, bröd- och köttbutiker, eftersom 82% av dessa var belägna i city och innerstaden. Alla butiker med en årsomsättning på över 5 mkr höll öppet till kl. 18 minst en kväll i veckan, medan de flesta mindre stängde kl. 17 alla vardagar.

Butikernas prissättning uppvisade en stor cirkaprisföljsamhet. Rekommendationer från cirkaprislistor och leveran-

törer kompletterades dessutom med att konsumentprismärkning ofta skett redan i fabrikat- eller leverantörsledet. Skillnader i prisnivå studerades mer i detalj i ett urval om 31 allivsbutiker i Örebro stad. Prisnivåerna visade sig variera relativt litet mellan flertalet butiker. De lägsta prisnivåerna uppvisade de två "stormarknaderna". Spännvidden mellan högsta och lägsta pris för olika varianter av en viss vara varierade däremot starkare mellan butikerna. Möjligheterna att finna en billig variant ökade med stigande omsättning hos butiken.

Beskrivningen av hushållens tillgång till butik har gjorts relativt översiktlig. Beskrivningen kan emellertid göras mer detaljerade i och med att olikheter i butiksstruktur i bostadsområdet kan analyseras (gäller endast stadshushållen).

Tabell 9.4 Stadshushållens tillgång till dagligvarubutiker
(källa: SOU 1975:70, sid 299)

Butiksstruktur ¹⁾	0-250	251-500	501-100	≥ 1000	Σ
1. En liten butik	2,2	2,1	1,0	0,4	5,7
2. En medelstor butik	2,0	1,3	0,3	0,00	3,6
3. En stor butik	3,5	2,7	5,0	5,8	16,5
4. Flera små butiker	1,3	2,2	0,3	0,1	3,9
5. Flera medelstora butiker	5,4	4,4	2,0	0,2	12,0
6. Flera stora butiker	0,7	2,4	4,7	1,5	9,3
7. Små och medelstora butiker	2,2	4,4	0,4	0,1	7,1
8. Små och stora butiker	0,6	0,2	1,2	1,1	3,1
9. Medelstora och stora butiker	2,1	1,6	0,7	0,1	4,5
10. Små, medelstora och stora butiker	24,5	8,1	0,8	0,1	33,5
Partiellt bortfall	0,2	0,4	-	0,2	0,8
(Andel hushåll i %)	44,7	29,8	16,4	9,1	100

1) Liten butik - oms <1 mkr, Medelstor butik - oms. 1,0-3,9 mkr
Stor butik - oms. ≥4 mkr

Som framgår av tabellen hade över 70% av stadsdelshushållen minst en dagligvarubutik inom 500 meters håll från bostaden.

9.4 Hushållens egna förutsättningar för dagligvaruinköp

Hushållets egna förutsättningar (resurser) för inköp bestäms, enligt mitt synsätt, dels av medlemmarnas förfogande över tid, fysisk förmåga, kunskaper och intresse för inköp och mathållning, dels av dess förfogande över olika typer av materiella resurser såsom bil, lagringsmöjligheter och pengar.

Hemintervjun (se formulär i bilaga 2) riktade sig till den i hushållet som hade huvudansvaret för inköpen av dagligvaror, vanligtvis husmor. Frågor ställdes bl a om hennes tillgång till tid, fysisk förmåga, utbildning och om hushållets medlemssammansättning, bilinnehav och innehav av kyl och frys samt den disponibla inkomstens storlek.

9.4.1 Tillgång till tid

Inköpsverksamheten kräver insatser av tid - för planering, för att ta sig till butiken, samla ihop varorna, betala för dem och ta sig hem med dem och eventuellt ordna dem för förvaring. Samtidigt konkurrerar andra verksamheter om insatser av tid - t ex förvärvsarbete, skötsel av hem och barn, fritidssysselsättningar.

Inköparens tillgång till tid har mätts som en restpost sedan hänsyn tagits till hur stora krav på tidsinsatser förvärvsarbete och hemarbete i form av matlagning, barn-tillsyn och städning ställt (se bilaga 3).

Majoriteten inköpare i stadshushållen visade sig ha "ont om tid" eller "mycket ont om tid". Bland inköparna i landsbygdshushållen var tidsbristen inte lika utpräglad. Majoriteten inköpare hade där "gott om tid" eller "mycket gott om tid". Detta förhållande kan hänga samman med förekomsten

av en högre andel pensionärshushåll på landsbygden än i staden.

9.4.2 Planeringsförmåga

Inköparens intresse för och kunskaper om frågor kring mathållningen har enbart studerats i den tidigare redovisade intensivundersökningen. En grupp inköpare visade stort intresse, läste recept och diskuterade mat och recept med vänner. Det föreföll som om inköparna inom denna grupp var mer beredda att satsa tid och arbete på inköpen för att skaffa utvalda råvaror än de inköpare som såg mathållningen som en rutinverksamhet.

För att få åtminstone ett indirekt mått på förmåga att planera inköpen och hålla kontroll över matbudgeten har i den stora undersökningen frågor ställts om formell utbildning och hushållsutbildning (se bilaga 3).

Mycket få av inköparna hade någon form av långtidsutbildning och/eller hushållsutbildning (ca 10% totalt).

9.4.3 Transportförmåga

Frågor har ställts om inköparens fysiska kapacitet, d v s hans/hennes förmåga att förflytta sig och hantera bärkassarna (se bilaga 2). Hos ca 10% av inköparna i stadshushållen bedömdes den fysiska kapaciteten vara starkt nedsatt. Bland inköparna i landsbygdens hushåll var denna andel något högre, vilket sammanhängde med högre andel pensionärshushåll.

Tillgång till bil för inköpen innebär en stor ökning av transportförmågan. Av hushållen i staden ägde ca 70% en eller flera bilar. Bilägandet var lika utbrett på landsbygden. Emellertid är det inte säkert att inköparen kan eller får använda hushållets bil för inköp. Det visade sig att ca 30% av inköparna i staden kunde disponera hushållets bil för inköp under dagtid. På landsbygden var motsvarande siffra obe-

tydligt lägre. Transportkapaciteten är alltså mer beroende av hushållets sociala organisation än av själva resursinnehavet.

9.4.4 Lagringsmöjligheter

Olika typer av livsmedel har olika krav på förvaringstemperatur och luftfuktighet för att vara hållbara. Utrymmen för torrförvaring, svalförvaring, kylförvaring och frysförvaring behövs.

Så gott som alla hushåll i staden hade tillgång till skafferi eller kylskåp. Ca 60% av hushållen hade tillgång till både kyl och frys.

För att hushållen skall kunna lagra de inköpta varorna på ett lämpligt sätt krävs utrymmen av en viss storlek, där storlekskraven är en funktion av inköpsfrekvens och antalet mål som tillagas i hemmet. Vid bedömningen av hushållens lagringskapacitet har främst kraven på tillräcklig kapacitet för lagring av färskvaror uppmärksamrats (se bilaga 3).

I staden hade ungefär en fjärdedel av hushållen såpass stora utrymmen för lagring av färskvaror att en veckas behov kunde lagras. Övriga hushåll var alltså hänvisade till att göra inköp oftare än en gång per vecka. Landsbygdshushållens situation tedde sig något sämre än stadshushållens. Ungefär en femtedel av landsbygdshushållen hade en lagringskapacitet som motsvarade en veckas färskvaruförråd.

9.4.5 Pénningmedel

Utgifterna för dagligvaror är en tung post i hushållens budget. Det är troligen lättare att åstadkomma en näringsriktig, god, omväxlande mathållning, som inte kräver stora arbetsinsatser med en inte alltför begränsad hushållskassa. Hushållskassans storlek har satts i relation dels till an-

talet mål som lagats i hemmet under undersökningsveckan, dels till livsmedelsposten i den budget som användes vid beräkningen av socialbidrag för olika hushållsstorlekar i Stockholms kommun. Något över 40% av stadshushållen skulle enligt detta sätt att räkna ha haft en knapp kassa att röra sig med. Bland landsbygdshushållen var denna andel något högre.

9.4.6 Kombinationer av olika inköpsförutsättningar

Dåliga inköpsförutsättningar i ett avseende kan i viss mån kompenseras genom goda inköpsförutsättningar i ett annat. Har man t ex en butik relativt nära bostaden behöver man inte använda bil för inköpen, miljöns utformning ersätter den egna resursbristen. Har man långt till närmaste butik kanske man känner sig tvungen att skaffa bil - hushållet måste själv ersätta miljöns brister. Har man ont om tid men en inte alltför begränsad hushållskassa kan man välja produkter med en hög färdigställningsgrad. Olika konstellationer av förutsättningar kan definiera "starka" respektive "svaga" grupper av hushåll. Förutsättningarna i miljön var sämre för landsbygdshushållen som grupp än för stadshushållen. Landsbygdshushållen hade i genomsnitt ett längre avstånd mellan bostaden och den närmaste butiken, den närmaste butiken var i flertalet fall en mindre butik med mindre sortiment och de kollektiva transporterna klart underlägsna dem i staden. Detta är i och för sig välkända fakta från andra undersökningar. Som grupp hade landsbygdshushållen också något sämre egna förutsättningar/resurser än stadshushållen - genomsnittligt sett lägre inkomster, mindre hushållskassa, sämre lagringsmöjligheter. Bland landsbygdshushållen förekom också en högre andel pensionärshushåll med sämre utbildning och sämre fysisk kapacitet än bland stadshushållen.

Bland stadshushållen förekom också grupper av hushåll med kombinationer av brister i förutsättningar/resurser. En sådan grupp är de äldre hushållen, som i genomsnitt hade sämre

fysisk kapacitet, sämre utbildning och sämre förvaringsresurser än de yngre och medelålders hushåll, men dock hade gott om tid, relativt kort avstånd från bostaden till butiken och bra kollektivtrafikstandard. I viss mån uppvägs alltså deras bristande egna förutsättningar/resurser av en "rik" miljö. I tabell 9.5. visas kombination av avstånd till butiker i olika storleksklass och kollektivtrafikens standard. Landsbygdshushållen befinner sig i ett sämre läge.

Tabell 9.5 Butikernas olika tillgänglighet

Antal hushåll i staden			Antal hushåll på landsbygden		
Avstånd till närbutik	Närbutiks storlek	Citykom- munika- tioner	Avstånd till närbutik	Närbutiks storlek	Citykom- munika- tioner
Max 500 m 474	Liten	Bra 100	Max 500 m 13	Liten	Bra -
	108	Dåliga 8		13	Dåliga 13
	Medel	Bra 235		Medel	Bra -
	239	Dåliga 4		0	Dåliga -
	Stor	Bra 126		Stor	Bra -
	127	Dåliga 1		0	Dåliga -
500 m - 1 km 189	Liten	Bra 16	500 m - 1 km 38	Liten	Bra -
	33	Dåliga 17		37	Dåliga 37
	Medel	Bra 31		Medel	Bra -
	33	Dåliga 2		1	Dåliga 1
	Stor	Bra 113		Stor	Bra -
	123	Dåliga 10		0	Dåliga -
Minst 1 km 24	Liten	Bra -	Minst 1 km 84	Liten	Bra -
	5	Dåliga 5		78	Dåliga 78
	Medel	Bra 2		Medel	Bra -
	2	Dåliga -		6	Dåliga 6
	Stor	Bra 10		Stor	Bra -
	17	Dåliga 7		0	Dåliga -

Hur hushållens egna förutsättningar kombineras har också studerats. Endast 5% av de undersökta hushållen hade samtidigt gott om tid, tillgång till bil och stora lagringsutrymmen. 14% av hushållen hade samtidigt dåliga förutsättningar i de nämnda avseendena.

9.5 *Inköpens organisation*

Enligt mitt synsätt kan inköpsverksamhetens organisation beskrivas i termer av det sätt varpå man inom hushållet fördelar inköpen efter en viss mängd dagligvaror:

- Över olika hushållsmedlemmar (arbetsfördelning)
- Över olika tidpunkter (tidsfördelning)
- Över olika butiker (rumslig fördelning)
- Över olika transportmedel (transportfördelning)

Dessa olika aspekter av organisationen kan uttryckas i olika mått, t ex i pengar, i frekvenser, i kvantiteter av varor, i transportsträckor. De mått som använts är frekvens och pengar.

9.5.1 *Arbetsfördelning*

Liksom andra verksamheter har inköpsarbetet en administrativ och en verkställande sida. Husmor hade oftast huvudansvaret för att administrera inköpen. Hon bar också huvudansvaret för att verkställa dem. Arbetsfördelningen när det gäller att utföra inköpen kan beskrivas i termer av hur stor del husfar respektive husmor utför var för sig och gemensamt och hur stor del andra personer (barn, hemsamariter m fl) utför.

Husmor svarade för över 60% av inköpen i stadshushållen och för ca 50% i landsbygdshushållen. Husfar svarade för ca 20% i stadshushållen och för närmare 30% i landsbygds-hushållen. Inköpen gjordes gemensamt av husfar och husmor i närmare 10% av fallen i staden, i 13% på landsbygden.

9.5.2 *Tidsfördelning*

Fördelningen av inköpen kan beskrivas dels i termer av hur inköpen fördelats över olika veckodagar, dels i termer av hur de fördelats över olika tidpunkter på dagen.

Genomsnittligt visade hushållen både i staden och på landsbygden en hög inköpsfrekvens. Antalet dagligvaruinköp var i staden i genomsnitt nära 6 under den studerade veckan. Nära hälften av alla stadshushåll gjorde inköp under 5 å 6 dagar i veckan (vid undersökningstillfället hade mycket få butiker söndagsöppet). Landsbygdshushållen gjorde glesare inköp, i genomsnitt gjordes 3 inköp under den studerade veckan.

Tabell 9.6 Inköpsfrekvens

Antal inköp ¹⁾ under en vecka	Antal hushåll i procent	
	Stad	Landsbygd
0	0	4
1	2	15
2	6	21
3	9	18
4	16	12
5	18	12
6	18	12
7	12	3
8-∞	19	3
Totalt	100	100

1) Hemköp ej inräknade

Den höga inköpsfrekvensen innebar dock inte att inköpen var jämnt fördelade över veckans dagar, utan en viss förskjutning till veckoslutet kunde iakttas. Inköpen visade sig vara ojämnt fördelade över dagen. Så handlade man på torsdagen i staden oftast mellan kl. 16 och 18 och på fredagen mellan kl. 18 och 20.

9.5.3 Rumslig fördelning

Ett hushåll, bosatt i staden, har i princip tre huvudalternativ när det gäller att välja vilken butik inköpen skall göras i. Ett alternativ är att använda butiken/butikerna i bostadsområdet, ett annat att utnyttja butikerna i centrum av staden ("city") och ett tredje att använda externt belägna butiker ("stormarknader").

Hushållen i staden gjorde i genomsnitt inköp för ungefär halva den summa dagligvarorna kostade under den observe-

rade veckan i bostadsområdesbutiken. Likaledes gjordes närmare hälften av alla butiksbesök under veckan i bostadsområdesbutiken (landsbygdshushållen gjorde i något större utsträckning sina inköp i den närmare butiken än stads-hushållen). I cityområdets butiker gjordes inköp för ungefär 40% av veckans samlade inköpsbelopp. Under den studerade veckan hade flertalet (över 70%) av stadshushållen inte besökt någon av "stormarknaderna" - Domus och Wessels. Bland de hushåll, som besökt någon stor-marknad under undersökningsperioden, hade flertalet (ca 65%) gjort inköp för mer än halva veckoinköpssumman där.

Ett sätt att minska tidsåtgången för inköp kan vara att utföra dem i samband med andra ärenden eller i samband med förflyttningar som ändå måste företas. Inköpen görs då i butiker som "ligger bra till" i förhållande till arbetsplatsen, resvägar och omstigningsplatser, i stället för i butiker som "ligger bra till" i förhållande till bostaden.

I vilken utsträckning inköpen kombineras med andra ärenden har belysts i undersökningen. De olika typer av inköpsresor som studerats är följande: Inköp av dagligvaror i samband med uträttande av andra ärenden eller inköp av andra varor, inköp av dagligvaror i samband med resa till eller från arbetet, inköp av dagligvaror i flera butiker under en inköpstur samt de tillfällen då inga kombinationer görs, d v s då inköparen enbart besöker en butik för att köpa dagligvaror. Vad gäller stadshushållen gjordes i 45% av inköpsresorna dagligvaruinköp i enbart en butik. Inköpsresor med dagligvaruinköp i flera butiker var sällan förekommande. 25% av inköpsresorna var också resor till eller från arbetet och i ungefär lika många fall kombinerades dagligvaruinköpen med uträttandet av andra ärenden. För landsbygdshushållens del var det något vanligare att enbart köpa dagligvaror i en butik (ca 60% av alla inköpsresor) medan inköp i samband med arbetsresor förekom mer sparsamt än i stadshushållen (13%).

9.5.4 Fördelning över transportmedel

I princip kan hushållet välja mellan att låta butiken svara för hemtransporten av varorna eller att självt ombesörja transporten. I det första fallet kan hushållets arbetsinsats ändå variera - vid hemköp samlar butiken ihop varorna efter telefonorder och transporterar dem till hushållet, vid hemsändning står hushållet självt för hopsamlandet av varorna i butiken medan butiken sköter hemtransporten. Hemköp och hemsändning visade sig användas i mycket liten utsträckning av hushållen i Örebro.

Ungefär 95% av alla stadshushåll uppgav i hemintervjun att de "aldrig" utnyttjade hemköp eller hemsändning. På landsbygden var denna andel något lägre, men intrycket av att hemköp eller hemsändning var av underordnad betydelse för hushållen kvarstår.

Till största delen svarade alltså hushållen själva för transportarbetet. Tabellen nedan visar hur transportererna fördelade sig över olika transportmedel under undersökningsveckan.

Tabell 9.7 Transportstätt

Transport- medel	Antal inköp i Stad	procent Landsbygd
Buss/tåg	06	02
Cykel, moped, MC	14	09
Bil	28	66
Till fots	52	24
Hemsändning	0	0
Totalt	100	101

Att åka buss eller tåg vid inköpen visade sig vara relativt ovanligt. Att åka bil eller gå till fots var de dominerande alternativen. I staden gick inköparen till fots vid något över hälften av inköpen. Bilen användes i nära

nog 30% av inköpen. På landsbygden, med dess längre transportavstånd, användes bilen oftare - vid närmare 70% av inköpen - medan inköparen gick till fots i en knapp fjärdedel av fallen.

9.5.5 Samband mellan olika aspekter av inköpsverksamheten

Att se inköpen som en organiserad verksamhet innebär att man förväntar sig att de skall förete någon form av mönster. Det bör alltså gå att finna samband mellan inköpsverksamhetens olika aspekter.

Intensivundersökningen, som presenterades i kapitel 7 och 8, visar på några olika sätt att organisera inköpen. Ett sätt innebär att husmor gör dagligvaruinköp ofta, under dagtid och då går till fots till bostadsområdets butik(er), ett annat att flera hushållsmedlemmar gemensamt handlar glesare än i det förstnämnda fallet och då utnyttjar bilen för att fara till "stormarknaden" efter arbetstidens slut eller på helgen. Ofta görs dock mindre kompletteringsköp i närbelägna butiker. Ytterligare ett sätt att organisera inköpen tycks vara att göra en stor del av inköpen i samband med arbetsresor eller andra ärenden och då använda bilen. Det förstnämnda sättet att organisera inköpen var mycket vanligt och förekom i nära nog hälften av stadshushållen.

Hur hushållen i huvudundersökningen organiserat sina inköp kan också beskrivas genom sambanden i form av produktmomentkorrelationer mellan olika organisationsvariabler (jag nämner bara de korrelationer som är signifikanta på 1% nivån):

- omfattning
- arbetsfördelning
- tidsfördelning
- rumslig fördelning.

Det samlade inköpsförloppet under veckan, som är ett mått på inköpsverksamhetens omfattning, visade ett negativt sam-

band med den andel av inköpen som utförts av husmor och ett positivt samband med den andel av inköpen som gjorts av hushållsmedlemmarna gemensamt ($r = -0,20$ respektive $0,23$).

Som väntat förelåg ett samband mellan det samlade inköpsbeloppet och inköpsfrekvensen ($r = 0,42$), liksom med den andel inköp som gjorts mot veckans slut ($r = 0,91$).

Inköpens omfattning visade också ett positivt samband med det antal butiker som besöktes under veckan ($r = 0,32$), men ett negativt samband med den andel av inköpen som gjorts i närbutiker ($r = -0,16$) och i varuhus i city ($r = -0,19$). Där emot förelåg ett positivt samband mellan inköpens omfattning och andelen inköp i stormarknad ($r = 0,28$). Inköpsverksamhetens omfattning visade ett negativt samband med andelen inköp i samband med arbetsresor ($r = -0,12$).

Det samlade inköpsbeloppet under veckan visade också ett positivt samband med den andel inköp, där bilen använts och ett negativt samband med den andel inköp, där inköparen gått till fots ($r = 0,26$ respektive $-0,16$).

Andelen inköp, som gjorts av husmor visade ett negativt samband med andelen inköp som gjorts på kvällstid och andelen inköp per bil ($r = -0,25$) men ett positivt samband med andelen inköp i bostadsområdets butik(er) ($r = 0,19$) och med antalet butiksbesök.

Resultatet kan tolkas som att när inköpsvolymen växer frångås det vanliga mönstret, fler än en hushållsmedlem involveras i inköpsarbetet, inköpen förläggs till veckosluten och bilen används för transporter till stora butiker med stort utbud.

Ungefär hälften av alla stadshushållen hade använt bilen för sina dagligvaruinköp någon gång under undersökningsperioden. Att gå till fots var det dominerande transportsättet för cirka 45% av stadshushållen, medan biltransport var dominerande för

endast 20% av stadshushållen (dominerande transportsätt = det som använts i minst 60% av inköpsresorna under veckan).

På landsbygden hade över 70% av hushållen använt bilen för inköp någon gång under undersökningsperioden. Att använda bilen var det dominerande transportsättet för cirka hälften av landsbygdshushållen. Färdmedelsval och transportsträcka hänger samman. Att gå till fots är för stadshushållen det dominerande färsättet på sträckor upp till 1 km - även om andelen fotgängare sjunker när avståndet ökar. På sträckor upp till 200 m gick inköparen till fots vid 92% av inköpen, på sträckor upp till 500 m i 71% av inköpen och på sträckor upp till 1 km i 59%. För landsbygdshushållen var motsvarande siffror 89%, 73% och 51%. De relativt korta avstånden till butikerna i staden avspeglas i att mediansträckan för inköpsresorna där var mindre än 1 km, medan på landsbygden mediansträckan var 4 km.

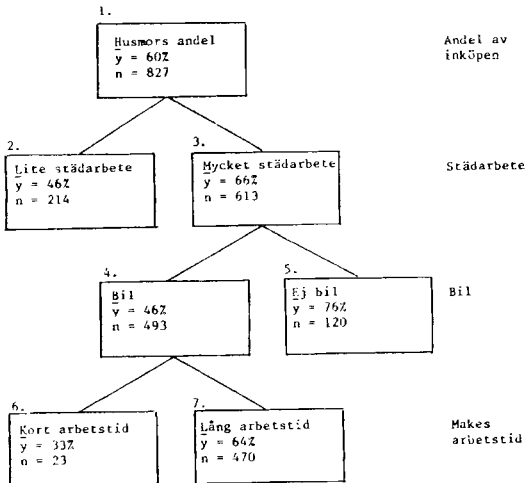
9.6 *Inköpsförutsättningar och inköpsorganisation*

Sambanden mellan olika typer av inköpsförutsättningar inom och utom hushållet har diskuterats, liksom sambanden mellan olika aspekter av inköpsorganisation. I detta avsnitt skall sambanden mellan variabler ur dessa två grupper analyseras. De två metoder som använts för att studera sambanden mellan "organisationsvariabler" och "förutsättningsvariabler" är dels AID (= Automatic Interaction Detector) dels multipel regressionsanalys. I princip söker de båda metoderna svar på samma fråga, nämligen vilka effekterna av ett antal oberoende variabler är på en beroende variabel. I regressionsmodellen söker man linjära kombinationer av de oberoende variablerna, i AID studerar man eventuella interaktioner mellan de oberoende variablerna.

Analysen är upplagd på så sätt att jag som beroende variabler valt en variabel för var och en av de fyra organisationsaspekterna och som oberoende vissa av de variabler som beskriver inköpsförutsättningarna i miljön och i hushållet. (Se bilaga 3, där de använda variablerna beskrivits.

9.6.1 Arbetsfördelning

Som den beroende variabeln har valts "husmors andel av inköpen" (i kronor räknat). I genomsnitt svarade husmor för 60% av inköpen.

Figur 9.1 Arbetsfördelning (husmors andel av inköpen)

Den förutsättningsvariabel som i AID-analysen gav den första signifikanta delningen var den som mätte städarbetets omfattning. I den grupp hushåll där städarbetet var omfattande (grupp 3) var husmors andel av inköpen högre än i den grupp där städarbetet var mindre omfattande (grupp 2). I gruppen med omfattande städarbete gav sedan variabeln beskrivande hushållets bilinnehav utslag. Då städarbetet var omfattande och då bil saknades (grupp 5) var husmors andel av inköpen högre än då bil fanns (grupp 4). Den grupp, som sedan delades - alltså den grupp som var minst homogen och som uppfyllde de övriga villkoren för delning - var den sistnämnda gruppen med omfattande städarbete och bil i hushållet. Variabeln beskrivande makens arbetstid gav här utslag. Husmors andel av inköpen var lägre i den grupp av hushåll, där maken saknade förvärvsarbete eller arbetade mindre än 20 timmar (grupp 6), än i den grupp där makens förvärvsarbete var mer omfattande (grupp 7).

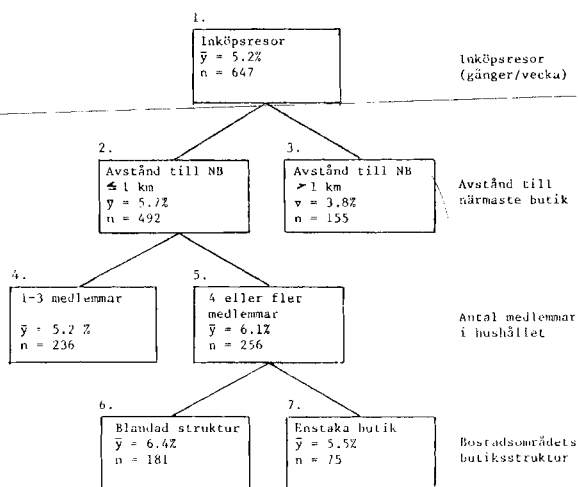
Resultaten kan tolkas så att om husmor har en stor arbetsbörda i hemmet ägnar hon största delen av sin tid åt hemproduktionen och tar därmed även ansvaret för inköpen i större utsträckning än om hennes tid varit intecknad av t ex förvärvsarbetets krav.

Att bilinnehav sedan fäller utslag för gruppen med mycket städarbete kan bero på att husfar, som i regel är den som använder bilen, i viss mån avlastar husmor. I billösa hushåll sker inte detta. Denna hypotes stöds genom att omfattningen av husfars arbetstid syns spela roll för i vilken utsträckning han avlastar husmor. Har husfar gott om tid hjälper han till mera, än om han har ont om tid.

AID-analysens resultat kan jämföras med resultatet från en multipel regressionsanalys. I denna visade sig variabeln beskrivande städarbetets omfattning vara den som hade högsta förklaringsvärdet och som alltså togs in först i regressions-ekvationen. Därefter högsta förklaringsvärde hade variabeln beskrivande hushållets bilinnehav. Därefter högsta förklaringsvärde hade sedan variabeln beskrivande kommunikationerna till City. Det sammanlagda förklaringsvärdet hos de tre nu nämnda variablerna var emellertid lågt, $R^2 = 7,4\%$ (R^2 är signifikant på 5%-nivån). De båda analysernas resultat visar alltså relativt god överensstämmelse.

9.6.2 Tidsfördelning

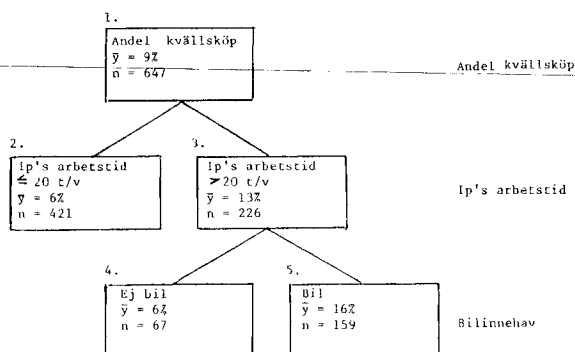
Antalet inköpsresor har valts som den beroende variabeln. I genomsnitt gjordes under undersökningsveckan något över 5 inköpsresor (se figur 9.2).

Figur 9.2 Tidsfördelning I (inköpsresor)

Den variabel som i AID-analysen gav en första delning av hushållen i två grupper med olika inköpsfrekvens var variabeln beskrivande avståndet från hushållets bostad till närmaste allivsbutik. I gruppen hushåll med ett kort avstånd till butiken (1 km eller mindre) gjordes i genomsnitt sex inköpsturer under veckan (grupp 2), medan hushållen i gruppen med långt avstånd bostad-butik i genomsnitt gjorde fyra inköpsturer (grupp 3).

Avståndet till närmaste butik i kombination med antalet medlemmar visade sig spela roll för inköpsfrekvensen. Den grupp hushåll, som hade ett avstånd bostad-butik på 1 km eller mindre och tre eller färre medlemmar (grupp 4), gjorde i genomsnitt fem inköpsresor under veckan, medan i den grupp hushåll, där antalet hushållsmedlemmar var minst fyra (grupp 5) antalet inköpsresor var sex. För den sistnämnda gruppen, alltså den som hade minst fyra medlemmar, gav sedan variabeln beskrivande bostadsområdets butiksstruktur utslag. I den grupp hushåll, vars bostadsområde var försett med enbart en stor eller en medelstor butik (grupp 7) gjordes något över fem inköpsturer per vecka, medan i den grupp hushåll, vars bostadsområde hade en mer blandad butiksstruktur eller enbart en liten butik, något över sex inköpsturer gjordes (grupp 6).

Figur 9.3 Tidsfördelning II (andel inköp på kvällstid)

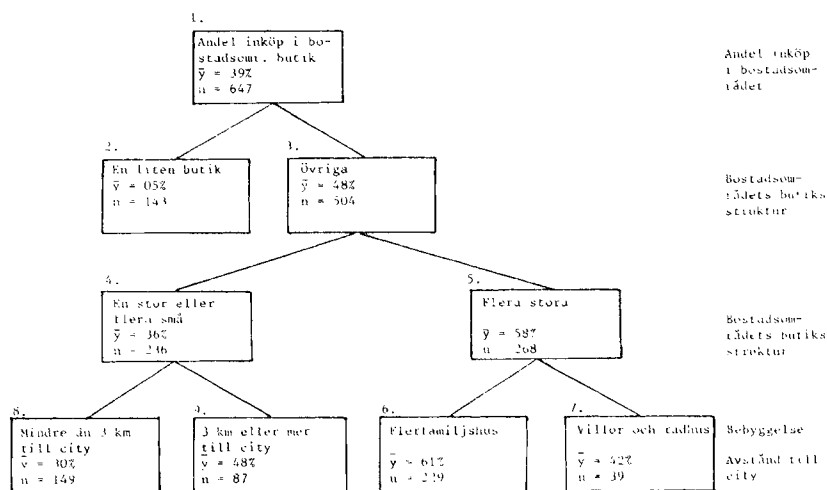
Inte oväntat gav variabeln beskrivande inköparens arbetstid utslag. I den grupp hushåll där inköparen antingen inte hade förvärvsarbete eller arbetade deltid (grupp 2) var andelen inköp på kvällstid genomsnittligt sett mycket låg - 6% av veckoinköpssumman. I gruppen hushåll, där inköparen hade en mer omfattande förvärvsarbetstid (grupp 3) var andelen kvällsköp högre, nämligen 13%. I denna sistnämnda grupp gav bilinnehavet utslag. I de bilägande hushållen (grupp 5) gjordes en större andel av inköpen på kvällstid än i de icke-bilägande hushållen (grupp 4).

En regressionsanalys ger samma resultat, nämligen inköparens arbetstid som variabel med högst förklaringsvärde, bilinnehav har närmast högsta värde, följt av variabeln beskrivande butikens storlek. Tillsammans förklarar dock dessa variabler bara en mycket begränsad del av variationen i materialet. ($R^2 = 4\%$, signifikant på 5%-nivån.)

9.6.3 Rumslig fördelning

Som tidigare nämnts har tätortshushållet i princip tre huvudalternativ, när det gäller att välja butik att göra inköpen i, nämligen bostadsområdets butik, butiker i City och externt belägna butiker. (Givetvis kan kombinationer av dessa alternativ väljas.)

Först granskas med AID-analysens hjälp vilka faktorer som ligger bakom ett högt respektive lågt utnyttjande av bostadsområdets butik(er) (i kronor räknat). (Se figur 9.4.)

Figur 9.4 Rumslig fördelning I (andel inköp i bostadsområdets butik)

Den variabel som gav den första delningen var variabeln beskrivande butiksstrukturen i bostadsområdet. I de områden, där det fanns enbart en liten butik, gjorde hushållen mycket små inköp i denna (grupp 2), medan de i övriga områden gjorde inköp i bostadsområdesbutikerna för nära nog halva veckoinköpssumman (grupp 3). I den sistnämnda gruppen skilde sig köptroheten mot den eller de lokala butikerna åt mellan hushåll i bostadsområden med en enstaka större butik eller flera små butiker (grupp 4) och hushåll i områden med flera större butiker (grupp 5). Hushållen i den senare gruppen var mer köptrogna.

Fler (något så när stora) butiker tycks också locka till fler inköp än enstaka butiker (eller "för små" butiker), jämför figur 9.2 Tidsfördelning. I gruppen hushåll med tillgång till flera stora butiker i bostadsområdet var köptroheten högre hos de hushåll som bodde i områden med flerfamiljshus (grupp 6) än hos de hushåll som bodde i villa- och radhusområden (grupp 7). Bland hushållen i bostadsområden med, som det tycks, mindre

Resultaten kan säga stödja hypotesen om att förflyttningar innebär uppostringar för hushållen. I de hushåll som hade relativt nära till butiken gjordes inköp praktiskt taget varje dag, medan i hushåll med längre avstånd till butiken inköpsfrekvensen var lägre. Trots ett relativt långt avstånd bostad-butik måste inköpsfrekvensen ändå sägas vara ganska hög i den sistnämnda gruppen, eftersom fyra inköpsturer gjordes under veckan. Att antalet medlemmar i hushållet hör till de utslagsgivande variablerna bör hänga samman med att ett växande medlemsantal också innebär fler måltider och därmed större inköpsvolym under veckan.

Ett flertal butiker i bostadsområdet tycks locka till fler inköpsresor än vad en ensam butik gör.

AID-analysens resultat kan jämföras med regressionsanalysens. Den variabel som först kommer in i regressionsekvationen är avståndet bostad- butik. Därefter högst förklaringsvärde har variabeln beskrivande antalet medlemmar i hushållet. Avstånd till City, inköparens tillgång till bil ges därefter de högsta förklaringsvärdena. Tillsammans förklarar dessa fyra variabler 24% av variationen ($R^2 = 23,95\%$, signifikant på 5%-nivån). Också i detta fall är överensstämmelsen mellan de båda analysernas resultat tämligen god.

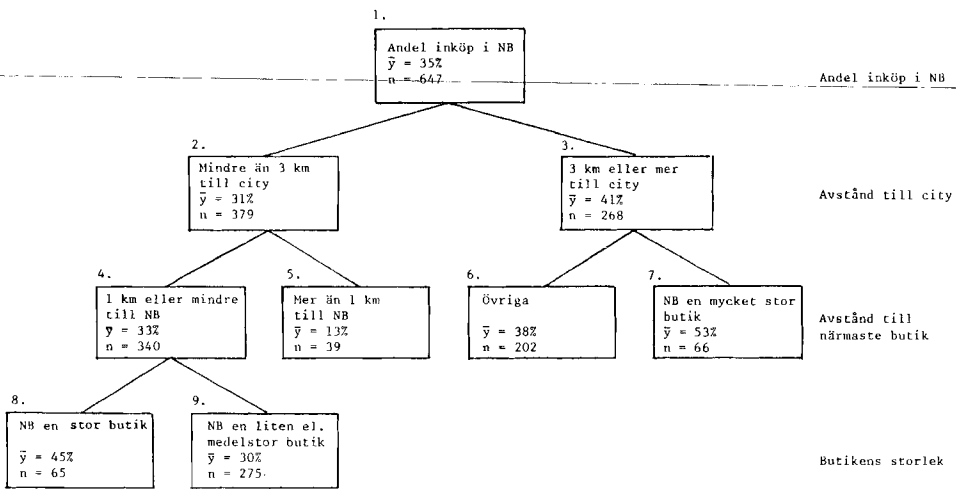
Ytterligare en aspekt av inköpsens tidsfördelning har också studerats - nämligen variationer i den andel av inköpen (i kronor räknat) som gjorts på "kvällstid", dvs efter kl 18.00. (Se figur 9.3.)

attraktiv butiksstruktur (grupp 4) var köptroheten lägre bland hushåll med City inom nära räckhåll (grupp 8) än bland hushåll med City på längre avstånd (grupp 9).

Variationer i andelen inköp i bostadsområdets butiker samspelar också på ett relativt komplicerat sätt med den närmaste butikens storlek och tillgänglighet i rummet och med möjligheterna att nå andra alternativa inköpsställen.

AID-analysens resultat visar en god överensstämmelse med resultaten från den multipla regressionsanalysen. Den variabel som i regressionsanalysen ger det högsta förklaringsvärdet är den som beskriver var hushållet är bosatt ("stad/land"), den som har närmast högsta förklaringsvärdet är den som beskriver bostadsområdets butiksstruktur. De variabler som har de närmast högsta värdena är i tur och ordning variabeln "närmaste butiks omsättning", "avståndet till närmaste butik" och "inköparens tillgång till bil". (Den sist nämnda variabeln kom in på ett sent stadium i AID-analysen och togs därför inte med i resultatbeskrivningen.) $R^2 = 0,32\%$, signifikant på 5%-nivån.)

Resultaten från analysen av vilka faktorer som ligger bakom variationer i hushållens inköp i bostadsområdets butiker kan också jämföras med resultaten av en analys av faktorer bakom variationer i inköpen i den närmaste butiken (som ju är en bland bostadsområdets butiker). Den beroende variabel som använts är andelen inköp (i kronor räknat) i den närmaste butiken (se figur 9.5). Det visar sig att variabeln beskrivande avståndet mellan hushållets bostad och City var den som gav utslag först. De hushåll som bodde relativt långt från City, 3 km eller mer, (grupp 3) var i högre grad trogna sin närmaste butik än de hushåll som bodde på kortare avstånd från City (grupp 2).

Figur 9.5 Rumslig fördelning II (andel inköp i närmaste butik)

För de hushåll som hade ett kortare avstånd än 3 km till City tycks avståndet till den närmaste butiken vara betydelsefullt. De av dessa hushåll som hade den närmaste butiken på högst 1 km håll från bostaden (grupp 4) var i högre grad benägna att göra sina inköp i den närmaste butiken än de som - fortfarande under förutsättning av ett relativt kort avstånd till City - hade ett längre avstånd till den närmaste butiken (grupp 5).

Närbutikens storlek syntes spela en roll för de hushåll som hade ett relativt kort avstånd både till City och till den närmaste butiken. De hushåll inom denna grupp vars närmaste butik var en stor butik (årsomsättning ≥ 4 mkr) (grupp 9) gjorde i större utsträckning inköp i denna än de hushåll inom gruppen som hade en liten eller medelstor butik som närmaste alternativ (grupp 8).

Analysen bekräftar samspelet mellan avstånd och storlek.

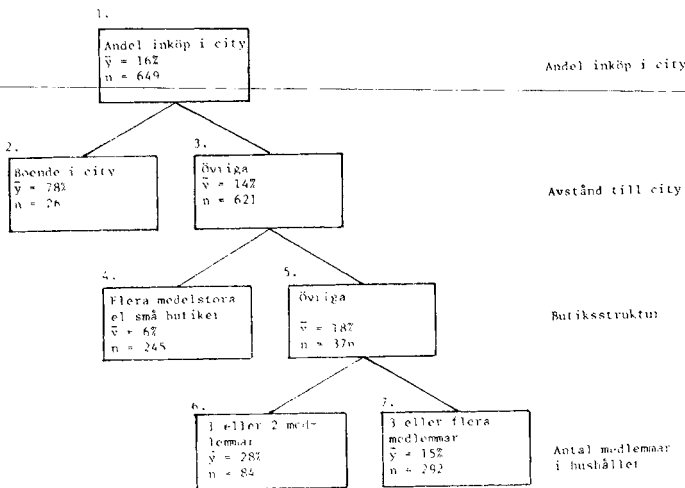
Hur skall en bostadsområdesbutik utformas för att passa de boende i området? Analyserna ovan har givit viss vägledning, men de förklarande variabler som använts är både sådana som gäller inköpsförutsättningar i miljön och hushållets egna

förutsättningar för inköp. Det är dock främst förutsättningarna i miljön samhällsplaneraren kan influera. En särskild regressionsanalys av variationer i andelen inköp i närmaste butik har därför gjorts, där som förklarande variabler endast medtagits sådana som beskriver miljön - främst då den närmaste butiken egenskaper. (Se bilaga 3.)

Korrelationerna mellan varje enskild variabel beskrivande butiksegenskaper och den andel av veckoinköpssumman som spenderats där är genomgående tämligen låga (men signifikanta på 5%-nivån). Antal sysselsatta är den butiksegenskap som uppvisar den högsta korrelationen ($r = 0,19$). Andra variabler som visar positiva korrelationer av någon storleksgrad med köptroheten är omsättningsvariabeln, öppethållandevariabeln och variablerna beskrivande ytproduktivitet och arbetsproduktivitet. Höga värden på dessa kan sägas höra till egenskaper som utmärker en modern storbutik.

I den multipla regressionsanalysen visar sig de fyra variabler som har högst förklaringsvärde vara (i fallande ordning) "årsomsättning", "belägen på staden/landet", "avstånd från hushållets bostad" och "arbetsproduktivitet". Tillsammans förklarar de dock inte mer än 9,1% av variationen i den beroende variabeln. (R^2 är signifikant på 5%-nivån.)

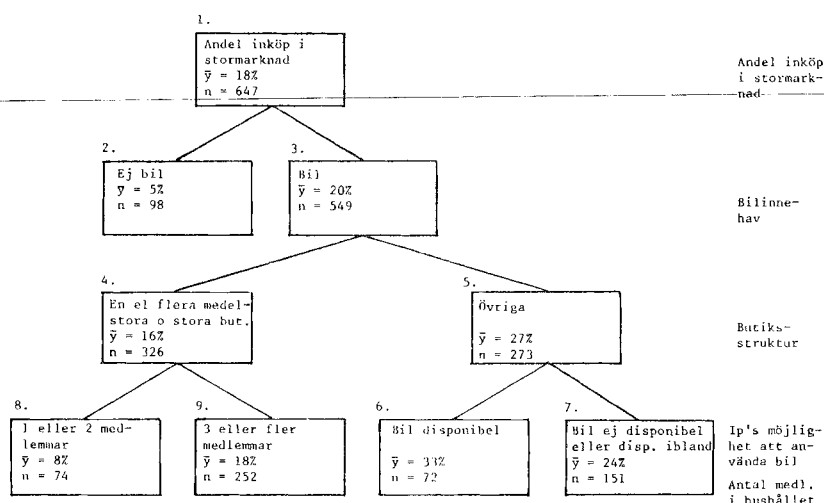
En analys av variationer i andelen inköp i City har också gjorts (se figur 9.6).

Figur 9.6 Rumslig fördelning III (andel inköp i City)

Den variabel som först gav utslag var "avstånd till City", där den grupp hushåll som bodde i City (grupp 2) gjorde en mycket hög andel av sina inköp i City. För de hushåll som bodde utanför City (grupp 3) spelade bostadsområdets butiksstruktur roll för andelen inköp i City. De hushåll som hade flera stora eller medelstora butiker i bostadsområdet (grupp 4) gjorde en mindre andel av sina inköp i City än de hushåll som var bosatta i områden med en annan struktur (grupp 5). För denna sistnämnda grupp spelade antalet medlemmar i hushållet roll. I hushåll med få medlemmar (grupp 6) gjordes en större andel av inköpen i City än i hushåll med många medlemmar (grupp 7).

Också variationer i andelen inköp i stormarknad har analyserats (se figur 9.7).

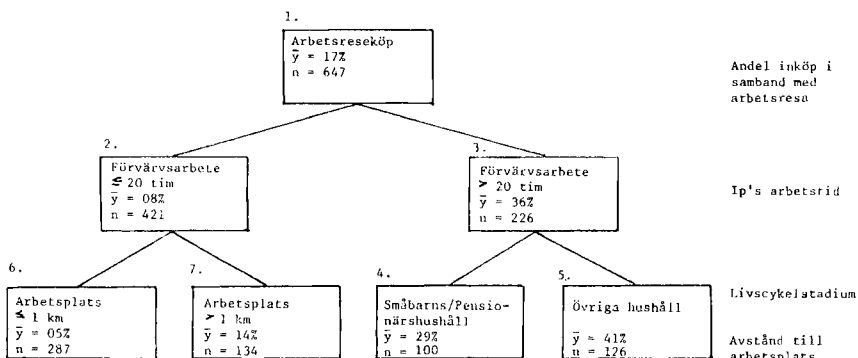
Figur 9.7 Rumslig fördelning IV (andel inköp i stormarknad)

I genomsnitt spenderade hushållen 18% av veckoinköpssumman i stormarknad. Som väntat spelade hushållets bilinnehav roll för skillnader i stormarknadsanvändningen. I hushåll med bil (grupp 3) köptes för 20% av veckoinköpssumman i stormarknad, medan de billösa hushållen hade gjort inköp för 5% av den totala inköpssumman (grupp 2). Bland bilhushållen gjorde de hushåll vars bostadsområde var försett med en eller flera stora eller medelstora butiker (grupp 4) en lägre andel av inköpen i stormarknad än de hushåll vars bostadsområde hade en annan butiksstruktur (grupp 5). För denna sistnämnda grupp gav variabeln beskrivande inköparens möjligheter att begagna hushållets bil för inköp utslag. I de fall inköparen kunde utnyttja bilen (grupp 6) gjordes en högre andel av inköpen i stormarknad än i del fall hon inte kunde det (grupp 7).

För gruppen hushåll med bil och med en eller flera större butiker i bostadsområdet (grupp 4) spelade medlemsantalet roll för stormarknadsanvändningen. De större hushållen (grupp 9) utnyttjade stormarknaden i högre grad än de mindre (grupp 8).

En annan aspekt av den rumsliga fördelningen av inköpen är i vilken utsträckning inköparen väljer att uträtta dagligvaruinköpen i samband med resor till och från arbetet eller i

samband med uträttandet av andra ärenden. Andelen dagligvaruinköp i samband med arbetsresor har studerats (se figur 9.8).

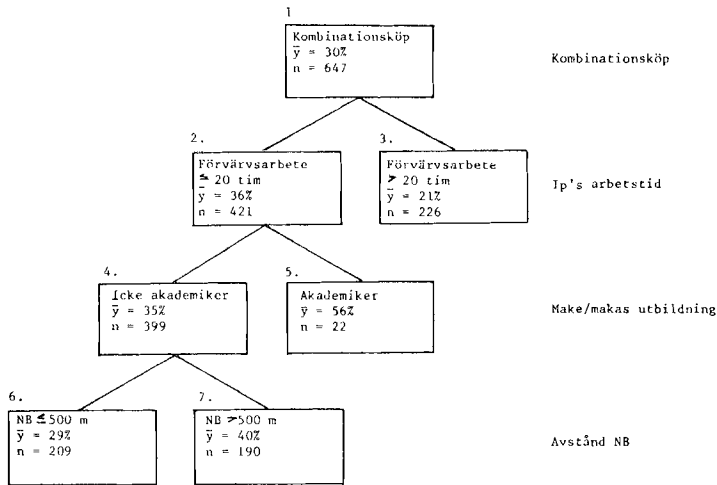

Figur 9.8 Rumslig fördelning V (andel arbetsreseköp)

Det visade sig att andelen dagligvaruinköp i samband med arbetsresa svarade för cirka 17% av veckoinköpssumman i genomsnitt. Den variabeln som gav största utslaget i AID-analysen var den som beskrev intervjupersonens arbetstid i förvärsarbete utanför hemmet. I den gupp hushåll, där inköparen inte hade förvärsarbete eller förvärsarbetade högst 20 timmar/vecka var andelen arbetsreseköp låg (grupp 2), medan i den grupp hushåll där inköparen hade längre förvärsarbetstid, arbetsreseköpen omfattade mer än en tredjedel av veckans inköp (grupp 3). För den förstnämnda gruppen spelade sedan avståndet bostad-arbetsplats in på så sätt att ett längre avstånd (över 1 km) bostad-arbetsplats hängde samman med en högre andel arbetsreseköp (grupp 6), jämfört med agerandet i gruppen med ett kortare avstånd bostad-arbetsplats, (grupp 7). För den grupp hushåll, där inköparen förvärsarbetade mer än 20 timmar/vecka spelade livscykelstadium roll, så att andelen arbetsreseköp var lägre i hushåll med små barn eller pensionärer (grupp 4) än i hushåll i övriga stadier av livscykeln (grupp 5).

En regressionsanalys ger följande rangordning av de observerade variablerna: inköparens arbetstid, antal medlemmar i hushållet, avstånd till närmaste butik. Tillsammans förklarar dessa variabler 26% av variationen i materialet (R^2 är signifikant på 5%-nivån).

Också andelen dagligvaruinköp i samband med uträttandet av andra ärenden har studerats (se figur 9.9).

Figur 9.9 Rumslig fördelning VI (andel kombinationsköp)

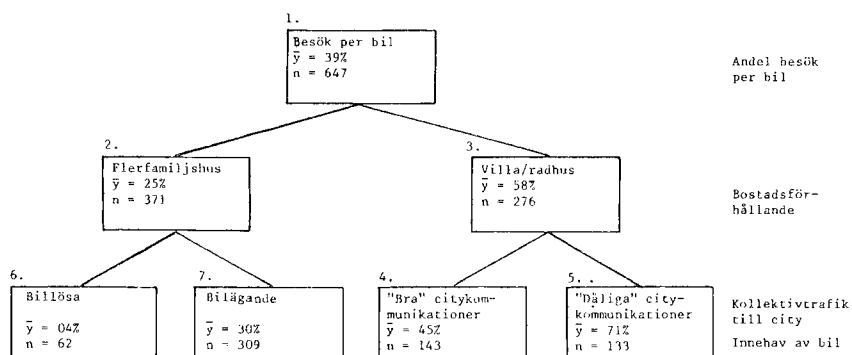
Även här ger variabeln beskrivande intervjupersonens arbetstid i förvärvsarbete utanför hemmet först utslag. I den grupp där inköparen inte hade förvärvsarbete eller förvärvsarbetade högst 20 timmar/vecka (grupp 2) gjordes en större andel av inköpen i samband med uträttandet av andra ärenden, än i gruppen med tidsmässigt mer omfattande förvärvsarbete (grupp 3). Detta kan hänga samman med att det omfattande förvärvsarbetet ger inköparen mindre tid att uträtta andra ärenden och istället leder till att inköpen i större utsträckning görs i samband med arbetsresor. För gruppen med mindre omfattande förvärvsarbete spelade sedan den andra vuxna hushållsmedlemmens utbildning in. För den grupp hushåll, där maken/makan inte hade akademisk utbildning (grupp 4) spelade avståndet bostad-butik roll. I den grupp hushåll, som bodde på högst 500 meters avstånd från den närmaste butiken, gjordes inköpen i lägre grad i samband med andra ärenden (grupp 6) än i den grupp hushåll som bodde på längre avstånd från den närmaste butiken (grupp 7).

Regressionsanalysens resultat visar också att Ip's arbetstid är den variabel som har högsta förklaringsvärde, följt av variabeln beskrivande bilinnehavet och därefter av make/makas utbildning. Tillsammans förklarar dock dessa tre variabler inte mer än 6% av variationen i den beroende variabeln (signifikant på 5%-nivån.)

9.6.4 Fördelning över transportmedel

Kunskaper om vilka förhållanden som påverkar hushållens val av transportmedel är viktiga för en samhällsplanerare. Ett "bilbundet" inköpsmönster ställer andra krav på bostadsområdets och enskilda butikers utformning än ett inköpsmönster där inköparen oftast går till fots. En boende- och butiksstruktur som tvingar fram ett beroende av bilen innebär att många hushåll då får det svårt att klara av dagligvaruinköpen - inte bara sådana hushåll där den som skall göra inköpen är mycket ung eller mycket gammal, utan också sådana där arbetsfördelningen är specialiserad och den part som svarar för hemproduktionen inte disponerar bilen, vilket tycks vara ganska vanligt enligt denna undersökning.

Den andel av butiksbesöken som gjorts per bil har valts som beroende variabel i analysen av hushållens transportmedelsval (se figur 9.10).

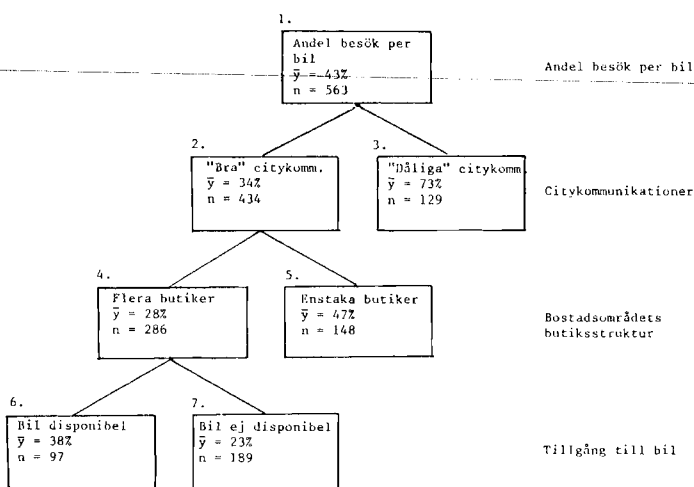

Figur 9.10 Fördelning över transportsätt I (andel besök per bil)

I genomsnitt användes bilen i ungefär 40% av alla hushållets butiksbesök. De hushåll, som bodde i villa- och radhusområden (grupp 3) tycktes använda bilen för inköp i påtagligt högre grad än de hushåll som bodde i hyreslägenhet (grupp 2). Kollektivtrafikens standard verkade dock ha betydelse för bilanvändningen bland hushållen. När kollektivtrafikförbindelserna till City hade bedömts som dåliga var andelen inköp per bil betydligt högre (grupp 4) än när kollektivtrafikförbindelserna hade bedömts som bra (grupp 5). Bland de billösa hushållen i flerfamiljshus var andelen inköp per bil givetvis mycket låg (grupp 6). Bland de bilägande hushållen i flerfamiljshus (grupp 7) var andelen inköp per bil cirka 30%, vilket är lägre än vad de småhusboende hushållen uppvisade - även när det fanns ett kollektivt alternativ.

Senare delningars resultat blir mycket osäkra på grund av masssignifikansproblemet. Emellertid vill jag ändå peka på några intressanta resultat, som kanske kan säkerställas bättre i senare forskning. För de hushåll i flerfamiljshus som hade bil visade sig avståndet från bostaden till den närmaste allivsbutiken spela roll - den grupp hushåll som hade kortare avstånd till butiken använde bilen i lägre grad (18% av besöken) än den grupp hushåll som hade längre avstånd (25% av besöken). Detta resultat är ju trivialt - det anmärkningsvärda är att "den kritiska gränsen" går vid ett så pass kort avstånd som 250 m. I planeringssammanhang ser man nu ofta att 500 m anges som acceptabelt gångavstånd.

Analysen ovan gällde alla de undersökta hushållen. I figur 9.11 visas en analys av enbart de bilägande hushållens utnyttjande av bilen för inköp.

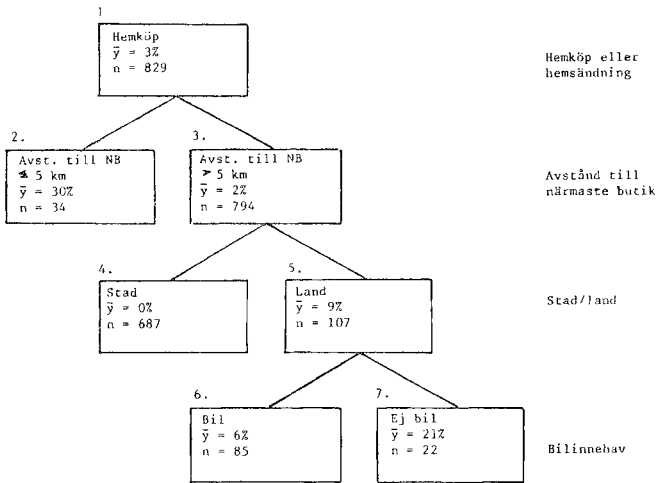

Figur 9.11 Fördelning över transportsätt II (andel besök per bil - enbart bilägande hushåll)

I genomsnitt gjordes något över 40% av butiksbesöken per bil i de bilägande hushållen. I den grupp hushåll, där kollektivtrafiken till City hade bedömts ha dålig standard (grupp 3) gjordes inköpen i betydligt högre grad per bil, än i den grupp hushåll som hade god kollektivtrafikstandard (grupp 2). För den sistnämnda gruppen hushåll spelade bostadsområdets butiksstruktur roll - i områden med flera butiker (grupp 4) gjordes färre inköp per bil än i områden med enstaka butiker (grupp 5). För hushåll i områden med flera butiker visade sig inköparens möjligheter att använda hushållets bil spela roll. När inköparen kunde använda bilen gjordes betydligt fler inköp per bil (grupp 6) än när hon inte kunde göra det (grupp 7).

I en regressionsanalys av bilhushållens användning av bilen för dagligvaruinköp ges variabeln avstånd till närmaste butik det högsta förklaringsvärdet, följt av variablerna beskrivande inköparens möjlighet att använda hushållets bil och hyresförhållanden (villa - flerfamiljshus). Tillsammans förklarar dessa tre variabler 28% av variationen i den beroende variabeln (R^2 är signifikant på 5%-nivån).

Mycket få hushåll utnyttjade de möjligheter som fanns att låta butikerna ombesörja hemtransporten av varor (hemsändning, hemköp). En analys av vilka faktorer som hänger samman med variationer i utnyttjande av hemköp har ändå gjorts (se figur 9.12).

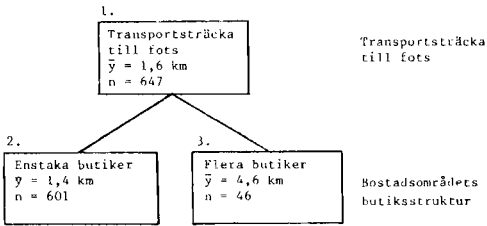
Figur 9.12 Hemköp eller hemsändning

Avståndet till den närmaste butiken visade sig vara en utslagsgivande faktor. Det var dock hushåll med relativt sett mycket långa avstånd till den närmaste butiken som använde hemköp i någon nämnvärd grad (grupp 2). Den kritiska gränsen gick vid ett avstånd bostad-butik på 5 km. Bland de hushåll som hade mindre än 5 km till den närmaste butiken (grupp 3) utnyttjade landsbygdshushållen (grupp 5) hemköp i högre grad än stadshushållen (grupp 4). Bland landsbygdshushållen med den närmaste butiken på mindre än 5 km:s håll utnyttjade de billösa hushållen (grupp 7) hemköp i betydligt högre grad än hushållen med bil (grupp 6). Regressionsanalysen gav ett förklaringsvärde på cirka 12% för variablerna stad/land, avstånd till närmaste butik och inköparens fysik (signifikant på 5%-nivån).

9.6.5 Förutsättningar - transportsträcka

Hushållens uppoffringar för inköp kommer att analyseras mer i detalj i nästkommande kapitel. Emellertid kan man se transportsträckornas längd som ett mått på uppoffringarnas storlek, förutsatt att man skiljer de olika transportsätten åt.

Först analyseras olikheter i den samlade sträckan som tillryggalades till fots under undersökningsveckan (se figur 9.13).

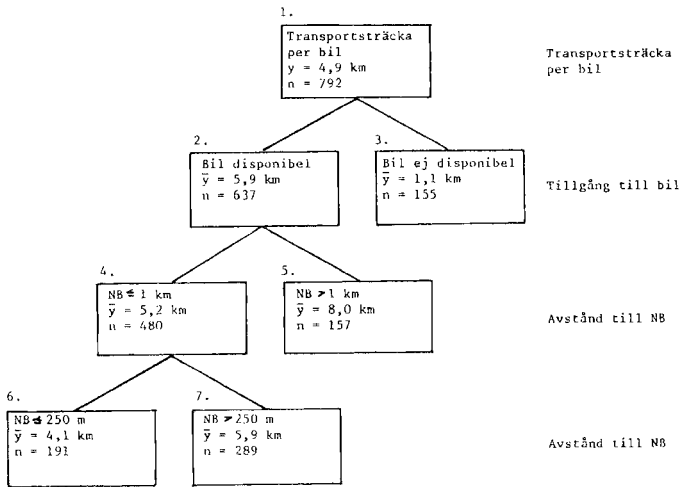

Figur 9.13 Transportsträcka till fots

Variationer i den samlade sträckan från butiken till hushållets bostad som tillryggalagts till fots under undersökningsveckan visade sig främst hänga samman med olikheter i bostadsområdets butiksstruktur. Hushåll med flera butiker i området (grupp 3) uppvisade i genomsnitt en längre transportsträcka till fots än hushåll med en enstaka butik i området. Detta kan bero dels på att fler butiker lockar till fler inköp, dels på att avstånden bostad-butik är så pass korta i en sådan butiksstruktur att inköparen inte finner det alltför obekvämt att gå till fots.

I en regressionsanalys med transportsträcka till fots som beroende variabel gav variabeln avstånd till närmaste butik högsta förklaringsvärde, följt av variablerna butiksstorlek, inköparens möjligheter att använda hushållets bil och kollektivtrafikens standard. ($R^2 = 17\%$.) (R^2 är signifikant på 5%-nivån.)

I figur 9.14 visas resultatet av en AID-analys av variationer i den samlade transportsträckan butik-bostad per bil under veckan.

Figur 9.14 Transportsträcka per bil

En lång sammanlagd transportsträcka per bil tycktes främst vara förknippad med om inköparen kunde använda bilen för inköp eller ej. I de fall inköparen hade tillgång till bil för inköpen visade sig avståndet till närmaste butik ge utslag.

9.7 Automatic Interaction Detector (AID)

AID är ett dataprogram som har utvecklats av J.A. Sonquist och J.N. Morgan vid Institut for Social Research i Ann Arbor.³⁾ AID anges vara en enkel metod att söka efter struktur i ett (icke-experimentellt) datamaterial. I AID-analys liksom i regressionsanalys försöker man förklara variationer i en beroende variabel via ett antal oberoende variabler (prediktorer). Antaganden om linearitet och additivitet mellan dessa görs inte i ADI, tvärtom söker man, som framgår, interaktioner dem emellan. AID arbetar med successiva tudelningar av materialet och för in den prediktor först som ger det största för-

klaringsvärdet. I nästa steg delas på nytt den mest inhomogena undergruppen efter den av de återstående prediktorerna som har högst förklaringsvärde. Resultatet blir ett asymmetriskt "träd". Måttet på förklaring är att varje par av grupper skall bli så homogena inom sig som möjligt och så heterogena mellan sig som möjligt med avseende på den beroende variabeln.

Vissa stoppregler används för att begränsa gruppernas antal och för att garantera att visst minimiantal observationer i varje grupp och för att inte alltför homogena grupper skall delas. Det sistnämnda kravet innebär att den grupp som skall delas måste innehålla en viss, specificerad del, av den totala variationen i materialet, vanligtvis mellan 1% och 10%. Användaren anger själv gränserna. Emellertid är dessa gränser ur sannolikhetsteoretisk synpunkt tämligen godtyckliga, vilket medför problem när det gäller att tolka och kommentera resultaten.

I mitt fall har gränserna satts så lågt som maximalt antal grupper 30, minimalt antal observation 20 och kvadratsummandelen 5%. Jag har emellertid, mot bakgrund av de invändningar som kan riktas mot så generösa stoppregler, valt att enbart redovisa de inledande klyvningarna. A. Avén⁴⁾ har i sin lic.avhandling och i en forskningsrapport från Statistiska institutionen vid Stockholms universitet granskat AID och föreslagithuren signifikansprövning av analysresultatet kan utföras. En av de strategier hon föreslår - strategi A (se Avén, 1974, s 26 för en beskrivning av tillvägagångssättet) har använts för att avgöra hur många "grenar" av ett visst "träd" som skall tas med i redovisningen.

Emellertid kan man inte, när det gäller AID-analysen, säga hur mycket varje oberoende variabel som förs in i analysen bidrar till att förklara variationen i hela materialet eller hur stor del av hela variationen i materialet som förklaras av ett visst antal oberoende variabler i analysen. Jag har därför använt mig av multipel regressionsanalys, som ger svar på dylika frågor.⁵⁾ Signifikanstestet har utförts enligt Avéns metodik.

9.8 Jämförelse med andra undersökningar

När jag presenterade resultaten från undersökningen om Örebrohushållens köpvanor för distributionsutredningen, hade jag med annan litteratur om inköpsvanor på dagligvaruområdet som jämförelsematerial.⁶⁾ En undersökning som gjorts redan 1965 av SPK och som var upplagd på likartat sätt som den här presenterade undersökningen, visade en stor överenskommelse med dennas resultat. Vissa skillnader fanns dock - i den tidigare undersökningen hade en något större andel av hushållen en butik inom 500 meters avstånd från bostaden (85% mot 74,5%), en mindre andel av kvinnorna hade förvärvsarbete och en något lägre andel av hushållen ägde bil. Beträffande inköpsverksamhetens organisation, visade den äldre undersökningen att husmor var huvudansvarig för inköpen, att inköpen gjordes ofta (i genomsnitt 7 inköp per vecka 1965 mot 6 inköp i Örebroundersökningen). Ungefär lika många butiker utnyttjades för dagligvaruinköp. Andelen inköp, där bilen använts för inköp var något lägre i 1965 års undersökning, liksom andelen dagligvaruinköp i samband med arbetsresa, än motsvarande andelar i den här refererade undersökningen. Andra undersökningar som gjorts ungefär samtidigt med köpvaneundersökningen i Örebro, alltså i början på 70-talet, visade också stora överensstämmelser i resultaten. Sammanfattningsvis kan sägas att alla köpvaneundersökningarna - inklusive Örebroundersökningen - visade följande beträffande inköpsverksamhetens organisation:

- *Arbetsfördelning.* Inköpsverksamheten syns främst åligga kvinnorna i hushållet, trots de förändringar som skett i mäns och kvinnors roller på andra områden
- *Tidsfördelning.* Inköpen av dagligvaror hör till de mera högfrekventa typerna av ärenden. En viss koncentration av inköpen till veckosluten tycks förekomma.

- *Transportmedelsanvändning.* En mycket stor del av inköpen görs till fots
- *Butiksanvändning.* En stor del av dagligvaruinköpen sker lokalt i bostadsområdets butiker
- *Butiksnätets utformning* hänger samman med användandet av de lokala butikerna på så sätt att ett längre avstånd förknippas med ett lägre utnyttjande

Köpvaneundersökningen gjordes så tidigt som 1971. Mina data har alltså ett antal år på nacken. Även om en jämförelse mellan min och SPK:s undersökning från 1965 verkar tyda på att inga stora förändringar beträffande hushållens förutsättningar för inköp av dagligvaror och inköpsorganisation skett under de sex år som låg mellan undersökningarna, kan ju radikala förändringar ha skett på senare år, efter det Örebroundersökningen genomfördes. Inom det forskningsprojekt jag nu arbetar med - forskningsprogrammet 'Detaljhandel i omvandling' har en undersökning av hushållens köpvanor gjorts relativt nyligen (1977).⁷⁾ Relativt ingående frågor ställdes där om köpvanorna på dagligvaruområdet. Fem bostadsområden hade undersökts, nämligen Haga, Klingsberg, Hageby villaområde och Navestad; alla belägna i Norrköping. Haga och Klingsberg är äldre områden med bebyggelse av flerfamiljshus, till största delen byggda på 50-talet. Hageby villaområde byggdes omkring 1965 och Navestad (flerfamiljshus) under 70-talet.

Nära 90% av de intervjuade i Haga hade en livsmedelsbutik inom 150 meters avstånd från bostaden. Nästan alla (98,9%) av de intervjuade i Klingsberg hade högst 350 meter till en livsmedelsbutik. Också i Navestad hade 50% av de intervjuade en livsmedelsbutik på maximalt 200 meters håll, medan i Hageby villaområde medianavståndet var 500 meter. Den starka utglesning av beståndet av dagligvarubutiker vi konstaterat skett i Norrköping under hela 60-talet och 70-talets början, har alltså inte på något allvarligt sätt gått ut över hushållens tillgång till en dagligvaru-

butik. I Hageby och Navestad gjorde majoriteten av de intervjuade sina inköp av dagligvaror i en butik som låg nära bostaden. I Klingsberg och Hageby villaområde förelåg en viss tendens att inte handla i den närmaste butiken. Bland de motiv som angavs för valet av butik vid det senaste dagligvaruinköpet nämndes närheten oftast (av mellan 30 och 50% av de intervjuade i de olika områdena). Dagligvaruinköpen gjordes ofta - stambutiken besöktes två gånger per vecka eller mer och dessutom gjordes livsmedelsinköp i andra butiker. Minst tre butiker anlätades av hälften av de intervjuade i områdena med flerfamiljshus, d v s de områden som hade flest butiker att välja mellan och de kortaste avstånden bostad - butik. I majoriteten av fallen var den intervjuade själv som gjorde livsmedelsinköpen. Andra ärenden uträttades inte speciellt ofta i samband med inköp av dagligvaror i områdena med flerfamiljshus (27-30%, något oftare i Hageby villaområde (42%)). Inte heller gjordes inköpen i samband med arbetsresa eller på lunchen i någon större utsträckning, utom i Navestad (mellan 17 och 39%, i de andra områdena över 40% i Navestad).

Det absolut vanligaste sättet att ta sig till livsmedelsbutiken i alla områden utom Hageby villaområde, var att gå till fots (mellan 57 och 67% av de intervjuade i Navestad, Klingsberg och Haga). I Hageby villaområde vägde det lika mellan att använda bilen och att gå till fots (44% bil - 44% till fots). Utnyttjandet av kollektivtrafiken till att fara och köpa dagligvaror var relativt lågt (från 6% i Hageby villaområde till 15% i Klingsberg). Bilen användes oftare vid helginköpen än vid de vardagliga inköpen.

Jag finner överensstämmelserna mellan norrköpingshushållens och örebrohushållens inköpsvanor, som de framträder i de båda undersökningarna, mycket stora. Jag drar härav slutsatsen att min undersöknings resultat knappast kan kallas föråldrade. Om man jämför resultaten från 1965, 1971 och 1977 är parallellerna slående. Hushållens köp-

vanor, när det gäller dagligvaror, är tydligen mycket stabila. Så länge det finns butiker inom "rimligt" avstånd från bostaden går inköparen till fots till en närbelägen butik (där dock inte alla dagligvaruinköp görs), gör täta inköp och uträttar sällan andra ärenden i samband med inköpen.

NOTER TILL KAPITEL 9

1. SPK, 1972, Livsmedelsdetaljhandeln i Örebro. Stockholm.
(Stencil.)
SPK, 1972, Priser och prisformation inom livsmedelsdetaljhandeln i Örebro. Stockholm. (Stencil.)
2. Se också Waldén, K., 1977, Boken om Örebro. Lund.
3. Sonquist, J.A. & Morgan, J.N., 1964, The detection of interaction effects. Ann Arbor, Mich.
4. Gavatin-Avé, A., 1973, Signifikansproblemet i AID-analys. Stockholm.
Avén, A., 1974, Förslag till lösning av signifikansproblemet i AID-analys. Stockholm.
5. Draper, N.C. & Smith, H., 1966, Applied regression analysis. New York.
6. SOU 1975:70, Samhället och distributionen, Bilaga F, sid 366 och framåt. Stockholm
7. Julander, C-R., Fjaestad, B., 1979, Konsumenternas köpvanor i Norrköping och Söderköping

10. HUSHÅLLENS UPPOFFRINGAR I SAMBAND MED INKÖPEN

10.1 Sammanfattning

I detta avsnitt beräknas hur hushållens kostnader för förflyttningar i samband med inköpen av dagligvaror varierar med olika yttre förhållanden. Resultaten tyder på att hushållen inte förmått anpassa sig på ett effektivt sätt till ett glest butiksnät.

10.2 Uppoffringsmått

I 1955 års varudistributionsutredning diskuterades bl a varudistributionsapparaten ur konsumentens synvinkel och vilka uppoffringar konsumenten fick vidkännas i distributionen.¹⁾

"Priset är inte den enda uppoffring konsumenten gör, när hon skall täcka sina konsumtionsbehov. Till priset får läggas värdet av hennes egna insatser i distributionsarbetet, dels "aktiva" såsom självexpediering i SB-butiker och hembärning, dels "passiva" såsom väntetid i butikerna och anpassning till de tider, då butikerna håller öppet."

(SOU 1955:16, sid 33)

Utredningen ägnade dock störst intresse åt uppoffringar i form av varupriser. Henell har gjort försök att kvantifiera andra typer av uppoffringar i distributionen i konsumentledet och då bl a studerat tidsåtgången vid inköp.²⁾ Tidsåtgången vid inköp har också studerats av bl a Grønmo, som dock inte ser tidsåtgången enbart som en uppoffring.³⁾ För vissa hushållsgrupper ses inköpstiden tvärtom om en intäkt. I en studie av Colliander m fl har sambanden mellan utbudets olika struktur i tre bostadsområden och konsumenternas uppoffringar i tid för att nå olika typer av service undersökts.⁴⁾

Widman har i sin samhällsekonomska kalkyl över alternativa utformningar av distributionen sökt kvantifiera hushållens totala uppförfningar för dagligvaruinköp.⁵⁾ Det finns alltså exempel på både empiriska undersökningar och modellansatser vid studiet av hushållens uppförfningar för inköpen.

Jag har i denna studie valt att koncentrera mig på hushållens uppförfningar för förflyttningar till och från butikerna. Skillnader i uppförfningar som hänger samman med olikheter i butikernas prisnivåer kommer endast att behandlas översiktligt. Det finns två skäl till denna begränsning. Widman inkluderade varukostnaderna i sin beräkning av alternativa distributionssystemers kostnader. Det visade sig att skillnaderna mellan de alternativa systemen blev relativt små, vilket till stor del hängde samman med att varukostnaderna utgjorde en så stor del av den totala kostnaden och alltså "dölde" effekten av olikheter i hushållens transportuppförfningar. Ett andra skäl är att skillnaderna i prisnivå mellan olika butiker tycks vara små. SPK utförde prisnivåmätningar i anknytning till den stora hushållsundersökningen i Örebro.⁶⁾ Resultaten tydde på att det förelåg relativt små skillnader i prisnivå mellan olika butiker, men att det fanns en tendens till sjunkande prisnivå vid ökande butiksstorlek. Prisspridningen mellan den dyraste och den billigaste varianten av en vara inom en och samma butik var dock som regel större än prisspridningen mellan butiker. Valet av variant att köpa in har därför troligen större betydelse för hushållets matkostnader än butiksvalet, även om det kan vara lättare att hitta billiga varianter i ett stort sortiment.

Uppförfningar i samband med transporter är uppförfningar av individens tid och bekvämlighet, kostnader för att utnyttja ett eventuellt använt fordon och parkeringskostnader.

Transportkostnader består av terminalkostnader, t ex parkeringsavgift och väntetid och av undervägstid, t ex gångtid till och från parkeringsplatser och hållplatser för kollektivtrafik, eventuell färdavgift, fordonsslitage, drivmedelsförbrukning, restid och olycksrisker. Den totala transportkostnaden hänger samman med inköpsfrekvensen. Inköpsfrekvensen påverkar också andra typer av uppoffringar för hushållet - t ex kostnader för informationsinsamling och planering inför köpet och likviditetskostnader. En låg inköpsfrekvens innebär oftast också att varorna förvaras längre i hemmet än vid en hög inköpsfrekvens med ökad risk för kvalitetsförsämring, minskad flexibilitet i mathållningen, krav på stora lagringsutrymmen och krav på användning av bil vid inköpen som följd.

De uppoffringar jag i första hand granskar är transportkostnader i form av tidskostnader och fordonskostnader. Tidsuppoffringen för vistelse i butiken är inte inkluderad. Enligt Widman föreligger små skillnader i uppehållstidens längd mellan olika butiker.

Hushållen har inte tillfrågats om tidsåtgången för inköpsresor, utan denna har beräknats med utgångspunkt från i inköpsdagböckerna kodade färdsträckor. Olika färdhastigheter har antagits gälla för olika färd sätt. Antagandena har grundats på en litteraturgenomgång.⁷⁾

- bilist	30 km/tim
- bussåkare	20 km/tim
- cyklist	15 km/tim
- gående	5 km/tim

Terminaltid antas vara för

- bilist	5 min/besök
- bussåkare	5 min/besök

Fordonskostnader antas vara följande:

- bil	0,78 kr/km
- buss	0,20 kr/km
- cykel m m	0 kr/km
- gående	0 kr/km

I många fall görs inköpen i samband med arbetsresor eller utträttande av olika ärenden. I dessa fall har transport-uppoffringen reducerats med hälften. De antaganden som gjorts stämmer väl överens med vad som förekommit i andra undersökningar.

Inköparens uppoffringar som mätts via tidsåtgången måste emellertid transformeras till monetära uppoffringar. Vilket pris som skall sättas på tiden kan diskuteras. Grønmo beskriver två olika ståndpunkter beträffande prissättningen på tid på följande sätt:

"1. På den ene siden finner vi de som mener at innkjøpsverksamheten bør vurderes uteslukkende fra sin instrumentelle, forsyningsmessige betydning. Efter deres offfattning har selve prosessen ingen egenverdi ... Siden innkjøpsprocessen ikke har noen egenverdi, men tvert imot kan ha uheldige bivirkninger, blir det en oppgave å bruke minst mulig tid på de innkjøp som er nødvendige for å sikre vareforsyningen ... Å spare tid ved innkjøpene blir hovedproblemet. Tidsbesparende tiltak, effektiviserings- og rasjonaliseringsbeskebelser bør anvendes i forbindelse med forbrukernes distribusjonsarbeid.

2. På denn annen side er det enhelte som hevder at det i høy grad er ønskelig å utvikle de muligheter for sosial kontakt som innkjøpsverksamheten gir. Butikkene representerar et positivt og gunstig miljøtilbud ... En del av forbrukernes isolasjonsproblemer kan løses uten at er nødvendig å etablere *saerskilte* miljøtilbud. I og med at innkjøpsprocessen således har en egenverdi i tillegg til den areforsyning den resulterer i, blir det ikke nødvendigvis en oppgave å spare tid i forbindelse med butikbesøkene. Tvert imot blir det for mange forbrukere en fordel å kunne *bruke* tid til dette formålet."

(Grønmo, 1976, sid 2)

Att tid som spenderas på att göra inköp kan ses som en intäkt av vissa konsumenter är begripligt. Jag tycker mig ha funnit några belägg för det i intervjuerna med inköparna i de 20 intensivstuderade hushållen, t ex då en av de intervjuade sade sig uppskatta att betrakta varuöverflödet, prova nyheter etc. Andra intervjuade framhöll att färden till och från butiken gav motion och avkoppling.

Inköpen kan också vara utflykter från innesysslorna i bostaden. Flera undersökningar visar att de hemarbetande och de äldre tillbringar mycket tid i bostaden. Att göra inköp kan då vara ett skäl att gå ut, som upplevs som legitimt. Ett exempel:

"Drygt 3 timmar av hemmafruarnas vardagsdygn tillbringas utanför bostaden, ungefär jämnt fördelade på inköp-service, rekreation och förflyttningar. Mer än 10% av de hemmavarande kvinnorna lämnar aldrig bostaden under ett normalt vardagsdygn." (TU 71, sid 25)

"15-25 av dem (pensionärerna, mitt tillägg) lämnar aldrig bostaden under ett normalt vardagsdygn (den högre siffran för kvinnorna i hushåll med två makar)." (TU 71, sid 28)

Enligt mitt konsumentekonomiska synsätt är dock tiden inte en fri nyttighet, utan måste åsättas ett pris. I andra sammanhang, bl a då man gör transportekonomiska kalkyler över väginvesteringar, räknas trafikanternas inbesparade tid som en intäktspost för väginvesteringen, oavsett om trafikanterna är ute på nöjesresa eller har något bestämt ärende (senare i detta avsnitt kommer jag dock att ta upp en diskussion om butikens sociala värde).

Två sätt är brukliga när det gäller att prissätta tid, nämligen att använda marknadspris för samma (eller liknande) aktiviteter eller att utgå från någon form av alternativkostnad för utövaren av aktiviteten. I det första fallet måste man klarlägga vilken yrkeskategori som utövar aktiviteten på marknaden och ta ställning till

om den icke-profesionelle utövaren skall antas vara lika produktiv som en professionella. I det andra fallet kan praktiska svårigheter att genomföra mätningarna uppstå. I empiriska undersökningar visade sig "skuggpriserna" ofta ligga högre än arbetslönen. Vidare teoriutveckling ledde emellertid till att man kom att justera ned arbetslönen för obehaget att arbeta för att komma fram till det "rena" tidsvärdet. Bruzelius har i sin doktorsavhandling gjort en översikt över både teori och metodik på området.⁹⁾ I de empiriska studier som gjorts av priset på tid vid förflyttningar har, enligt Bruzelius, intresset främst gällt arbetsresor och flertalet studier har behandlat valet mellan bil och kollektivtrafik. Bruzelius presenteras också några studiers resultat, där tidsanvändningen uttrycks i procent av arbetslönen. Skillnader visar sig dels i värderingen av undervägstid kontra väntetid eller tid för att ta sig till hållplats eller garage, dels visar sig skillnader i värdet mätt som andel av arbetslönen. I de fyra studier Bruzelius nämner, där man sökt uppskatta tidsvärdet för hela resan, låg tidsvärdet på mellan 26% och 45% av arbetslönen. I Sverige rekommenderades i Vägplan 70 ett tidsvärde på 40% av bruttotimlönen för vuxna manliga industriarbetare.¹⁰⁾ Bruzelius föreslog själv följande värden i ett tidigare arbete:¹¹⁾

- arbetsresor i buss eller bil	20-25%	av bruttolönen
- andra resor	15-20%	" "
- gång och väntetid	50-75%	" "

Jag har i mina beräkningar antagit samma värde för tiden som SOU 1975:69 (ca 10:-/tim).

10.3 *Transportuppsoffringar*

Jag har i första hand valt att beräkna och studera hur transportuppsoffringarnas storlek varierar med avståndet mellan hushållens bostad och den närmaste butiken och den närmaste butikens storlek. Att också skillnader i

butiksstorlek införts i beräkningarna hänger samman med hushållens krav på sortiment att välja ur. Den empiriska undersökningen har visat att hushåll i många fall inte utnyttjar den närmaste butiken, utan i stället tar på sig ökade transportuppgiffringar för att nå en annan butik och få tillgång till ett annat sortiment.

Under de antaganden som gjorts visade sig hushållens uppgiffringar för transporter öka med ökande avstånd till närmaste butik. Detta kan tolkas som att hushållen inte förmått anpassa sina inköpsvanor till ett glest nät av butiker. Se tabellen 10.1

Tabell 10.1 Avstånd till närmaste butik och transportuppgiffringar (enbart stadshushåll)

När- maste butik \ Kr	Kr/år/hushåll
≤ 200	1103
201-500	1550
≥ 501	2929

Om avståndet till den närmaste butiken hålls konstant visar sig transportuppgiffringarna variera med butikens storlek. Uppgiffringarna var större om butiken var en liten eller medelstor butik än om den var en stor butik, vilket innebär att vissa hushåll ratar den mindre butiken som inköpskälla. Detta innebär att den lilla butiken förlorar många av de kunder den förmodligen så väl behöver.

Tabell 10.2 Butiksstorlek och transportuppgiffringar

Närmaste butik Storlek \	Kr/år/hushåll
Liten	2017
Medelstor	1975
Stor	1590

Den inköpsorganisation hushåll med en liten butik som närmaste butik uppvisar är alltså mer kostsam än den organisation hushåll med en stor butik till närmaste butik uppvisar. En bättre anpassning av den lilla butiktens sortiment till hushållens krav skulle alltså leda till vinster för både hushåll och företagare.

Slutligen kan också visas hur uppoffringarna varierar med både avstånd till butik och butiktens storlek. Se tabell 10.3 nedan.

Tabell 10.3 Avstånd, storlek och transportuppoffringar

Närmaste butik Storlek/avstånd	Kr/år/hushåll
Liten butik, ≤ 200 m	288
Medelstor butik, ≤ 200 m	354
Stor butik, ≤ 200 m	461
Liten butik, 201-500 m	641
Medelstor butik, 201-500 m	428
Stor butik, 201-500 m	481
Liten butik, > 500 m	1088
Medelstor butik, > 500 m	1193
Stor butik, > 500 m	648

Att de mindre butikerna (kategori liten och medelstor butik) medför högre uppoffringar för transporter då de ligger på mer än 500 meters avstånd beror på att hushållen med detta avstånd till butik använder bil för inköpen i högre grad än hushåll med kortare avstånd och att de hushåll som har en mindre butik till närmaste butik "överger" denna och far till mer avlägsna butiker. De som har en stor butik som närmaste butik (fast på mer än 500 meters avstånd) utnyttjar denna och gör något glesare inköp än de hushåll som har en butik på närmare

håll. På så vis kan transportupppoffringarna hållas nere. Den lilla butiken är attraktiv bara om den ligger nära hushållets bostad. Beräkningarna visar att det mest fördelaktiga för hushållen som grupp är, att ha en butik på nära håll, helst inte på längre håll än 500 meter från bostaden. Om dock den närmaste butiken är en liten butik bör den inte ligga längre bort än 200 meter. När avståndet bostad - butik är mer än 500 meter, är en stor butik fördelaktigast för hushållen. Att ha en butik på högst 200 meters håll från bostaden jämfört med att ha den på över 500 meters håll, betyder enligt mina beräkningar nära nog en tredubbling av transportupppoffringarna. Tillgängligheten till butiker (och annat utbud) måste vara en viktig parameter i planeringen av nya bostadsområden.¹²⁾

"Varje vara eller tjänst som konsumenten kan välja måste förutsättas ha minst två priser - ett uttryckt i kronor och ett uttryckt i tidsåtgång". (Andersson, sid 270, 1977)

Kan skillnader i tillgängligheten mellan små och stora butiker kompenseras av skillnader i prisnivåer? Enligt Pris- och Kartellnämndens undersökning av differenser i prisnivå mellan butiker i Örebro var skillnaderna obetydliga. Den lilla butikens prisindex låg på 101,0, den medelstoras på 99,7 och den störa på 98,8 (med undantag för stormarknaderna som låg på 96,3) (SSLF:s cariser = 100).¹³⁾ Skillnader i transportupppoffringar mellan hushåll med en liten butik på högst 200 meters håll från bostaden och hushåll med en stor butik på minst 500 meters håll från bostaden var, enligt mina beräkningar, endast 187 kr/hushåll/år. Detta innebär att prisskillnaden kan kompensera transportupppoffringen.

10.4 *Det sociala värdet hos bostadsområdesbutiken och den sociala fällan*

I analysen av hushållens upppoffringar för inköpsresor har det visat sig att hushållen ofta åkte förbi den närmaste

butiken om denna var en liten butik. Om man jämför den andel av alla butiksbesök som gjorts i den närmaste butiken (bostadsområdesbutiken) med den andel av veckoinköpssumman som spenderats där, finner man att andelen besök är högre än andelen kronor, vilket tyder på att den närmaste butiken används för mindre kompletteringsköp. Ett sådant inköpsmönster kan tyda på att hushållen håller på att hamna i en "social fälla".

Uttrycket är hämtat från Platt (1975).¹⁴⁾ I en intressant artikel diskuterar han sociala fällor, som är situationer där människor eller samhällen startar en utveckling eller ger sig in i relationer, som senare visar sig vara farliga eller obehagliga, men ändå svåra att ta sig ur. Ett exempel på en social fälla kan hämtas från järnvägstrafiken. På grund av privatbilismen sjunker antalet trafikanter på en viss sträcka, varpå linjens trafikstandard försämras, varpå fler väljer att åka bil. Till slut läggs linjen ner och alla är hänvisade till att åka bil - kanske i trängsel och alltid med högre risk för olycksfall - eller att stanna hemma. Hernes har i sin bok om makt och vanmakt en diskussion om vilka förhållanden som leder till sociala fällor eller till vad han kallar avmakt.¹⁵⁾ Han talar där bl a om summeringsprocesser och totalverkningar och pekar då på hur en serie små beslut kan leda till en gradvis eliminering av alternativ, t ex genom en ond cirkel.

Så kan t ex vanan att enbart utnyttja den närmaste butiken (bostadsområdesbutiken) för mindre kompletteringsinköp leda in i en social fälla. Butiken får med ett krympande kundunderlag allt större svårighet att hålla ett bra sortiment, vilket leder till ytterligare minskade inköp o s v till dess den minskade lönsamheten tvingar fram en nedläggning. Att de hushåll som gjorde en stor del av sina inköp i butiken hade behov av den och hade velat ha den kvar är rätt självklart - men också bland de hushåll som gjorde en mindre del av sina inköp där, hade det funnits sådana som velat

bibehålla den. Men marknadssystemet registrerar inte efterfrågan på det sättet. Hernes kallar detta sistnämnda förhållande för options-efterfrågan.

"Det finns mange eksempler på slik "options-etter-spørsel som vanskelig kan komme till uttrykk ... Velgerne kan ønske å beholde ett flerpartisystem til tross for at de selv bare kan stemme på ett parti. Men det er altså strukturelle hindringer som gjør att slike intresser vanskelig kan registrere direkte. Særlig dramatisk blir dette når mange små beslutninger adderar seg opp til en stor ønsket konsekvens ... For på markedet utøver vi makt proporsjonelt med det pengebeløp vi bruker ... Spesielt når de tjenester som nedlegges krever store etableringskostnader, kan denna avmakten føre til en beslutning som er uvendbar - en beslutning som de fleste av de affiserte ikke er med på å treffe". (Hernes, 1975, sid 148)

De hushåll som har en liten matbudget får alltså mindre inflytande på bostadsområdesbutikens öde än de hushåll som har en stor matbudget. Som visades i redovisningen till Distributionsutredningen av undersökningsmaterialet var i främsta hand pensionärshushållen bundna till bostadsområdesbutiken. Stormarknadskunderna var däremot i typfallet barnfamiljer.

Schelling tar i en annan intressant artikel också upp exempel på hur sådana sociala fällor uppkommer, nämligen i en typ av situationer där konsekvenserna av en handling för den agerande är positiva på kort sikt, men negativa för kollektivet eller negativa för den agerande först på lång sikt.¹⁶⁾ I en annan typ av situationer, som också leder till sociala fällor, är en möjlig handling förknippad med uppoffringar (d v s negativa konsekvenser) för den agerande och ger positiva konsekvenser för kollektivet eller positiva för den agerande först på lång sikt. I den första typen av situationer kommer den skadliga handlingen inte till utförande. Den "osynliga handen" ersätts ibland av ett "osynligt krokben".

En utvidgad och formaliserad diskussion av problemet varför individuellt handlande hos en grupp människor ~~med ett gemensamt intresse ändå inte leder till att~~ detta intresse främjas eller åtminstone inte främjas på ett adekvat sätt, återfinns också hos Mancur Olson.¹⁷⁾

Att ha optionen att kunna gå till fots till butiken och inte vara beroende av bilen för att kunna göra dagligvaruinköp någorlunda bekvämt borde, enligt min mening, ändå göra den lilla butiken "lönsam" för hushållen som grupp, inte bara för de billösa. Men butiken sägs också ha en social roll, som samlingspunkt, kontaktpunkt eller källa till förströelse, som gör den värdefullare för konsumenterna än vad en strikt ekonomisk beräkning ger vid handen. Detta understryks bl a av den norska varudistributionsutredningen, medan den svenska distributionsutredningen inte alls behandlar frågan.¹⁸⁾ I den norska varudistributionen framhåller man nödvändigheten av att ha en bostadsområdesbutik för att bidra till att människorna skall identifiera sig med sitt bostadsområde.

NOTER TILL KAPITEL 10

1. SOU 1955:16, Pris och prestation i handeln.
Stockholm
2. Henell, O., 1958, Konsumentens prestation och uppföring i distributionen, särskilt med hänsyn till detaljhandelns service. En principiell analys med en förberedande fältundersökning.
Göteborg (IDAF Medd 12).
3. Grønmo, S., 1976, Innkjøp og tidsbruk. Forbrukerinsats i norsk varedistribusjon. Oslo.
4. Colliander, G., m fl, 1973, Tre bostadsområden - tre servicestrukturer. Stockholm (KF, HSB, Riksborgen)
5. Widman, L., 1976, Alternativa distributionssystem.
Stockholm
6. SPK, 1972, Priser och prisinformation inom livsmedelsdetaljhandeln i Örebro. Stockholm (stencil)
7. Berglund, C-O, Tegnér, G., Widlert, S., 1971, Val av resmål och färdssätt vid inköpsresor - en beteendestudie. Stockholm (R8:1977).
Halloff, U., 1977, Inköpsresor i ett rumsligt system. Metodstudier på grundval av material från några stadsdelar i Göteborg. Stockholm.
SOU 1975:69, Samhället och distributionen. Stockholm
Widman, L., 1976, Alternativa distributionssystem.
Stockholm.

8. TU 71, 1974, Hushållens tid, sysslor och förflyttningar. Stockholm (Landstingets trafiknämnd. Resultatrapport 2). Se också Walldén, M., 1974, Individens aktivitetsmönster - tidsanvändning. Stockholm
9. Bruzelius, N., 1978, The Value of travel time. Theory and measurement. Stockholm (Skrift 1978:3 från Nationalsekonomiska Institutionen, Stockholms universitet)
10. SOU 1969:57, Vägplan 70
11. Bohm, P., et.al., 1974, Samhällsekonomi och trafikplanering. Stockholm
12. Andersson, Å., 1977, Begreppet tillgänglighet i samhällsplaneringens teori och praktik i *Plan 4*, sid 270-273
13. SPK, 1972, Priser och prisinformation inom livsmedelsdetaljhandeln i Örebro. Stockholm (stencil)
SOU 1975:70, Samhället och distributionen. Stockholm, sid 61
14. Platt, J., 1975, Social Traps i *Current Perspectives in Social Psychology*. New York
15. Hernes, G., 1975, Makt og avmakt. Oslo
16. Shelling, T., 1971, On the Ecology of Micromotives i *Public Interest* 25, sid 61-78
17. Olson, M., Jr, 1965, The logic of collective action. Public Goods and the theory of action. Cambr. Mass.
18. NOU 1977:79, Varehandeln, forbrukerne og samfunnet. Oslo

11. AVSLUTANDE SYNUNKTER

11.1 Sammanfattning

I detta avsnitt försöker jag knyta samman de syften jag inledningsvis angav för detta arbete (se kap. 2) och de frågor jag ställde i de teoretiska avsnitten (kap. 5 och 6) med de resultat de empiriska studierna givit, (se kap. 7, 8 och 9). Jag försöker också diskutera vad som kan göras för att förbättra hushållens situation i samband med inköpen av dagligvaror i framtiden.

11.2 Hushållet som en produktiv organisation

I kapitel 5 sökte jag utveckla tanken att hushållet kan betraktas som en organisation med produktiva uppgifter. Ett sätt att beskriva en sådan organisation sades vara genom kartläggningar av medlemmarnas tidsanvändning. Frågor om arbetsfördelningen mellan medlemmarna i hushållet, om samspelet mellan medlemmarna inbördes och mellan medlemmarna och hushållets miljö kom därvid i förgrunden, liksom frågor om vilka normer och värderingar som styrde tidsanvändningsmönstret.

Både den lilla studie av 20 hushåll jag själv genomfört och det jämförelsematerial i form av mer omfattande tidsbudgetstudier jag använt mig av, ger vid handen att arbetsfördelningen mellan husfars- och husmorsrollen är av en tämligen traditionell karaktär, i och med att, som regel, i husfarsrollen avsevärt mycket mer tid avsätts till aktiviteter i samband med förvärvsarbetet än till aktiviteter i samband med hemproduktionen, medan det omvända gäller för husmorsrollen. Den faktiska tidsanvändningen stöds dessutom av sådana normer och värderingar kring arbetsfördelningen som många av de intervjuade i de 20 hushåll jag studerat givit uttryck för, nämligen att ansvaret för hem-

produktionen i första hand faller på husmorsrollen.

Vidare tycker jag mig finna belägg för att hemarbetet ofta betraktas neutralt eller negativt, av såväl husfar som husmor, medan förvärvsarbetet ses som mer stimulerande. Jag vågar därför påstå att hemproduktionen i stort sett betraktas som bestående av instrumentella aktiviteter och att det är relevant att använda ett konsumentekonomiskt perspektiv på den.

Att öka effektiviteten i hemproduktionen, t ex genom att underlätta arbetet eller att minska arbetsinsatserna, blir därmed av intresse. I sekundärmaterialiet rörande tidbudgetstudier har det framkommit uppgifter som tyder på att den tekniska utvecklingen från 30-talet och framåt möjligen gjort hemarbetet mindre fysiskt betungande, men knappast mindre tidskrävande nu än förr. Hushållens egna ansträngningar att mekanisera arbetet har kanske också lett till ökade krav på tidsinsatser för skötsel och underhåll av maskinparken. Det skulle vara av intresse att jämföra tidsanvändningen i högt mekaniserade hushåll med tidsanvändningen i hushåll med liten maskinpark, men i övrigt i lika omständigheter. Att hushållens ansträngningar att rationalisera hemarbetet på egen hand inte mötts med någon större framgång bekräftas av att förvärvsarbetande (gifta) kvinnor visserligen lyckas minska den tid som går åt för hemproduktion från i genomsnitt ca 7 timmar till ca 4 timmar per dag (se tabell 7.1) jämfört med icke förvärvsarbetande (gifta) kvinnor, men att de ändå måste ägna detta minimum av tid åt hemproduktionen, trots att det går ut över vila eller mer utvecklande sysslor.

Den lösning på problemet som verkar mest tilltalande är en professionalisering och kollektivisering av de mest tidskrävande aktiviteterna, t ex genom billiga restauranger eller ett fungerande hemsändningssystem för dagligvaror, städpatruller, billiga tvättinrättningar eller lättillgängliga tvättstugor i varje hus m m. Jag har dock

inte något recept på hur priserna på sådana tjänster skall kunna hållas lågt med ett skattesystem som vårt, som premierar "gör-det-själv-aktiviteter" framför köpta tjänster, även om de förstnämnda utförs mindre effektivt än de sistnämnda.

11.6 Hushållet som deltagare i dagligvarudistributionen.

I min konsumentekonomiska föreställningsram sågs hushållet som en samverkande grupp personer, vilken förfogade över en uppsättning resurser/förutsättningar för dagligvaruinköp. Förutsättningarna kunde vara knutna till hushållens miljö eller till hushållet självt, t ex i form av tillgång till dagligvarubutiker och i form av tillgång till tid, förfogande över penningmedel, transportmöjligheter och lagringsutrymmen. Inköpen av dagligvaror förutsätts vara organiserade enligt ett visst mönster, som kunde beskrivas i termer av vem som utförde inköpen, var inköpen gjordes, när de gjordes och hur de inköpta varorna transporterades hem. Inköpsorganisationen medförde vissa uppoffringar för hushållen, där uppoffringar i samband med transportererna av varorna antogs vara den del som mest påverkats av den utglesning av butiksnätet som skett under de senaste 10-20 åren.

Emellertid visade den kartläggning av butiksbeståndet och hushållens tillgång till dagligvarubutiker som gjordes i Örebro för att belysa utglesningens konsekvenser, att majoriteten tätortshushåll hade en dagligvarubutik inom högst 500 meters avstånd från sin bostad.

Den empiriska undersökningen av ca 700 örebrohushålls inköpsförutsättningar och inköpsvanor visade också på att inköpsmönstret vid dagligvaruinköpen inte förändrats i speciellt hög grad mot vad tidigare undersökningar visat. Det mest typiska inköpsmönstret bland stadshushållen innebar att husmor bar huvudansvaret för inköpen, att hon gjorde

täta inköp och då i regel gick till fots till en bostadsområdesbutik. Andra butiker besöktes emellertid också, i genomsnitt anlätades tre butiker under undersökningsveckan. Någon omfattande planering av inköpen i förväg gjordes inte. Närheten till butiken var det skäl som oftast uppgavs ligga bakom valet av en viss butik till stambutik. Stambutiken sågs dock ofta som utrustad med fler positiva egenskaper än denna, ibland t o m med fler än vad innehavare/föreståndare ansåg eller vad Pris- och Kartellnämndens mätningar utvisade. I undersökningen visade sig dock en mindre grupp hushåll ha övergått till att göra ett stort inköp i veckan, vanligen per bil och i en stormarknad, varvid både husfar och husmor deltog i inköpet. Mindre kompletteringsinköp gjordes då under veckan i närmare belägna butiker. Det var främst hushåll med en stor inköpsvolym under veckan, som uppvisade det sist beskrivna inköpsmönstret.

Hushållen hade i viss utsträckning anpassat sig till ett glesbutiksnät genom att sänka inköpsfrekvensen något. Hushåll med en butik på högst 1 kilometers avstånd från bostaden gjorde i genomsnitt nära sex inköp per vecka, medan hushåll med längre avstånd bostad - butik gjorde fyra inköp. Om man emellertid tog hänsyn till alla uppföringar i samband med hushållens transporter av varor från butiken till bostaden, visade sig uppföringarna ha stigit ju längre avståndet bostad - butik var. Inköpsfrekvensen skulle alltså ha behövt sänkas ytterligare.

De båda empiriska undersökningarnas resultat tyder dock på att det är svårt för flertalet hushåll att gå över till ett glesare inköpsmönster, även om inköpen betraktas instrumentellt och inställningen till glesare inköp är positiv. Svårigheterna ligger dels i planeringsarbetet och i att vissa färskvaror anses nödvändiga att köpa ofta, dels i att relativt stora grupper hushåll saknar egna försättningsgar för att göra glesa inköp. Det finns alltså

inte en enda bra lösning på hushållens problem, utan lösningsförslagen måste ta fasta på skillnader i hushållens situation. Jag vill här återknyta till det grundschema som visades i figur 3.2 och som återges nedan. På kort sikt kan förutsättningarna betraktas som givna och lösningsförslagen får anpassas härefter. Man får då också acceptera att skillnader i uppoftfringarnas storlek mellan olika grupper kommer att kvarstå.

Hushållets Miljöns förutsätt- förut- sättningar	'Goda'	Dåliga
'Goda'	A uppoftfringar	B uppoftfringar
Dåliga	C uppoftfringar	D uppoftfringar

Hushållen i grupp A och C har förutsättningar att genom egna ansträngningar effektivisera inköpsverksamheten. För dessa hushåll borde planeringshjälpmedel, t ex i form av matsedelsförslag med färdiga inköpslistor vara till nytta. Hjälp att experimentera med den egna inköpsorganisationen och med att utvärdera resultaten av dylika experiment - alltså träning i att använda sig av ett konsumentekonomiskt synsätt - rekommenderas också. Konsumentverket har här en stor uppgift. För hushållen i grupp B och D krävs troligen andra lösningar, som mer är inriktade på att påverka sådana förhållanden i hushållens miljö som kan ändras relativt snabbt. Hushållen i grupp B gör därför bäst i att fortsätta göra täta inköp. Hushållen i grupp C skulle troligen vara de som hade störst behov att ett lätthanterligt hemsändningssystem, t ex i form av "prenumerationsköp" av tyngre standardförpackade dagligvaror. Konsumentverket finansierar för försök med prenumerationsköp av dagligvaror.

Om utglesningen av butiksnätet ökar kraftigt i framtiden kommer allt större grupper av hushåll dock att få vidkännas ökade uppföringar för transporterna av varor.

En utväg är att söka underlätta för hushållen att ta sig till butikerna. Örebroundersökningen visade dock att de kollektiva transportmedlen användes i relativt ringa grad vid inköpsresor. Det är obekvämt att frakta matkassar per buss och helt omöjligt för en ensam person att ta med sig den volym varor ett veckoinköp skulle omfatta.

I Enköpings kommun har inköpsresor med minibussar arrangerats med framgång. Detta kanske är en lösning att pröva även utanför den utpräglade glesbygden.

En annan utväg att öka hushållens rörlighet är genom att på olika sätt subventionera bilanskaffning och bilinnehav, genom att uppmuntra till en omorganisation av inköpen som innebär att inköparen kan disponera bilen, samt utbildning i att göra glesa inköp.

Att rekommendera en ökad användning av bilen för dagligvaruinköp i tätorter ser jag personligen som en mycket ineffektiv lösning, både för det enskilda hushållet och för hushållsskollektivet, detta med tanke på bilismens avigsidor i form av buller, avgaser och olyckor och på dess utrymmeskrav, som bryter sönder stadsmiljön. På kort sikt kan det kanske upplevas som bekvämt för inköparen, men på lång sikt kommer hushållen att hamna i en av de sociala fällor, som nämndes i kap. 10.

Undersökningen av köpvanor i Örebro visade dock på att användningen av bilen ökade med ökande avstånd bostad-butik och att användande av bilen var särskilt vanligt i områden med villabebyggelse, en konsekvens att ett ökat småhusbyggande som måste adderas till de övriga kostnadsposterna.²⁾

Om man försöker motverka utglesningen genom att på olika sätt stimulera till decentralisering av butiks nät, måste en sådan bli mycket kraftig, att döma av Örebroundersökningens resultat. Det visade sig ju att hushåll med den närmaste butiken på mer än 500 m avstånd från bostaden utnyttjade den närmaste butiken relativt lite, om denna var en liten eller en medelstor butik och istället tog på sig "onödigt" stora transportuppspoffringar för att nå mer avlägsna butiker med större utbud.

Med de krav på kundunderlag som nu ställs för etablerandet av en butik och med konsumenternas krav på mycket god tillgänglighet eller stort sortiment måste framtidens bostadsområden tro- ligen byggas mycket tätt för att få en dagligvarubutik. Planver- ket har i en genomgång av 11 nya bostadsområden belyst bl a rym- lighet- och tillgänglighetsaspekterna.³⁾ Det maximala gångavstån- det till en dagligvarubutik låg i dessa områden på lägst 650 m (Navestad i Norrköping) och på högst 1050 m (Rönby i Västerås). I två av områdena låg mer än 50% av våningsytan på ett gångav- stånd till butiken på mer än 500 m. Min hypotes är att detta sätt att bygga leder till ineffektiva inköpsrutiner. Det vore en intressant forskningsuppgift att studera om de nuvarande pla- neringsnormerna i själva verket är till hushållens nackdel.

Studien har i stor utsträckning betraktat hushållen som ob- för såväl forskning som planering. Det vore intressant att med användande av ett mer förståelseorienterat angreppssätt försöka överföra ett hushållsekonomiskt sätt att resonera till ineffektiva hushåll, liksom att ,tex genom aktionsforskning, få hushållen att i större utsträckning än vad som nu sker, gripa i i planeringen av den byggda miljön. Hushållen borde kunna engagera sig i att själva utvärdera alternativa service- strukturer och att diagnosticera handlingsätt som leder in i sociala fällor.⁴⁾

Slutligen vore det intressant att mer i detalj gå in på hur verksamheten planeras och styrs inom hushållet. Det min studie kunnat fånga upp till viss del är ju resultaten av de beslut som fattats, inte hur och varför vissa beslut kommit till.⁵⁾

NOTER TILL KAPITEL 11

1. Andersson, D., 1975, Arbetsmarknad och bebyggelseplanering. Plan 29:5, sid 205-210
 Andersson, L., Olsson, R., (eds), 1975, Människa och miljö. Studier av samspelet mellan människans aktiviteter och utformningen av den regionala och lokala miljön. Göteborg
 Anell, L., Hedborg, A., Lönnroth, M., Ingelstam, L., 1971, Skall vi asfaltera Sverige? Stockholm
 Forsström, Å., Grahm, U., 1970, Bilismens stadsbyggnadskostnader. Göteborg (Choros 22)
 Jansson, J-O., 1971, Prissättning av gatuutrymme. Stockholm
 Lilja, L-E., 1972, Vad kostar en stad? Kostnad och kvalitet i tätortsbebyggelse. Göteborg
 Staden som livsform. Tema om planering, 1975, *Sociologisk forskning nr 2*
 SOU 1974:47, Kollektivtrafik i tätort. Stockholm
 SOU 1973:32, Vägtrafiken. Kostnader och avgifter. Stockholm
 SOU 1970:14, Urbaniseringen i Sverige. En geografisk samhällsanalys. Stockholm
2. Jfr Ahlberg, C-E., Hällsten, B., Dahlgren, G., 1976, Konsekvenser av ett ökat småhusbyggande. - En kunskapsöversikt. Stockholm (Sthlms läns landsting, regionplanenämnden) (stencil)
3. Rymlighet och tillgänglighet i elva bostadsområden, 1973. Stockholm (Statens Planverk).
4. Nilsson, J., 1975, Närhetsbutiken. Utvärdering av ett nytt bostadsområde, Lund. (Stencil).
 Thiberg, S., 1969, Beskrivnings och värderingssystem för bostads- och stadsdelsegenskaper. Stockholm.
 Wikfors, Ö., 1977, Åskådlig planredovisning. Stockholm. (B T8:1977)
 Åkerman, B., 1968, Makt åt konsumenten. Stockholm.

5. Davis, H.L., 1972, Determinants of marital roles in a consumer purchase decision. Bryssel. (Eiasm working paper).

Davis, H.L., Rigaux, B.P., 1973, Role structure in family consumption behavior. An empirical study on the Belgian market. Bryssel. (Stencil).

Davis, H.L., 1972, Household decision-making. Bryssel 1972. (Stencil).

Foot, N. (ed.), 1961, Household decision-making. New York.

12 SUMMARY IN ENGLISH

In this report I try to develop a consumer economic perspective on the household and its activities. This perspective is then applied on a certain problem area, e.g. the relation between households and retail units in the system for distribution of convenience goods.

The rationale behind this choice of problem area is that there has been a rather lively debate in Sweden about the consequences for the households of the reduction by half of the units selling foodstuffs and other convenience goods during the last ten to twenty years. In 1963 there existed over 20.000 units and in 1978 there were less than 10.000 in operation. This development so worried the Swedish Government that a special Commission on Distribution was created. One of its tasks was to evaluate the households' role in the distribution system and to suggest remedies, if the consequences of the dwindling number of outlets had any negative effects.

The Commission did indeed find this to be the case and gave recommendations aimed at stopping further reductions in the number of retailers of convenience goods, such as compulsory communal planning of store number and location, communal establishment control, among other things. The recommendations were, however, not enacted.

In 1971 I started working for the Commission, making a study of buying habits and factors behind variations in buying patterns, such as access to retailers, means of collective transportation, car ownership, income, capacity for storing goods, amount of "leisure time" and other personal resources in the household. I limited my study to concern only the habits when buying foodstuffs and other convenience goods.

In this thesis I use the data I collected at that time and try to develop a consumer economic model of the household. The household is seen as a small organization with the same kind of problems of allocation resources to various tasks, of organizing work etc. as a formal organization. The household is also seen as engaging in different activities, where some can be seen as production. These activities can be considered as instrumental - means to an end, not ends in themselves. The activities are either production of goods or services in the household for the household itself - usually called homework - or production outside the household for others - usually called gainful employment. This perspective has its roots in organization theory and in microeconomics.

As the household was seen as a small organization with certain productive functions it was of interest to study how the work load was shared within the household. This could be described by the time-budgets of the members in the household. Case studies were made of 20 households, focussing on the time - use of husband and wife. Who was responsible for which activities, how much time was spent in housework vs in employment, how much time in rest and true leisure, how were the activities of the members in the household coordinated? How did husband and wife look upon their time-use, how was homework and valued compared to regular employment? These are some of the questions I sought to answer. A home interview and a diary of all activities, kept for a week by the grown members, were the means used to collect the data.

The case studies showed a rather traditional role structure in the household. The wife was seen as responsible for the housework, even if she had gainful employment. The husband was seen as the provider. Both husband and wife usually found the employment more stimulating and interesting than housework. Regardless of this, about 3-4 hours per day was spent in housework by employed women and 6-8 hours by housewives. Other, larger time-budget studies have corroborated my results.

The neutral to negative attitude shown towards housework leads me to believe that it should be regarded as an instrumental activity and should be carried out effectively. The technical development that has taken place during the last 40-50 years seems, however, to have had a very slight effect on the time spent in housework. My personal belief is that it is very difficult for a household to increase its effectiveness in this area singlehanded by mechanization etc. Therefore it is necessary to transfer as much as possible of the activities to collective, professional production, as well as when planning the built environment evaluate alternative plans in terms of how time- and other resources-consuming the alternatives are.

The main bulk of my thesis, however, concerns the results of a survey of buying habits and factors behind variations in buying habits when buying foodstuffs and other convenience goods.

About 800 households participated in the study, sampled from the inhabitants of Örebro commune.

The member of the household who was responsible for buying foodstuffs was interviewed in the home about socioeconomic data about the household. She was then asked to keep a diary of all the households shopping trips for convenience goods for a week. Of those asked 16% of those living in the countryside refused and 18% of those living in Örebro town, resulting in participation of 690 town households and 139 from the countryside.

The consumer economic model I worked with, stated that the household has certain resources - either in the environment or in the household itself, which it can use for certain activities. The resources are used according to some kind of organizational pattern. Using resources means incurring a cost. In an instrumental activity, such as buying convenience goods, resources should be used effectively. What kind of resources

do effective households have? How have they organized their activity? Can resources be given to ineffective household? Can ways of organizing the activity be taught to ineffective household are examples of questions put to the data material.

Regarding the households' role in the distribution system the main resources in its environment are:

- Number, location and size of retail units (as well as other characteristics),
- Collective transportation, road net etc.

The main resources in the household are:

- Size of household, physical and mental capacity of members, time to engage in housework
- Income
- Storage space (fridge/freezer capacity)
- Car ownership (can the wife use the car?).

How buying is organized can be described in terms of who buys the foodstuffs, where they are bought, how often are they bought and how are they transported back home. The costs are besides the prices of goods, also the time spent in buying and the cost of operating a vehicle.

The survey showed that in spite of the large reduction in numbers of the retailers, the majority of the town households still had a retailer within a reasonable distance (maximum of 500 meters) from their home.

The typical buying pattern of the town households was that the wife was responsible for buying the foodstuffs; she bought these quite frequently (5-6 times a week), she usually went on foot to a nearby stor. But she patronized more than one store - usually three. The car was not used so often as we had initially believed - in about 30% of all shopping trips. Buying foodstuffs was not so very often combined with other errands 25% of all shopping trips or with travelling to and from the job (25%).

A small number of households showed a more concentrated buying pattern - usually husband and wife taking the car to a hypermarket toward the weekend and buying a large quantity. Smaller purchases were then made during the week at local stores.

It was possible to compare the results of this study with the results from a study made in 1965 and another one, made in 1977.

The similarities were striking. It seems that this aspect of distribution system is a very stable one, changing extremely slowly.

What has the reduction in numbers of retailers then meant for the households? The transportation costs for households in different environments was computed. A price of 10 Scr per hour was used as a measure of the cost of time. The results are shown below.

Table 12.1 Distance, size¹⁾ and transportation costs

Nearest store size/distance	Scr/year/ household
Small ≤ 200 m	288
Medium ≤ 200	354
Large ≤ 200 m	461
Small 201-500 m	641
Medium 201-500 m	428
Large 201-500 m	481
Small > 500 m	1088
Medium > 500 m	1193
Large > 500 m	648

- 1) Small - less than 1 MScr in turnover/year
 Medium - 1 to 3,9 MScr in turnover
 Large - 4 MScr and upwards

The table shows that it is most favourable for the households to have a store closed by and that the households with a store on a distance of more than 500 meters from the home have not been able to adapt very effectively to this, as their costs are higher than the costs of the other household groups. Fewer stores then mean higher costs for the households. However, it is interesting to note that when the distance is more than 500 meters, the households having a large store as the nearest store, are more effective than the households having smaller stores as neighbours. The explanation is this - when the distance home - store increases to over 500 meters, households increasingly tend to use the car. Those households who have a smaller store as neighbour tend to drive by it and go to larger stores with a more varied supply.

LITTERATURFÖRTECKNING

- ADLER, D., 1966, The contemporary Australian family
Human Relations, vol 19, sid 265-282.
- AHRNE, G., 1971, Hushållsarbete och dubbelarbete.
Stockholm. (*Låginkomstutredningen*)
- AHLBERG, C.-F., HÅLLSTEN, B., DAHLGREN, G., 1976/78.
Konsekvenser av ett ökat småhusbyggande. - En kun-
skapsöversikt. (Stockholms läns Landsting) (Stencil).
- ANDERSSON, D., 1975, Arbetsmarknad och bebyggelseplanering.
Plan 29:5, s 205-210.
- ANDERSSON, J., 1971, Space-time budgets and activity studies
in urban geography and planning, *Environment and
planning*, 3:4, s 353-368.
- ANDERSSON, L., OLSSON, R., (eds), 1975, Människa och miljö.
Studier av samspelet mellan människans aktiviteter
och utformningen av den regionala och lokala miljön.
Göteborg.
- ANDERSSON, Å., 1977, Begreppet tillgänglighet i samhälls-
planeringens teori och praktik, *Plan nr 4*, s 270-273.
- ANELL, B., 1977, "Society and distribution" - Swedish policy-
making concerning the distribution of convenience
goods. Paper to the Seminar on marketing and public
policy - ESSEC, Ceigy
- ANELL, L., HEDBORG, A., LÖNNROTH, M., INGELSTAM, L., 1971,
Skall vi asfaltera Sverige? Stockholm.
- ARB NOR, I., BJERKE, B., 1977, Företagsekonomisk metodlära.
Lund.
- ARNDT, J., 1972, Norsk detaljhandel fram til 1980. Oslo.
- ARNDT, J., OLSEN, L., 1975, A research note on economies of
scale in retailing. *The Swedish Journal of economics*
77:2, s 207-221.
- ARNDT, J., 1976, Reflections on research in Consumer behavior,
Andersson, B.B. (ed) Advances in Consumer Research.
Cincinnati.
- ARPI, B., 1967, En modell för optimal marknadssegmentering.
Belyst med data från 1900-talets svenska bilservice-
marknad. Lund.
- ARPI, G., WIREN, E., 1973, Region och marknad. Helsingborg.
- ASPLUND, J., 1970, Om undran inför samhället. Uppsala.
- BECKER, G.S., 1965, A theory of the allocation of time.
The Economic Journal, vol LXXV No 299, s 493-517.
- BELL, R., 1975, Att utvärdera sociala program. Stockholm.
- BERGLUND, C.-O., TEGNER, G., WIDLERT, S., 1977, Val av
resmål och färdssätt vid inköpsresor - En beteende-
studie. Stockholm (BRF R8:1977).

- BERRY, B., GARRISON, W., 1978, A note on central place theory and the range of a good
Economic Geography, 34, s 304-311.
- BERRY, B., 1967, Geography of market centers and retail trade distribution. Chicago.
- BILLGREN, J., 1977, Konsumentekonomi med konsumentpolitik. Lund.
- BJÖRKLUND, P.O., 1975, Detaljhandelns förändringar och planarbetet. Processer och beslut, åtgärder och offerter belysta med exempel från i första hand Göteborg.
Choros nr 87.
- BJÖRNBERG, U., 1977, Välfärdsforskning och samhällsplanering. Stockholm. (R10, 1977).
- BLALOCK, H.M., 1964, Causal inferences in non-experimental research, Chapel Hill.
- BLOM, G., 1969, Sannolikhetsteori och statistikteori med tillämpningar. Lund.
- BOALT, C., CARLSSON, G., 1948-49, Mor och barn från morgon till kväll. Stockholm. (*HFI medd. 2*).
- BOHM, P., et-al, 1974, Samhällsekonomi och trafikplanering. Stockholm.
- BORN, L., 1967, Lokaliseringsbeslut inom detaljhandeln. Stockholm.
- Bostadens grannskap. Råd och anvisningar för planering, 1972, Stockholm. (Statens Planverk.)
- BOTT, E., 1964, Family and social network. London.
- BRAYBROOKE, D., LINDBLOM, CH., 1963, A strategy of decision. Policy evaluation as a social process. New York.
- BROWN, G.W., RUTTER, M., 1966, The measurement of family activities and relationships. A methodological study. *Human Relations*, 19:2, s 241-263.
- BRUZELIUS, N., 1978, The nature of travel time. Stockholm.
- BUCHLIN, L.P., 1971, Retail gravity models and consumer choice. A theoretical and empirical critique.
Economic Geography 47, s 489-497.
- BURENSTAM-LINDER, S., 1969, Den rastlösa välfärds människan. Stockholm.
- BURNS, S., 1975, The household economy its shape, origin and future. Boston.
- BÖRESTAM, E., MYREHED, K., MYREHED, I., 1969, Lönar sig köpet? Kalkyl och databok i hushållets företags ekonomi. Stockholm.
- CADWALLADER, M., 1978, A behavioral model of consumer spatial decision-making, *Economic Geography* 51, s 339-347.

- CAIRNCROSS, A.K., 1958, Economic Schizofrenia, *Scottish Journal of Political Economy*, feb, s 15-21.
- CAMPBELL, A., 1972, Aspiration, satisfaction and fullfillment, *Campbell, A., Converse, E. (eds)*, The human meaning of social change. New York.
- CANTREL, H., 1965, The pattern of human concerns. New Brunswick.
- CARLING, A., SOERIA-ATMADJA, S., 1976, Konsumentpolitik och samhällsekonomi. Stockholm. (Stencil).
- CARLSON, S., 1951, Executive behavior. A study of the work load and the working methods of managing directors. Stockholm.
- CARLSON, S., 1964, Företagsledare i arbete. En undersökning av företagsledares arbetsbörda och arbetsmetoder. Uppsala.
- CARLSTEIN, T., LENNTORP, B., MÅRTENSSON, S., 1968, Individers dygnsbanor i några hushållstyper. Lund (Urbaniseringsprocessen 17).
- Carlstein, T., 1975, Time allocation. Lund.
- CARS, H.C., 1975, Koncentrations- och fördelningsproblem inom marknadsekonomin. Stockholm.
- CHAPIN, F.S.jr., 1974, Human acitivity patterns in the city. Things people do in time and space. New York.
- CRISTALLER, W., 1933, Die zentralen Orte in Süddeutschland. Jena.
- CHURCHMAN, C.W., 1968, The systems approach. New York.
- CLAESON, G., 1972, Statens ostyriga utredande. Betänkande om kommittéväsendet. Stockholm. (*Studier och debatt 20 1973*).
- COLLIANDER, G., m.fl. 1973, 3 bostadsområden - 3 service-strukturer. Intervjuundersökning i Vivalla, Oxhagen, Skiljebo. Stockholm. (KF, HSB, Riksbyggen).
- CLARK, L.H.(ed), 1954, Consumer behavior. The dynamics of consumer reaction. New York.
- CLARK, W., RUSHTON, G., 1970, Models of intra - urban consumer behavior and their implications for central place theory. *Economic Geography* 46, s 487-497.
- CRONBERG, T., SANGREGORIO, J.-L., 1978, Innanför den egna tröskeln. Ny teknik och dess konsekvenser för livsstilen. - Beroendet som exempel. Stockholm. (Stencil).
- CYERT, R.M., MARCH, J.G. 1963, A behavioral theory of the firm. Englewood Cliffs. N.J.
- DAUN, Å., 1974, Förortsliv. En etnologisk studie av kulturell förändring. Stockholm.
- DAVIS, G.M., BROWN, S.W., 1973, Logistics management. Lexington, Mass.

- DAVIS, H.L., 1972, Determinants of marital roles in a consumer purchase decision. Bryssel. (Eiasm working paper s 72-74).
- DAVIS, H.L., RIGAUX, B.P., 1973, Role structure in family consumption behavior. An empirical study on the Belgian market. Bryssel. (Stencil).
- DAVIS, H.L., 1972, Household decision-making. Bryssel 1972. (Stencil).
- DAVIS, J.A., 1971, Elementary survey analysis. Englewood Cliffs. N.J.
- DAVIS, R.L., 1976, Marketing Geography with special reference to retailing. Bungay, Suffolk.
- DENGIN, N.K., 1970, The research act in sociology. Chicago.
- DRAPER, N.R., SMITH, H., 1966, Applied regression analysis. New York.
- DROR, Y., 1971, Ventures in policy sciences. Concepts and applications. New York.
- DÖME, B., 197, Service och detaljhandel i några bostadsområden. Stockholm.
- HEDKVIST, P.A., LÖFGREN, A., 1978, Dagligvaruservice i Stockholms ytterstad. En studie av kommunens planeringsförutsättningar. Stockholm (Stencil).
- HELENIUS, R., 1974, Konsumera allt och alla. Stockholm.
- HENELL, O., 1958, Konsumentens prestation och uppoftningar i distributionen, särskilt med hänsyn till detaljhandelns service. En principiell analys med en förberedande fältundersökning. Göteborg (IDAF medd. 12).
- HENELL, O., 1973, Konsumtion och sådant. Lund.
- HERBST, P.G., 1970, Behavioral worlds. London.
- HERBST, P.G., 1952, The measurement of family relationships *Human Relations* vol. 5, sid 3-35.
- HERMELIN, J., 1965, Om inköpsvanor. Stockholm. (Prel. rapport).
- HERNES, G., 1975, Makt og avmakt. Oslo.
- HOLM, L., 1955, Familj och bostad. Stockholm.
- HOLMBERG, B.-O., 1971, Den inre differentieringen i servicecentra. Stockholm (R 37:1971).
- HOLTER, H., MARTINUSSEN, W., GRØNSETH, B., 1967, Hjemmet som arbeidsplass. Studier av husmorens arbeidssituasjon, av veiledningsbehov og veiledningstilbud. Oslo.
- HOMANS, G., 1950, The human group. New York.
- HUDSON, R., 1974, Images of the retailing environment in *Environment and Behavior* nr 6, s 470-473.
- HORTON, F.E., REYNOLDS, D.R., 1971, Effects of urban spatial structure. *Economic Geography* 4, sid 36-48.

- HOWARD, J.A., SHETH, J.N., 1968, The theory of buyer behavior. New York.
- HÄGERSTRAND, T., 1972, The impact of social organization and environment upon the time-use of individuals and households. *Plan, Special Issue*, s 24-30.
- HÄGERSTRAND, T., 1979, Tidsanvändning och omgivningsstruktur i SOU 1970:14 Urbaniseringen i Sverige. Stockholm.
- HÄGERSTRAND, T., 1972, Om en konsistent, individorienterad samhällsbeskrivning för framtidsstudiebruk. Lund - Stockholm. (DS Ju 1972:25).
- JANSSON, J.-O., 1971, Prissättning av gatuutrymme. Stockholm.
- JOHANSSON, B., 1977, Dagligvaruhandelns struktur. Stockholm (Stencil).
- JOHANSSON, M., 1966, Arbete och fritid. En studie av aktivitetens tidsåtgång. Uppsala (Stencil).
- JOHANSSON, S., 1970, Om levnadsnivåundersökningen. Stockholm.
- ENGEL, J.F., KOLLAT, D.T., BLACKWELL, R.O., 1968, Consumer behavior. New York.
- ENGLUND, M., HALLBERG, G., 1975, Hushållens del av dagligvarudistributionen - en inventering av ekonomiska problem. Stockholm (BFL rapport 1:1975).
- ERICSSON, D., 1971, Materialadministration. Logistik. Stockholm.
- ERIKSSON, L.T., 1975, Konsumentkontakt och producentpåverkan. Stockholm.
- FISK, G., 1971, Distributionsekonomi. Stockholm.
- FOLKESDOTTER, G., 1974, Stadskärnans behandling under 20 år; analys av 23 översiktliga fysiska planer. Stockholm (R 54:1974).
- FOOTE, N. (ed), 1961, Household decision-making. New York.
- FORSSTRÖM, Å., GRAHN, V., PERSSON, K., 1970, Bilismens stadsbyggnadskostnader. Göteborg. *Choros* 22.
- FREDANDER, B., 1977, Tid och arbete i hushållen. 110 barnfamiljer i Stockholm. Förstudie. Stockholm. (Allmänna byrå 1977:6-02).
- FRÖJD, L., KARLSSON, R., 1969, Strukturförändringar inom detaljhandeln i samband med en citysanering (Hötorgs-city). Stockholm. (Stencil).
- GARDELL, B., Arbetsroll och övriga livsroller. Stockholm.
- GHEZ, G.R., BECKER, G.S., 1975, The allocation of time and goods over the life cycle. New York.
- GISSELBERG, M., 1978, Hushållning i norrbottensk glesbygd och tätort. Umeå (Stencil).
- GLASER, B.O., STRAUSS, A., 1967, The discovery of grounded theory. Chicago.

God bostad, 1972, Stockholm (Statens Planverk)

GREDAL, K., 1959, Moderne forbruker motiver og adfaerd.
Köpenhamn.

GREEN, P.E., TULL, D.S., 1970, Research for marketing decisions.
Englewood, Cliffs, N.J.

GROSS, I.H., CRANDALL, E.W., KNOLL, M.M., 1973, Management
for modern families. New York.

GUSTAFSSON, J.R., GILLWIK, L., 1970, Detalhandelns del av
serviceförsörjningen. Alternativa utformningar av
butikshallar och bebyggelseform. Stockholm.
(R3:1970).

GRØNMO, S., 1976, Innkjøp og tidsbruk. Forbrukerinsats i
norsk varedistribusjon. Oslo.

GYLLING, M., 1976, Dagligvarubutikerna 1985. Stockholm.

HALLDOFF, U., 1977, Inköpsresor i ett rumsligt system.
Metodstudier på grundval av empiriskt material från
några stadsdelar. Göteborg.

HANNER, K., 1974, Uppslagsbok över svensk detaljhandel.
1973-1980. Stockholm.

HANSEN, F., 1972, Consumer choice behavior. A cognitive
theory. New York.

JOHNSON, J.H., 1972, Stadsgeografi. En introduktion. Malmö.

JONSSON, C.-O., 1957, Questionnaires and interviews.
Stockholm.

JULANDER, C.-R., 1975, Sparande och effekter av ökad kun-
skap om inkomstens användning. En beteendevetenskap-
lig studie av individers inkomstanvändning. Stockholm.

JULANDER, C.-R., FJÆSTAD, B., 1979, Konsumenternas köpvanor
i Norrköping och Söderköping. Stockholm. (D10-8).

KAPLAN, A., 1964, The conduct of inquiry. Methodology for
the behavioral sciences. Scranton, Penn.

KARLBERG-NILSSON, B., 1974, Tidsbudgetsstudier vid SCB i
Örebro. Stockholm.

KARLBERG-NILSSON, B., 1974, Tidsstudier - en litteratur-
översikt. Stockholm.

KASSARJIAN, H.H., ROBERTSSON, T.S., (eds), 1973, Perspectives
in consumer behavior.

KATONA, G., STRUMPEL, B., ZAHN, E. (eds), 1971,
Aspirations and affluence. Comparative studies in
the United States and Western Europe. New York.

KATZ, D., KAHN, R.L., 1966, The social psychology of
organizations. New York.

KELLEY, W.T., 1973, New consumerism: selected readings.
Pennsylvania.

- KERLINGER, F.N., 1965, Foundations of behavioral research. Educational and psychological inquiry. New York.
- KOLLAT, D.T., BLACKWELL, R.D., ENGEL, J.F., (eds), 1970, Research in consumer behavior. New York.
- KOMAROVSKY, M., 1961, Class differences in family decision-making on expenditures. Foote, N., (ed), *Household decision-making*. New York.
- Kommunplanering, 1974, Stockholm (Kommunförbundet).
- Konsumentforskning. Plan för förstärkning av basorganisationen vid samhällsvetenskaplig fakultet m.m. Stockholm (UHÄ-rapport 1976:2).
- Konsumentinstitutet meddelar. 4, 1958, Hem, arbete och grannar. - En intervjuundersökning hos unga familjer i nya bostadsområden i Örebro. Stockholm.
- Konsumentinstitutet meddelar 9, 1964, 1000 husmödrar om hemarbetet. Stockholm.
- Konsumentverket, 1977, Anslagsframställning för 1979-80. Stockholm. (Stencil).
- KOSOBUD, R.F., MORGAN, J.N., (eds), 1964, Consumer behavior of individual families over two and three years. Ann Arbor, Mich.
- KOTLER, P., 1972, Marketing management. Analysis, planning and control. Englewood, Cliff. N.J.
- KUHN, T.S., 1970, The structure of scientific revolutions. Chicago.
- LANCASTER, K., 1971, Consumer demand. A new approach. New York.
- LANCASTER, K., 1969, Introduction to modern microeconomics. Chicago.
- LANCASTER, K., 1971, Goods aren't goods. Ehrenberg, A.S.C., Pyatt, F.G. (eds), *Consumer behavior*. Harmondsworth.
- LANCASTER, K., 1975, The theory of household behavior. Some foundations. *Annals of Economic and Social Measurement*, vol 4 nr 1.
- Landstingets miljöinventering, 1973/74. Rapport 1, 2. Stockholm (Stockholms läns Landsting, regionplane-kontoret).
- LANKE
- LARSSON, D., 1975, Nedläggningar och nyetableringar inom dagligvaruhandeln. Stockholm.
- LARSSON, F., 1975, Varuhandeln - struktur och tendenser. Lund.
- LENNTORP, B., 1976, Paths in space - time environments. A time - geographic study of movement possibilities of individuals. Lund.

- LILJA, L.-E., 1972, Vad kostar en stad? Kostnad och kvalitet i tätortsbebyggelse. Göteborg.
- LINDBLAD, G., 1955, Mindre eller större livsmedelsbutiker? *Den svenska marknaden*, 6, sid 411-422.
- LINDBLOM, C., 1969, "The science of muddling through" i *Ansoff, H.L., (ed), Business strategy*. London.
- LINDHOFF, H., ÖLANDER, F., 1974, Consumer action research. Berlin. (Stencil).
- LINDSTRÖM, J., 1971, Vetenskapsteori för något empiriskt forskningsområde. Göteborg.
- LJUNGSTRÖM, B., 1971, Varudistribution i tätort. Stockholm.
- LUND, A., m.fl., 1976, Hushållens och individernas hushållsproblem. Rapport från en delundersökning. Hushållens och individernas resursdisposition. Stockholm. (Stencil).
- LUND, A., HAUSTVEIT, N., 1975, Innkjøpsmønster og butiksstruktur. Oslo. (NBR arbeidsrapport 8/75). (Stencil).
- LUNDBERG, G., KOMAROVSKY, M., MC INERNY, M., 1934, Leisure: A Suburban study. New York.
- LUNDVALL, L. (ed), 1969, Konsumenten och samhället. Stockholm.
- LUNDY, R., 1950, How many service stations are too many? *Cox, R., Alderson, F. (eds), Theory in marketing*. Chicago.
- LÖSCH, A., 1944, Die raumliche Ordnung der Wirtschaft.
- MARCH, J.G., SIMON, H.A., 1958, Organizations. Chicago.
- MASLOW, A.H., 1954, Motivation and personality. New York.
- MATTSSON, L.-G., 1970, Samband mellan detaljhandelns strukturutveckling och distributionssystemens integrationsförhållanden (arbetsmanus till Distributionsutredningen).
- MATTSSON, L.-G., 1969, Integration and efficiency in marketing systems. Stockholm.
- MATTSSON, L.-G., WEIBULL, J., 1972, Studier av detaljhandelslokalisering. Del I och II. Stockholm. (Stencil).
- MEIER, R.L., 1959, Human time allocation: A basis for social accounts. *American Institute of Planners Journal*. 25:1, s 27-33.
- MITCHELL, W.C., 1912, The backward art of spending money. *American Economic Review*, sid 269-281.
- MINTZBERG, H., 1973, The nature of managerial work. New York.

- MIHGVIST, R., 1971, I kamp för en idé. En bok om hemköp och maktspelet inom handeln. Stockholm.
- MORGAN, J.N. et.al., 1969, A longitudinal study of family economics. Ann Arbor., Mich.
- MORGAN, J.N., SIRAGELDIN, I., BAERWALDT, N., 1966, Productive Americans. A study of how individuals contribute to economic progress. Ann Arbor.
- MUTH, R.F., 1960, Household production and consumer demand functions. *Econometrica* vol 34, sid 699-708.
- MÅRTENSSON, S., 1970, Tidsgeografisk beskrivning av stationsstruktur. Lund. (Urbaniseringsprocessen 38).
- Människa - Närmiljö. 5 uppsatser, 1972, Stockholm. (R 53:1972).
- NELSON, R.L., 1958, The selection of retail locations, New York.
- NICOSIA, F., 1966, Consumer decision processes. Englewood, Cliffs., N.J.
- NILSSON, J., 1975, Närhetsbutiken. Utvärdering av ett nytt bostadsområde. Lund. (Stencil)
- NISS, J., 1974, Consumer economics. Englewood Cliffs., N.J.
- NOU. 1977:79, Varehandeln, førbrukerne og samfunnet. Oslo.
- NORDENSTRÖM, H., 1972, Framtida miljö och fysisk planering. Stockholm. (R3:1972).
- NUNNALLY, J.C., 1967, Psychometric theory. New York.
- NYSTRÖM, G., 1961, Kommunen och vårt butiksnät. Stockholm. (Studier och debatt 1961:3).
- ODHNOFF, J., 1967, Samhällsekonomin som spel. Stockholm.
- OLSON, M. Jr., 1965, The logic of collective action. Public goods and the theory of groups. Cambr. Mass.
- PALMBORG, C., KEMPE, P., STIGENDAL, L., 1975, Ramar för ett konsumentsociologiskt forskningsprogram. Stockholm. (Stencil).
- PARKINSON, N.C., 1960, Lagen och profitterna. Stockholm.
- PERROW, C., 1970, Organizational analysis. A sociological view. Belmont California.
- PERSSON, L., 1977, A framework for analysis of social externalities of competitive relations. Bryssel. (Stencil).
- PERSSON, L., 1960, Kunderna i Vällingby. Stockholm.
- PLATT, J., 1975, Social traps. *Current perspectives in social psychology*. New York.
- PROP 1977/78:8, Om åtgärder på distributionsområdet.
- QUADE, E.S., 1976, Analysis for public decisions. New York.

- REILLY, W.J., 1929, Methods for the study of retail relationships. Austin, Texas.
- RHENMAN, E., 1969, Företaget och dess omvärld. Organisationsteori för långtidsplanering. Stockholm.
- RHENMAN, E., 1975, Systemsamhället. Om organisationsproblem i samhället. Stockholm.
- RINGBORG, E., 1968, Varor på väg. Stockholm.
- ROBERTSON, T.S., 1970, Consumer behavior. Glenrieu.
- Rymlighet och tillgänglighet i elva bostadsområden, 1973, Stockholm. (Statens Planverk rapport 25).
- Samhällsplaneringsforskning. En problemanalys. 1971, Stockholm. (Programskrift 14 fr BFR).
- SANDELL, R.G., 1969, Att förstå konsumenten. Stockholm.
- SANNESSON, S., 1970, Konsumentvarudistribution. En studie av blockkonkurrens och varuföring. Stockholm.
- SCHELLING, T., 1971, On the ecology of micromotives, *Public interest* 25, sid 61-78.
- SCHON, D., 1963, Displacement of concepts. London.
- SCITOVSKY, T., 1976, The joyless economy. An inquiry into human satisfaction and consumer dissatisfaction. London.
- SEASHORE, S., 1973, Job satisfaction as an indicator of quality of employment. (Paper prepared for a symposium on social indications of the quality of working life). Ottawa.
- SELLERBERG, A.-M., 1977, Hur kunden möter affären. En sociologisk analys av relationen mellan konsument och affär. Lund.
- SHETH, J.N., 1974, Models of buyers behavior: Conceptual, quantitative and empirical. New York.
- SILVERMAN, D., 1970, The theory of organizations. London.
- SILVERMAN, D., 1975, Reading Castaneda a prologue for the Social Sciences. London.
- SIMON, H.A., 1957, Models of man. New York.
- SIRAGELDIN, I.A., 1969, Non - market components of national income. Ann Arbor.
- SJÖBERG, L., 1978, Beslutsfattande. Stockholm.
- SJÖSTRAND, S.-E., 1973, Företagsorganisation. En taxonomisk ansats. Stockholm.
- SKÅR, J., 1971, Produksjon og produktivitet i detaljhandelen. En studie i teori, problem og metode. Uppsala.
- SONQUIST, J.A., 1970, Multivariate model building. The validation of a search strategy. Ann Arbor.

- SONQUIST, J., MORGAN, J., 1964, The detection of interaction effects. Ann Arbor.
- SOROKIN, P.A., BERGER, C., 1939, Time budgets of human behavior. Cambr. Mass.
- Staden som livsform: Tema om planering. 1975, *Sociologisk Forskning* nr 2.
- STARBUCK, W.H., 1963, Level of aspiration *Psychological Review* vol 70, nr 1, sid 51-60.
- SOU 1977:72 Affärstiderna. Stockholm.
- SOU 1976:71 Roller i omvandling. Stockholm.
- SOU 1976:34 Kortare arbetstider. När? Hur? Stockholm.
- SOU 1975:97 Varuhandeln 1975-80. Stockholm.
- SOU 1975:86 Vägplanering. Stockholm.
- SOU 1975:69,70 Samhället och distributionen. Stockholm.
- SOU 1975:47 Kollektivtrafik i tätort. Stockholm.
- SOU 1974:50 Information och medverkan i kommunal planering. Stockholm.
- SOU 1974:1 Orter i regional samverkan. Stockholm.
- Sou 1974:2 Ortsbundna levnadsvilkor.
- SOU 1973:32 Vägtrafiken. Kostnader och utgifter. Stockholm.
- Sou 1973:15 Kommunal planering och detaljhandel. Stockholm.
- Sou 1972:13 Kommersiell service i glesbygder. Stockholm.
- SOU 1971:37 Konsumentpolitik. Riktlinjer och organisation. Stockholm.
- SOU 1971:7 Hushållning med mark och vatten. Stockholm.
- SOU 1970:15 Regionalekonomisk utveckling. Stockholm.
- SOU 1970:14 Urbanisering i Sverige. En geografisk samhällsanlys. Stockholm.
- SOU 1969:57 Vägplan 70. Stockholm.
- SOU 1968:38 Boendeservice. Stockholm.
- SOU 1968:6 Strukturutveckling och konkurrens inom handeln.
- SOU 1966:48 Prissamverkan och konkurrens. Stockholm
- SOU 1965:65 Hemarbete och servicekontakter. Stockholm
- SOU 1955:16 Pris och prestation i handeln. Stockholm.
- Statens Pris och Kartellnämnd, 1972, Priser och prisinformation inom livsmedelsdetaljhandeln i Örebro. Stockholm. (Stencil).
- Statens Pris och Kartellnämnd, 1972, Livsmedelsdetaljhandeln i Örebro. Stockholm. (Stencil).

- STJERNBERG, T., 1977, Organizational change and quality of life: individual and organizational perspectives on democratization of work in an insurance company. Stockholm.
- STONE, G.P., 1954, City strollers and urban identification. Observations on the social psychology of city life. *American Journal of Sociology*. 60, sid 36-45.
- STYMNE, B., 1970, Values and processes. Lund.
- SZALAI, A. (ed), 1972, The use of time. Daily activities of urban and suburban populations in twelve countries. Haag.
- SWEDNER, H., 1971, A proposal for a nomenclature of human activities. Lund.
- SVENSSON, G., TUFVESSON, B., 1978, Hur planeras Sverige. Stockholm.
- Supermarket
- The general inquirer. A computer approach to content analysis, 1966, Cambr. Mass.
- THIBERG, S., 1969, Beskrivnings och värderingssystem för bostads- och stadsdelsegenskaper. Stockholm.
- THIBERG, S., 1975, Människa - närmiljö - samhälle. Stockholm.
- THOMPSON, J.D., 1971, Hur organisationer fungerar. Falköping.
- Tidsstudier som planeringsunderlag. 1974. Stockholm. (FRU)
- TOBÉ, E., 1972, Kommunal planering. Stockholm.
- TU - 71, 1974, Hushållens tid, sysslor och förflyttningar. Stockholm. (Resultatrapport 2 fr landstingets trafiknämnd). (Stencil).
- WAHLIN, C., 1976, Analys av data. Göteborg.
- WALKER, K.E., WOODS, M.E., 1976, Time use: A measure of household production of family goods and services. Washington D.C.
- WALDEN, K., 1977, Boken om Örebro. Lund.
- WALLDÉN, M., 1968, Aktivitetsfält. Den geografiska fördelningen av aktiviteter utanför bostaden. Litteratur- och metodstudier. Stockholm.
- WALLDÉN, M., 1974, Individens aktivitetsmönster. Del 2. Teori, metod, beskrivning av studerade individer. Stockholm. (R 11:1974).
- WALLDÉN, M., 1974, Individens aktivitetsmönster - tidsanvändning. Stockholm.
- WALLSTRÖM, C., 1978, Trafikanter val av färdmedel - faktorer som bestämmer valet. Lund.
- VANEK, J., 1974, Time spent in housework. *Scientific American* 231:5, sid 116-120.
- WARD, T.S., 1973, The distribution of consumer goods. Structure and performance. Oxford.

- WEIBULL, J., 1975, Kvantitativa mått på tillgänglighet som hjälpmedel i planeringsfrågor. (Prel. version till symposium - detaljhandelsplanering i kommuner och regioner).
- WESTELIUS, O., 1972, The individual's pattern of travel in an urban area. Stockholm. (D2:1972).
- WIDMAN, L., 1976, Alternativa distributionssystem. Stockholm.
- WIKFORS, Ö., 1977, Åskådlig planredovisning. Stockholm. (B 68:1977).
- WIKSTRÖM, S., 1977, Analysmetodik med konsumentperspektiv. Granskning av en analysmodell för dagligvarudistributionen. Malmö.
- WIKSTRÖM, S., 1973, Våra dagligvarors distribution. En framtidsstudie. Stockholm.
- WÄUNERYD, K.-E., 1967, Ekonomisk psykologi. Stockholm.
- YAMANE, T., 1967, Statistics; an introductory analysis. New York.
- ZETTERBERG, H., 1965, On theory and verification in sociology. Totowa.
- ÅKERMAN, B., 1968, Makt åt konsumenten. Stockholm.
- ÖBERG, S., 1976, Methods of describing physical access to supply points. Lund.
- ÖHMAN, L., 1977, Detaljhandeln i Sverige, En studie av regionala förändringar. Uppsala.
- ÖHMAN, L., 1974, En deskriptiv studie av svensk detaljhandel, med tonvikt på dagligvarusektionen. Uppsala.

SCB

Bilaga 1

DISTRIBUTIONSUTREDNINGEN

UBnr

D A G B O K

23/4 - 29/4 1972

HUR SKALL DAGBOKEN FYLLAS I?

1. Om undersökningen

Denna undersökning är en fortsättning på den undersökning av hushållens inköpsvanor som gjordes i slutet av 1971. För att förstå olika inköpsvanors betydelse är det nödvändigt att sätta in dem i sitt sammanhang, dvs, att också studera vilka andra sysselsättningar som man ägnar sig åt inom familjen.

Avsikten med dagbokföringen är att samla in information om hur olika familjemedlemmar använder sin tid. Sammanställningen av dagboksnoteringarna från familjerna i undersökningen skall för det första ge en bild av vilka sysselsättningar man ägnar sig åt i familjer med olika sammansättning. För det andra skall sammanställningen också belysa hur lång tid som läggs ned på olika sysselsättningar. Vi är då givetvis mest intresserade av hur lång tid inköpsarbetet tar.

Bearbetningen av resultaten från undersökningen görs så att ingen enskild person eller enskild familj kan kännas igen. Det är för övrigt bara SCB:s personal som vet vilka familjer som ingår i undersökningen. Det är också bara SCB:s personal och undersökningsledaren som någonsin får se dagboksbladen. De arbetar alla under tystnadsplikt.

2. Vem skall fylla i dagboken?

Eftersom det rör sig om en undersökning av familjer är det mycket viktigt att alla de vuxna familjemedlemmarna fyller i dagboken. Om någon av medlemmarna inte gör det, betyder det att resultaten från de andras dagböcker inte kan tas med i den slutliga sammanställningen - de andra familjemedlemmarna har då fått besvara sig i onödan.

3. Hur skall dagboken fyllas i?

Meningen är att Ni i dagboken skall ange när Ni börjar med en viss sysselsättning och när Ni slutar med den. Det är lämpligt att Ni med egna ord försöker beskriva sysselsättningen. Här nedan har vi försökt visa med ett exempel hur dagboksföringen går till.

DAGBOK FÖR DEN 26.4.1972.		ONSDAG FÖRMIDDAG.		IP NR
	TID	START - SLUT	SYSSELSÄTTNING	KOMMENTAR
<u>Tid på dygnet</u> →	7.00	7.10 - 7.30	Steg upp, skötte personlig hygien	
<u>Sysselsättningens början och slut</u> →	1.	7.30 - 7.45	Lagade frukost 4.	
<u>Sysselsättningens art</u>		7.45 - 8.00 2.	Åt frukost, läste tidningen	
	8.00	8.05 - 8.25	Gick till bussen, for till arbetet	
<u>Sysselsättningen sträcker sig över flera timmar</u> →	9.00	8.25 - 3.	På arbetet	
	10.00	10.00-10.15	Kafferast	
		10.15 -	Fortsatte arbeta	
	11.00			

I kolumnen längst till vänster finns dygnets timmar inprickade. För varje sådan timme anger man vilka olika aktiviteter man höll på med och deras start- och sluttidpunkter. Se ring 1 och 2. Om en aktivitet sträcker sig över flera timmar, kan detta markeras med streck. Se ring 3.

I kolumnen märkt sysselsättning beskriver man sedan sysselsättningens art. Se ring 4.

Det kan hända att man ibland gör flera saker på en gång, man kan t ex vara upptagen med att laga mat, men håller ändå ett vakande öga på barnen. Man kan läsa tidning, samtidigt som man lyssnar på radion. Båda sysselsättningarna skall då markeras i sysselsättningskolumnen, och start- och sluttidpunkterna till de olika sysselsättningarna anges också. Man kan t ex med en klammer visa att sysselsättningarna hänger ihop. Se ring 5.

DAGBOK FÖR DEN 26.4.1972		ONSDAG EFTERMIDDAG		IP NR
	TID	START - SLUT	SYSSELSÄTTNING	KOMMENTAR
Flera sysselsättningar samtidigt	18.00	18.05-18.15	Plockade in varor, plockade fram ingredienser	
		18.15-18.45	Lagade mat 5.	
		18.20-18.30	Läste tidningen, oukade	
		18.30-19.00	Åt middag	
	19.00			

Ibland är det svårt att skilja ut hur mycket tid som går åt till olika sysselsättningar - man kan göra en färd för att uträtta flera ärenden samtidigt - t ex handla mat och gå på posten - och då kan man nöja sig med en gemensam start- och sluttidpunkt. Se ring 6.

DAGBOK FÖR DEN 26.4.1972		ONSDAG EFTERMIDDAG		IP NR
	TID	START - SLUT	SYSSELSÄTTNING	KOMMENTAR
Flera sysselsättningar samtidigt	16.00	16.00-16.15	Resa till Centrum	Buss
		16.15-	Handlade mat i flera affärer	Åhléns, Hø- torgshallen
		↓	Provade en jumper 6. (tog ca 20 min)	
	17.00	-17.20		

Det är mycket viktigt för oss, att vi kan förstå i vilket sammanhang olika sysselsättningar ingår. Vi ber Er därför notera i kolumnen märkt kommentar sådana saker som man inte kan förstå direkt av beskrivningen av sysselsättningen. Det som främst bör anges i kommentaren är var en viss sysselsättning ägde rum, om Ni var ensam eller ej, vilket transportmedel Ni använde vid en färd från en plats till en annan, eller rent av ytterligare förklaringar om Ni finner det svårt att beskriva en sysselsättning. Se ring 7.

DAGBOK FÖR DEN 26.4.1972.		ONSDAG EFTERMIDDAG		IP NR
	TID	START - SLUT	SYSSELSÄTTNING	KOMMENTAR
	16.00			
		16.25	Studerade	Hemma, tillsammans med kamrater 7.
Förklarande kommentar				
	17.00	17.05-17.15 17.15-	Lagade te och smörgåsar Drack te, studerade	Till alla

Vi har inte angivit några tidsgränser för hur pass fina uppdelningar av sysselsättningarna Ni skall göra. I stället lämnar vi en lista över några vanliga sysselsättningar. Den är tänkt att visa hur pass detaljerad dagboksföringen skall göras. Listan fångar givetvis inte in alla tänkbara sysselsättningar, och Ni behöver inte känna Er bunden vid att använda just dessa formuleringar.

EXEMPEL PÅ SYSSELSÄTTNINGAR

Äta

Sova

Sköta sin personliga hygien

Några sysselsättningar i samband med förvärvsarbete

Resa till eller från arbetet

Förvärvsarbete - utanför hemmet

Förvärvsarbete - i hemmet

Övertidsarbete; "extraknäck"

Läsa facktidskrifter

Förbereda morgondagens arbete

Några sysselsättningar i samband med hemarbete

Resa för att köpa mat eller andra dagligvaror

Resa i samband med andra inköp

Resa i samband med andra ärenden för familjens eller hushållets räkning

Gå i (vistas i) butiker för att köpa mat eller andra dagligvaror

Gå i (vistas i) butiker för andra inköp

Uträtta andra ärenden åt familjen eller hushållet

Lättare städning - damma, diska, bädda sängar

Grovstädning - tvätta golv, tvätta fönster

Tvätta - sortera tvätt, stryka

Laga mat, baka, konservera

Sy eller sticka

Sköta barnen - tvätta dem, mata dem och klä på dem

Övervaka barnen - "hålla ett öga på vad barnen gör"

Vårda andra familjemedlemmar - t ex sjuka eller gamla

Några sysselsättningar i samband med studier

Resor i samband med studier

Gå i skolan, ha lektioner eller höra på föreläsningar

Studera, göra läxor, "plugga"

Några sysselsättningar i samband med fritiden

Resor i samband med fritidssysselsättningar

Umgås aktivt med familjen - leka med barnen, umgås med maka/make

Umgås med vänner och bekanta

Delta i föreningsliv, klubbmöte

Sport och friluftsliv

Hobbyverksamhet

Se på TV, höra på radio, spela skivor

Gå på bio

Läsa tidningar, underhållningslitteratur

Vila

Om Ni har något att fråga om, eller om något problem skulle uppstå,
tag gärna kontakt med undersökningsledaren:

civilekonom Barbro Anell, Handelsdepartementet

tel.: 08/763 32 04

eller med Ert SCB-ombud i Örebro,

..... tel

STATISTISKA CENTRALBYRÅN
Utredningsinstitutet
Fack
102 50 STOCKHOLM 27
Tel 08-63 05 60

D A G B O K

UBnr

P 1540

--	--	--	--

1-4

Dagboken avser perioden/..... -/..... 1971

ANVISNINGAR FÖR DAGBOKENS IFYLLANDE

Dagboken bör föras av den person som huvudsakligen står för hushållets inköp av mat och andra dagligvaror (huvudinköparen).

Varje dagboksblad avser en särskild dag vars datum anges överst på sidan. Om inget inköp gjorts under en dag, anges detta med "Inget köp".

Köp skall avse dagligvaror dvs endast varor som ingår i ett allivssortiment såsom livsmedel, tvättmedel eller andra kemisk-tekniska varor, pappersvaror m m (dock ej tobak och tidningar) för hushållets gemensamma användning.

Varje butiksbesök (inköp) antecknas på en särskild rad. Om raderna ej räcker till en viss dag utnyttjas de extra dagboksblad som finns i slutet av dagboken. Ange i så fall även datum i kolumn 1.

Ange med en klammer i marginalen vilka butiksbesök som gjordes vid samma inköpstur, dvs då man under samma dag köpt dagligvaror i flera butiker och ej återvänt till bostaden mellan butiksbesöken.

På nedre delen av varje dagboksblad finns fem frågor som besvaras dagligen oavsett om inköp skett eller ej.

INNAN INKÖSUPPGIFTERNA IFYLLES - STUDERA NOGGRANT DE ANVISNINGAR OCH EXEMPEL PÅ INKÖPSTURER SOM VISAS FRÄMST I DAGBOKEN!

ANVISNINGAR

Kolumnangivelserna återfinns på dagboksbladen.

Kolumn 1: Notera den ungefärliga tidpunkten - i hel- och halvtimmar - för inköpet.

Kolumn 2: Om exakt adress inte kan anges, så uppge en ungefärlig adress, t ex Domus, Stortorget eller Epa, Drottninggatan. Om samma butik utnyttjas flera gånger behöver adressen endast anges första gången, dock under förutsättning att det inte föreligger någon risk för förväxling.

Kolumn 3: Inköpssumman, som avser endast dagligvarorna, anges i jämna krontal.

Kolumn 4: Markera med kryss om inköpet gjordes som hemköp eller ej, dvs om varorna beställdes per telefon och av butiken sändes till bostaden eller ej. (Vid hemköp ifylles endast kolumnerna 1-4).

=====

Kolumn 5: Markera med kryss för den eller de personer som deltog vid butiksbesöket. Inköparen själv skall alltid anges. Observera att barnens ålder också skall noteras.

Kolumn 6: Markera med kryss om butiksbesöket gjordes i samband med inköp av andra slag av varor än dagligvaror såsom kläder, möbler eller liknande, eller tjänster såsom besök hos frisör, skomakare, urmakare eller liknande. Andra ärenden kan vara besök på postanstalt, hos läkare, hos bekanta eller liknande. Om inget annat inköp eller ärende gjordes i samband med butiksbesöket markeras detta med kryss för "Nej".

Kolumn 7: Markera med kryss om butiksbesöket gjordes på väg till eller från arbetsplatsen eller på lunchrasten eller ej.

Kolumn 8: Markera med kryss vilket av de angivna transportmedlen som huvudsakligen utnyttjades (den längsta sträckan) då de i butiken inköpta dagligvarorna transporterades från butiken till bostaden. Om varorna beställdes vid butiksbesöket men forslades till bostaden genom butikens försorg, markeras detta med kryss för "Hemsändning". Observera skillnaden mellan hemsändning och hemköp i kolumn 4.

=====

Kolumn 9: Inköpets storlek (av dagligvaror) anges i antal bärkassar. Om inköpet omfattade mindre än en bärkasse så ange $\frac{1}{2}$ st, om det omfattade mer än en bärkasse men mindre än två så ange $1\frac{1}{2}$ st osv.

=====

- TUMREGLER:
- a För hemköp skall kolumnerna 1-4 fyllas i.
 - b För hemsändningsköp skall kolumnerna 1-8 fyllas i.
 - c För alla övriga typer av dagligvaruinköp skall SAMTLIGA kolumner fyllas i.

Går... dagen den ...4../8... 1971

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Hur dags gjordes inköpet?	Butikens namn och adress	Hur stor var inköpssumman?	Gjordes inköpet som ett hemköp?	Vilka personer deltog vid butiksbesöket?	Gjordes butiksbesöket i samband med annat slag av ärende?	Gjordes inköpet på väg till eller från arbetet/på lunchrasten?	Utnyttjades för transport av varorna från butiken till bostaden?	Hur många bärskassar omfattade köpet?
9 Kl 10.30	10-16 Fugrells Eft. Rynningegatan	17-19 23 -	20 1 ☐ Ja 2 ☒ Nej	21-22 ☒ Huvudinköparen ☒ Make/maka (motsv) ☒ Barn 2.. år ☐ Barn år ☐ Annan person	23 ☐ Köp av andra varor eller tjänster ☒ Andra ärenden ☐ Nej	24 ☐ Till arbetsplatsen ☐ Från arbetsplatsen ☐ Lunchrasten ☒ Nej	25 ☐ Buss/tåg ☐ Bil ☐ Cykel/moped/MC ☐ Hemsändning ☒ Ingendera utnyttjades	26-27 1/2 st
29 Kl 11.00	30-36 Kungsfisk Rynningegatan	37-39 11 -	40 1 ☐ Ja 2 ☒ Nej	41-42 ☒ Huvudinköparen ☒ Make/maka (motsv) ☒ Barn 2.. år ☐ Barn år ☐ Annan person	43 ☐ Köp av andra varor eller tjänster ☒ Andra ärenden ☐ Nej	44 ☐ Till arbetsplatsen ☐ Från arbetsplatsen ☐ Lunchrasten ☒ Nej	45 ☐ Buss/tåg ☐ Bil ☐ Cykel/moped/MC ☐ Hemsändning ☒ Ingendera utnyttjades	46-47 1 st
49 Kl 11.30	50-56 Norby Livs Tallbacksvägen	57-59 7 -	60 1 ☐ Ja 2 ☒ Nej	61-62 ☒ Huvudinköparen ☐ Make/maka (motsv) ☒ Barn 2.. år ☐ Barn år ☐ Annan person	63 ☐ Köp av andra varor eller tjänster ☐ Andra ärenden ☒ Nej	64 ☐ Till arbetsplatsen ☐ Från arbetsplatsen ☐ Lunchrasten ☒ Nej	65 ☐ Buss/tåg ☐ Bil ☐ Cykel/moped/MC ☐ Hemsändning ☒ Ingendera utnyttjades	66-67 1/2 st
Kl 14.00	ICA-Hallen Grantorget	142 -	☒ Ja ☐ Nej	☐ Huvudinköparen ☐ Make/maka (motsv) ☐ Barn år ☐ Barn år ☐ Annan person	☐ Köp av andra varor eller tjänster ☐ Andra ärenden ☐ Nej	☐ Till arbetsplatsen ☐ Från arbetsplatsen ☐ Lunchrasten ☐ Nej	☐ Buss/tåg ☐ Bil ☐ Cykel/moped/MC ☐ Hemsändning ☐ Ingendera utnyttjades	 st

Nedanstående frågor besvaras dagligen av huvudinköparen.

1 Hur många personer deltog i hushållets måltider idag (inkl gäster)?
Räkna även med personer som tagit med mat hemifrån t ex till arbetsplatsen.

Svar: Morgonmål: 3.. pers Lunch: 2.. pers Middag: 3.. pers

2 Hur många av dessa mål lagade Ni själv?

Svar: Morgonmål för 3.. pers Lunch för 2.. pers Middag för 3.. pers

3 Hade Ni någon hushållshjälp i hemmet idag (utöver eventuell hjälp av annan familjemedlem)?

Svar: ☐ Ja tim (städhjälp, tvätthjälp eller liknande)
☐ Ja tim kommunal hemhjälp (hemvårdare, hemsamarit eller liknande)
☒ Nej, ingen hushållshjälp

Fråga 4 besvaras endast om Ni har förvärvsarbete:

4 Vilken res- och arbetstid hade Ni idag? Ange när Ni gick hemifrån, när Ni påbörjade arbetet, när Ni lämnade arbetet för dagen och när Ni återkom till bostaden.

Svar: Gick hemifrån kl Påbörjade arbetet kl Slutade arbetet kl

Återkom till bostaden kl ☐ Arbetade inte idag (sjukdom, semester e d)

Frågorna 5 och 6 besvaras endast om Ni har barn hemma:

5 Var något barn på daghem eller annan typ av barnpassning under dagtid idag?

Svar: ☐ Ja ☒ Nej

Om "Ja" på fråga 5:

6 Vem hämtade i så fall honom/henne där?

Svar: ☐ Huvudinköparen ☐ Make/maka ☐ Annan person ☐ Barnet/barnen klarade sig hem självt/själva (motsv)

68-

69

70-

71

72

73

74

75-76

77-78

79

Ans.... dagen den4...8... 1971

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Hur dags gjordes inköpet?	Butikens namn och adress	Hur stor var inköpssumman?	Gjordes inköpet som ett hemköp?	Vilka personer deltog vid butiksbesöket?	Gjordes butiksbesöket i samband med annat slag av ärende?	Gjordes inköpet på väg till eller från arbetet/på lunchrasten?	Utnyttjades för transport av varorna från butiken till bostaden?	Hur många bärkassar omfattade köpet?
9 Kl 08.30	10-16 Kjellgrens Bageri Stortorget	17-19 9.-	20 1 ☐ Ja 2 ☒ Nej	21-22 ☒ Huvudinköparen ☐ Make/maka(motsv) ☐ Barn år ☐ Barn år ☐ Annan person	23 ☐ Köp av andra varor eller tjänster ☐ Andra ärenden ☒ Nej	24 ☒ Till arbetsplatsen 1 ☐ Från arbetsplatsen 2 ☐ Lunchrasten 3 ☐ Nej	25 ☒ Buss/tåg 1 ☐ Bil 2 ☐ Cykel/moped/MC 3 ☐ Hemsändning 4 ☐ Ingendera utnyttjades	26-27 1/2 st
28 Kl 12.00	30-36 Epa Drottninggatan	37-39 20 -	40 1 ☐ Ja 2 ☒ Nej	41-42 ☒ Huvudinköparen ☐ Make/maka(motsv) ☐ Barn år ☐ Barn år ☐ Annan person	43 ☐ Köp av andra varor eller tjänster ☒ Andra ärenden ☐ Nej	44 ☐ Till arbetsplatsen 1 ☐ Från arbetsplatsen 2 ☒ Lunchrasten 3 ☐ Nej	45 ☒ Buss/tåg 1 ☐ Bil 2 ☐ Cykel/moped/MC 3 ☐ Hemsändning 4 ☐ Ingendera utnyttjades	46-47 1... st
48 Kl 18.00	50-56 Domus Stor marknad	57-59 163.-	60 1 ☐ Ja 2 ☒ Nej	61-62 ☒ Huvudinköparen ☒ Make/maka(motsv) ☐ Barn år ☐ Barn år ☐ Annan person	63 ☐ Köp av andra varor eller tjänster ☐ Andra ärenden ☒ Nej	64 ☐ Till arbetsplatsen 1 ☐ Från arbetsplatsen 2 ☐ Lunchrasten 3 ☒ Nej	65 ☐ Buss/tåg 1 ☒ Bil 2 ☐ Cykel/moped/MC 3 ☐ Hemsändning 4 ☐ Ingendera utnyttjades	66-67 6... st
Kl			☐ Ja ☐ Nej	☐ Huvudinköparen ☐ Make/maka(motsv) ☐ Barn år ☐ Barn år ☐ Annan person	☐ Köp av andra varor eller tjänster ☐ Andra ärenden ☐ Nej	☐ Till arbetsplatsen ☐ Från arbetsplatsen ☐ Lunchrasten ☐ Nej	☐ Buss/tåg ☐ Bil ☐ Cykel/moped/MC ☐ Hemsändning ☐ Ingendera utnyttjades	 st

Nedanstående frågor besvaras dagligen av huvudinköparen.

1 Hur många personer deltog i hushållets måltider idag (inkl gäster)?
Räkna även med personer som tagit med mat hemifrån t ex till arbetsplatsen.
Svar: Morgonmål: 3. pers Lunch: 7... pers Middag: 3. pers

2 Hur många av dessa mål lagade Ni själv?
Svar: Morgonmål för 3. pers Lunch för 7... pers Middag för 7... pers

3 Hade Ni någon hushållshjälp i hemmet idag (utöver eventuell hjälp av annan familjemedlem)?
Svar: ☒ Ja 3. tim (stadshjälp, tvätthjälp eller liknande)
☐ Ja tim kommunal hemhjälp (hemvårdare, hemsamarit eller liknande)
☐ Nej, ingen hushållshjälp

Fråga 4 besvaras endast om Ni har förvärvsarbete:
4 Vilken res- och arbetstid hade Ni idag? Ange när Ni gick hemifrån, när Ni påbörjade arbetet, när Ni lämnade arbetet för dagen och när Ni återkom till bostaden.
Svar: Gick hemifrån kl 08.00 Påbörjade arbetet kl 09.00 Slutade arbetet kl 17.00
Återkom till bostaden kl 17.30 ☐ Arbetade inte idag (sjukdom, semester e d)

Frågorna 5 och 6 besvaras endast om Ni har barn hemma:
5 Var något barn på daghem eller annan typ av barnpassning under dagtid idag?
Svar: ☒ Ja ☐ Nej

Om "Ja" på fråga 5:
6 Vem hämtade i så fall honom/henne där?
Svar: ☐ Huvudinköparen ☒ Make/maka ☐ Annan person ☐ Barnet/barnen klarade sig hem självt/själva (motsv)

STATISTISKA CENTRALBYRÅN
Utredningsinstitutet
Fack
102 50 STOCKHOLM 27

P 1540

UBnr				
				1-4
		0	1	5-6

Undersökning av hushållens inköpsmönster 1971

Lokonr

Intervjudatum / 1971

När intervjun börjar är klockan

Först skulle jag vilja veta litet om de personer som för närvarande tillhör Ert hushåll. Jag börjar med Er själv.

HUSHÅLLET AVGRÄNSAS SOM PERSONER MED GEMENSAM BOSTAD, SOM ÅTER MINST ETT HUVUDMÅL PER DAG GEMENSAMT. TAG ÄVEN MED DAGBARN SOM VISTAS REGELHUNDET I BOSTADEN SAMT EV GÄSTER. VID OKLARA FALL SE LOKOINSTRUKTIONEN. HUVUDINKÖPAREN TILLDELAS HUSHÅLLSLEDLEMSNUMMER 1. INHÄMTA UPPGIFTERNA 1-6 FÖR SAMTLIGA HUSHÅLLSLEDLEMMAR, 7-10 FÖR PERSONER FÖDDA 1953 ELLER TIDIGARE.

1. M=MAN K=KVINNA NOTERA ÄVEN PERSONENS INITIALER, SKRIVS INVID HUSHÅLLSLEDLEMSNUMMER

2. Familjeställning?

1=HUSMOR/MAKA 2=HUSFAR/MAKE 3=EGNA BARN
4=ANNAN SLÄKTRELATION 5=GÄST 6=DAGBARN
7=ANNAN RELATION

3. FÖR TILLFÄLLEGT FRÅNVARANDE HUSHÅLLSLEDLEM, SÄTT ETT KRYSS

4. Var var Ni/personen kyrkobokförd 1 juli 1971?

FÖRSÄMNING: 1=ÖREBRO STAD 2=LÄNNAS, ERVALLA, KIL, EDSBERG 3=ANNAN FÖRSÄMNING

5. Har Ni/personen: 1 Starkt nedsatt synförmåga?
2 Nedsatt rörelseförmåga i ben? 3 Annan rörelsenedsättande sjukdom? 4 INGET AV OVANSTÄENDE

6. Personnummer (FÖR HUVUDFÖRSÖRJAREN/NA. VID OKLARA FALL SE LOKOINSTRUKTIONEN)?

Födelseår (FÖR ÖVRIGA HUSHÅLLSLEDLEMMAR)?

PUNKT 7-10 FYLLES ENDAST I FÖR PERSONER FÖDDA 1953 ELLER TIDIGARE

7. Är Ni/personen körkortsinnehavare?

1=JA 2=NEJ

8. Är Ni/personen fordonsinnehavare?

HIT RÄKNAS ÄVEN TJÄNSTEBIL SOM KAN UTNYTTJAS FÖR PRIVAT BRUK. INNEHAV MARKERAS MED NÅGON AV SIFFRORNA: 1=MOPED/MC 2=PRIVATBIL
3=TJÄNSTEBIL 4=NEJ

9. Vilken utbildning har Ni/personen?

1=HÖGST 7 ÅRS SKOLGÅNG 2=MER ÄN 7 ÅR SEN MINDRE ÄN 12 ÅR 3=STUDENTEXAMEN EL MOTSVARANDE 4=AKADEMISK EXAMEN EL ANNAN HÖGRE EXAMEN

10. Förvärvsarbetade personen under den 7-dagarsperiod som dagboken omfattade och i så fall hur många timmar totalt? Räkna tiden från det att personen började arbetet till det att han/hon lämnade arbetet för varje dag och summera antalet timmar för hela 7-dagarsperioden.

EJ FÖRÄRVVSARBETE MARKERAS MED NEJ

Hushållsmedlem nummer

1	2	3	4	5	6	7
19	33	47	61	75	16	
20	34	48	62	76	27	
21	35	49	63	77	18	
22	36	50	64	78	19	
23	37	51	65	79	20	
24-25	38-39	52-53	66-67	80-81	21-22	
26	40	54	68	82	23	
27	41	55	69	83	24	
28	42	56	70	84	25	
29-30	43-44	57-58	71-72	85-86	26-27	
31-32	45-46	59-60	73-74	87-88	28-29	

30

☐

A BOSTADEN

Fråga 1	I vilken typ av bostad bor hushållet?
1	HYRESLÄGENHET MED FÖRSTAHANDSKONTRAKT ELLER INSATSLÄGENHET
2	EGEN VILLA/RADHUS
3	DEL I LÄGENHET/INACKORDERINGSRUM
31 4	ANNAN TYP AV BOSTAD, NÄMLIGEN
	Anm
Fråga 2	Hur är terrängförhållandena kring bostaden främst med avseende på vägen till närmaste livsmedelsaffär?
1	PLAN MARK
2	LÄTT KUPERAT
32 3	STARKT KUPERAT
	Anm
Fråga 3	Vilken livsmedelsbutik ligger närmast Er bostad?
☐ 33-35	NAMN
☐ 36-38	GATUADRESS
	Anm
Fråga 4	Hur långt är det från bostaden till närmaste busshållplats (järnvägsstation)?
1	MINDRE ÄN 100 METER (1-2 MINUTER TILL FOTS)
2	100-500 METER (2-10 MINUTER TILL FOTS)
3	MER ÄN 500 METER (MER ÄN 10 MINUTER TILL FOTS)
39 4	BUSSFÖRBINDELSE/TÅGFÖRBINDELSE SAKNAS-- → Fråga 7
	Anm
Fråga 5	OM SVARET I FRÅGA 4 AVSER TÅG --> Fråga 7
	Kan man komma från närmaste busshållplats till Örebro centrum utan bussbyte?
1	JA
2	NEJ
40 3	IP BOR I ÖREBRO CENTRUM -->Fråga 7
	Anm
Fråga 6	Hur ofta avgår bussarna mellan kl 9 och 18?
1	VAR TIONDE MINUT ELLER OPTARE
2	VAR ELFTE-TRETTIONDE MINUT
3	MER SÄLLAN ÄN VAR TRETTIONDE MINUT MEN OPTARE ÄN TVÅ GÅNGER OM DAGEN
4	1-2 GÅNGER OM DAGEN
41 5	1-2 GÅNGER I VECKAN
	Anm

		OM BOSTADEN LIGGER I VILLA ELLER RADHUS → Fråga 9
Fråga 7		I vilken våning ligger bostaden?
42		VÅNINGEN ÖVER MARKPLANET
		Anm
Fråga 8		Är fastigheten utrustad med hiss?
	1	JA
43	2	NEJ
		Anm
Fråga 9		När flyttade Ni till det bostadsområde där Ni nu bor?
	1	FÖR ETT ÅR SEDAN ELLER MINDRE
44	2	FÖR MER ÄN ETT ÅR SEDAN (ALLTID BOTT I DETTA BOSTADSBOMRÅDE)
		Anm
Fråga 10		Hur många bostadsrum med en golvyta om minst 6 m ² disponerar hushållet i bostaden?
		KÖKSUTRYMMEN OCH RUM UTAN FÖNSTER MEDTAGES EJ - EJ HELLER UTHYRDA RUM, KONTORSLOKALER OCH LIKNANDE
45		ST RUM (STÖRRE ÄN 6 m ² OCH MED FÖNSTER)
46-47		Anm
Fråga 11		Vilken typ av köksutrymmen har Ni tillgång till i bostaden?
	1	KÖK (MER ÄN 6 m ²)
	2	KÖKVRÅ/KÖKSKÅP
48	3	FASTA KÖKMÖJLIGHETER SAKNAS → Fråga 18
		Anm
Fråga 12		Hur stor golvyta har köksutrymmet?
49-50		m ²
		Anm
Fråga 13		Delar Ni köksutrymmet med något annat hushåll?
	1	JA
51	2	NEJ
		Anm
Fråga 14		Äger hushållet eller har hushållet tillgång till diskmaskin?
	1	JA
52	2	NEJ
		Anm

B L A G R I N G O C H T R A N S P O R T

Fråga 15	Har Ni i bostaden tillgång till något eller några av följande förvaringsutrymmen för livsmedel? 1 Matkällare 2 Ventilerat skafferi 4 Sval 1 Kylskåp 2 Frysbox eller frysskåp med minst 20 liters förvaringsutrymme Anm		
53 ☐ 54 ☐			
Fråga 16	OM HUSHÅLLET EJ HAR TILLGÅNG TILL KYLSKÅP → Fråga 17 Hur stort är kylskåpet (INKL EV KOMBINATION MED SVALUTRYMME)? OM LITERANTALET EJ KAN ANGES, MÄT SKÅPETS INVÄNDIGA MÅTT <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%; vertical-align: top;"> a ENBART SVAL ELLER SVAL I KOMBINATION MED KYLSKÅP LITER ELLER HÖJD: CM BREDD: CM DJUP: CM </td> <td style="width: 50%; vertical-align: top;"> b ENBART KYLSKÅP: LITER ELLER HÖJD: CM BREDD: CM DJUP: CM </td> </tr> </table> Anm	a ENBART SVAL ELLER SVAL I KOMBINATION MED KYLSKÅP LITER ELLER HÖJD: CM BREDD: CM DJUP: CM	b ENBART KYLSKÅP: LITER ELLER HÖJD: CM BREDD: CM DJUP: CM
a ENBART SVAL ELLER SVAL I KOMBINATION MED KYLSKÅP LITER ELLER HÖJD: CM BREDD: CM DJUP: CM	b ENBART KYLSKÅP: LITER ELLER HÖJD: CM BREDD: CM DJUP: CM		
Fråga 17	OM HUSHÅLLET EJ HAR TILLGÅNG TILL FRYSS... → Fråga 18 Hur stort är frysutrymmet? OM LITERANTALET EJ KAN ANGES, MÄT FRYSENS INVÄNDIGA MÅTT <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%; vertical-align: top;"> LITER ELLER HÖJD: CM BREDD: CM DJUP: CM </td> <td style="width: 50%;"></td> </tr> </table> Anm	 LITER ELLER HÖJD: CM BREDD: CM DJUP: CM	
..... LITER ELLER HÖJD: CM BREDD: CM DJUP: CM			

53-54 ☐

	OM HUSHÅLLET VARKEN HAR TILLGÅNG TILL ELLER INNEHÄR BIL --> Fråga 20. FRAMGÅR AV KOL 8 S 2	
Fråga 18	Används hushållets bil (bilar) för resor till och från arbetet?	
60-61 ☐ ☐	BIL a. 1 JA, OFTAST 2 JA, IBLAND 3 JA, NÅGON ENSTAKA GÅNG 4 NEJ, ALDRIG	BIL b. 1 JA, OFTAST 2 JA, IBLAND 3 JA, NÅGON ENSTAKA GÅNG 4 NEJ, ALDRIG
Anm		
Fråga 19	FRÅGA 19 BESVARAS OM SVARET PÅ FRÅGA 18 ÄR 1-3 FÖR ÅTMINSTONE EN BIL	
62-63 ☐ ☐	Vilken eller vilka hushållsmedlemmar använder bilen (bilarna) för detta ändamål? HUSHÅLLSMEDELM NR (I BIL a) NR (I BIL b) Anm	
Fråga 20	OM HEMSÄNDNING MARKERATS I DAGBOKENS KOL 8 MARKERA JA I FRÅGA 20 UTAN ATT STÄLLA FRÅGAN	
64	Händer det, att Ni någon gång ber att få dagligvaror hemsända från butiken? Härmed avses att varorna beställs vid besök i butik och transporteras till bostaden genom butikens försorg. 1 JA 2 NEJ --> Fråga 22 Anm	
Fråga 21	Hur ofta utnyttjar Ni (i så fall) hemsändning? 1 MINST EN GÅNG I MÅNADEN 2 MINDRE ÄN EN GÅNG I MÅNADEN Anm	
Fråga 22	OM DET AV DAGBOKEN KOL 4 FRAMGÅR ATT HUSHÅLLET UTNYTTJAT HEM- KÖP MARKERA JA I FRÅGA 22 UTAN ATT STÄLLA FRÅGAN	
66	Händer det att Ni någon gång utnyttjar hemköp vid inköp av dagligvaror? Härmed avses att varorna beställs per telefon och av butiken sänds till bostaden. 1 JA 2 NEJ --> Fråga 24 Anm	

Fråga 23		Hur ofta utnyttjar Ni (i så fall) hemköp?
	1	MINST EN GÅNG I MÅNADEN
67	2	MINDRE ÄN EN GÅNG I MÅNADEN
		Anm

C FYSISK KAPACITET

Fråga 24			
JA	NEJ		
68	1	2	a Kan Ni utan besvär och utan hjälpmedel gå utomhus i Er egen takt på slät mark?
69	1	2	b Kan Ni promenera 100 meter någorlunda snabbt utan besvär?
70	1	2	c Kan Ni utan besvär och utan hjälpmedel gå snabbt utomhus (JÄKTA)?
71	1	2	d Kan Ni springa 100 meter utan besvär?
72	1	2	e Kan Ni gå uppför och nedför trappor utan besvär?
			Anm

Fråga 25		Kan Ni utan besvär åka buss? Räkna även med om Ni har svårigheter med av- och påstigning.
	1	JA
73	2	NEJ
		Anm

Fråga 26		Kan Ni utan besvär gå utomhus med två normalstora och "medeltunga" bärkassar?
	1	JA
74	2	NEJ
		Anm

Fråga 27		Är någon i hushållet beroende av:	
			NEJ JA, HUSHÅLLSLEDIG NR
	a	Rullstol	☐
	b	Protes (för arm eller ben)	☐
	c	Två kryckor/käppar	☐
	d	En krycka/käpp	☐
			Anm

a	b	c	d

75-78

Fråga 28		Finns det någon eller några personer i hushållet som under dagboksperioden behövt ständig tillsyn (SÅSOM GAMLA, SJUKA, SMÅBARN E D)?
	1	JA
79	2	NEJ
		Anm

03

5-6

Fråga 29	a	Deltar Ni regelbundet i den dagliga städningen av bostaden?	
7	1	JA → Fråga 29b	
	2	NEJ → Fråga 30	
8	b	När Ni städar, gör Ni då i regel detta själv eller tillsammans med annan hushållsmedlem eller hushållshjälp?	
	1	OFTAST SJÄLV	
	2	OFTAST TILLSAMMANS MED ANNAN HUSHÅLLSMEDLEM/HUSHÅLLSHJÄLP	
Anm			
Fråga 30	a	Deltar Ni regelbundet i veckostädningen?	
9	1	JA → Fråga 30b	
	2	NEJ → Fråga 31	
10	b	När Ni veckostädar, gör Ni då i regel detta själv eller tillsammans med annan hushållsmedlem eller hushållshjälp?	
	1	OFTAST SJÄLV	
	2	OFTAST TILLSAMMANS MED ANNAN HUSHÅLLSMEDLEM/HUSHÅLLSHJÄLP	
Anm			
Fråga 31	a	Förvärvsarbetar/studerar Ni?	
		MED STUDIER AVSES HÄR MINST HALVTIDSSTUDIER	
11	1	JA, FÖRVÄRVSARBETAR	} → Fråga 31b
	2	JA, STUDERAR	
	3	NEJ → Fråga 33	
	b	Vilken typ av förvärvsarbete/studier har Ni? (ANGE UTFÖRLIGT, <u>EJ</u> ENDAST TITEL)	
12-13			
Anm			
Fråga 32		FRÅGA 32 BESVARAS ENDAST OM IP FÖRVÄRVSARBETAR	
		Var är Er arbetsplats belägen?	
		Adress (gata, postanstalt):	
		☐ HAR EJ FAST BELÄGEN ARBETSPLATS	
		☐ HAR FÖRVÄRVSARBETET FÖRLAGT HUVUDSAKLIGEN TILL HEMMET	
Anm			

D HUSHÅLLSPLANERING

Fråga 33		Har Ni genomgått någon typ av hushållsutbildning såsom lant-hushållsskola, hushållsseminarium, hushållsekonomikurs eller liknande?
	1	JA
17	2	NEJ → Fråga 35
		Anm
Fråga 34		Hur lång var denna utbildning?
	1	MINDRE ÄN TRE MÅNADER
	2	TRE MÅNADER ELLER MER MEN MINDRE ÄN ETT LÅSÅR
18	3	ETT LÅSÅR ELLER MER
		Anm
Fråga 35		Händer det att Ni i förväg tänker igenom vad Ni skall ha till middag under de närmast följande dagarna?
	1	JA
19	2	NEJ → Fråga 37
		Anm
Fråga 36		Gör Ni detta ofta eller bara ibland?
	1	OFTA
20	2	IBLAND
		Anm
Fråga 37		För någon i hushållet kassabok över utgifterna för dagligvaror?
	1	JA
21	2	NEJ → Fråga 39
		Anm
Fråga 38		Sker detta regelbundet eller bara ibland?
	1	REGLBUNDET
22	2	IBLAND
		Anm
Fråga 39		Har hushållet (också) någon annan metod att hålla reda på hur mycket pengar som gått åt för dagligvaruutgifterna?
	1	Ja, håller hushållspengarna åtskilda i särskild kassa
	2	Ja, sparar kvitton som utnyttjas för kontrolländamål
	3	Annat sätt (I SÅ FALL VILKET?)
23	4	Nej
		Anm

Fråga 40	Har hushållet någon typ av kreditkort eller annat slag av "Köp på räkning" för dagligvaror?
1	JA
24 2	NEJ
	Anm
Fråga 41	Hur ofta erhåller Ni/huvudinköparen pengar för täckandet av utgifterna för dagligvaror i det här hushållet (I FORM AV EGEN LÖN ELLER BIDRAG FRÅN HUVUDFÖRSÖRJAREN)?
1	FLERA GÅNGER I VECKAN
2	EN GÅNG I VECKAN
3	VAR FJORTONDE DAG
4	EN GÅNG I MÅNADEN
25 5	MER SÄLLAN ELLER OREGELBUNDET
	Anm
E S T O R K Ö P	
Fråga 42	Förekommer det att Ni här i hushåller gör s k storköp, dvs större inköp av lagringsbara livsmedel? Det gäller därvid inte inköp för veckoslut eller helger, utan inköp som omfattar en veckas eller en månads behov.
1	JA
26 2	NEJ —→ Fråga 51
	Anm
Fråga 43	Hur ofta gör hushållet sådana storköp?
1	OREGELBUNDET
2	UNGEFÄR VARJE VECKA
3	UNGEFÄR VARANNAN VECKA
4	UNGEFÄR EN GÅNG I MÅNADEN
27 5	ANNAT INTERVALL:
	Anm
Fråga 44	När gjorde hushållet senast ett sådant storköp? VECKODAG: UNGEFÄRLIGT DATUM:/..... 1971
	Anm
Fråga 45	I vilken butik gjordes detta storköp?
	NAMN:
28-30	GATUADRESS:
31-33	Anm

FRÅGORNA 46-50 STÄLLS ENDAST OM STORKÖPET <u>EJ</u> SKEDDE UNDER BOKFÖRINGSVECKAN	
Fråga 46	Vilka personer deltog vid storköpet? Om Ni själv var med, ange detta.
34 ☐	HUSHÅLLSMEDLEM NR Anm
Fråga 47	Beställde Ni varorna per telefon?
1 JA 35 2 NEJ	Anm
Fråga 48	För vilket belopp handlade Ni?
36-38	KRONOR (UNGEFÄR) Anm
Fråga 49	Ungefär hur mycket varor köpte Ni, räknat i antal medelstora bärkassar?
39-40	ST BÄRKASSAR (UNGEFÄR) Anm
Fråga 50	Hur transporterades dessa varor från butiken till bostaden?
	ÖVERLÄMNA SVARSKORT 1
1 Bar ensam hem dem 2 Bar hem dem med hjälp av annan person 3 Annan person bar ensam hem varorna 4 Med hushållets bil - körde själv 5 Med hushållets bil - annan person körde 6 Med annan bil 7 Sändes hem av butiken 41 8 Annat sätt, nämligen	Anm
Fråga 51	Skulle Ni kunna tänka Er att utföra dagligvaruinköp endast en gång i veckan?
1 JA 2 JA, TILLÄMPAR REDAN DENNA METOD 42 3 NEJ	Anm

F INKOMSTER OCH HUSHÅLLSBUDGET

Fråga 52 43 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ 44-47 ☐ ☐ ☐ ☐ 48-51 ☐ ☐ ☐ ☐ 52-55	Hur stor är årsinkomsten enligt taxeringen till statlig skatt för år 1970 för hushållets huvudförsörjare? FÖR MAKAR EFTERFRÅGAS BÅDAS INKOMST. I DE FALL DÅ BELOPP ANGES FÖR EN PERSON STÄLLS FÖLJDFRÅGAN: Betalar Ni A- eller B-skatt dvs skattar Ni som anställd eller som företagare? HUSHÅLLSLEDLEM NR KR ☐ A-SKATT ☐ B-SKATT NR KR ☐ A-SKATT ☐ B-SKATT NR KR ☐ A-SKATT ☐ B-SKATT Anm																																																																																					
Fråga 53 ☐ ☐ ☐ 56-58	FRÅGA 53 STÄLLS ENDAST OM HUSHÅLLET BESTÅR AV FLER ÄN DE I FRÅGA 52 AVSEDDA PERSONERNA OCH DESSA ANDRA PERSONER ÄR 18 ÅR ELLER ÄLDRE Med vilket belopp per månad bidrar övriga hushållsmedlemmar till att täcka de gemensamma hushållsutgifterna? HUSHÅLLSLEDLEM NR KR NR KR NR KR NR KR Anm																																																																																					
Fråga 54 59 ☐ 60 ☐ 61 ☐ 62 ☐ 63 ☐ 64 ☐ ☐ ☐ ☐ 65-67	Hur stora var huvudförsörjarens/nas sammanlagda inkomster under hela år 1970 av: <table border="0"> <tr> <td>1</td> <td>a</td> <td>Arbetslöshetsunderstöd (även omskolningsbidrag)</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>2</td> <td>b</td> <td>Barnbidrag</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>4</td> <td>c</td> <td>Erhållen barnpension (efter skatt)</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>1</td> <td>d</td> <td>Postadsbidrag</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>2</td> <td>e</td> <td>Bruttoersättning för dagbarn</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>4</td> <td>f</td> <td>Förtidspension</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>1</td> <td>g</td> <td>Inackor gringshyra</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>2</td> <td>h</td> <td>Invaliditetsersättning</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>4</td> <td>i</td> <td>Livränta</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>1</td> <td>j</td> <td>Penninggåvor (efter skatt)</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>2</td> <td>k</td> <td>Sjukpenning/sjukbidrag</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>4</td> <td>l</td> <td>Socialbidrag</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>1</td> <td>m</td> <td>Stipendier</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>2</td> <td>n</td> <td>Studiebidrag</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>4</td> <td>o</td> <td>Studielån</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>1</td> <td>p</td> <td>Erhållen vinst (efter skatt, i lotteri, tips eller liknande)</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> <tr> <td>2</td> <td>q</td> <td>Ålderspension</td> <td>..... kr</td> <td>..... kr</td> </tr> </table> Anm	1	a	Arbetslöshetsunderstöd (även omskolningsbidrag)	 kr	 kr	2	b	Barnbidrag	 kr	 kr	4	c	Erhållen barnpension (efter skatt)	 kr	 kr	1	d	Postadsbidrag	 kr	 kr	2	e	Bruttoersättning för dagbarn	 kr	 kr	4	f	Förtidspension	 kr	 kr	1	g	Inackor gringshyra	 kr	 kr	2	h	Invaliditetsersättning	 kr	 kr	4	i	Livränta	 kr	 kr	1	j	Penninggåvor (efter skatt)	 kr	 kr	2	k	Sjukpenning/sjukbidrag	 kr	 kr	4	l	Socialbidrag	 kr	 kr	1	m	Stipendier	 kr	 kr	2	n	Studiebidrag	 kr	 kr	4	o	Studielån	 kr	 kr	1	p	Erhållen vinst (efter skatt, i lotteri, tips eller liknande)	 kr	 kr	2	q	Ålderspension	 kr	 kr
1	a	Arbetslöshetsunderstöd (även omskolningsbidrag)	 kr	 kr																																																																																		
2	b	Barnbidrag	 kr	 kr																																																																																		
4	c	Erhållen barnpension (efter skatt)	 kr	 kr																																																																																		
1	d	Postadsbidrag	 kr	 kr																																																																																		
2	e	Bruttoersättning för dagbarn	 kr	 kr																																																																																		
4	f	Förtidspension	 kr	 kr																																																																																		
1	g	Inackor gringshyra	 kr	 kr																																																																																		
2	h	Invaliditetsersättning	 kr	 kr																																																																																		
4	i	Livränta	 kr	 kr																																																																																		
1	j	Penninggåvor (efter skatt)	 kr	 kr																																																																																		
2	k	Sjukpenning/sjukbidrag	 kr	 kr																																																																																		
4	l	Socialbidrag	 kr	 kr																																																																																		
1	m	Stipendier	 kr	 kr																																																																																		
2	n	Studiebidrag	 kr	 kr																																																																																		
4	o	Studielån	 kr	 kr																																																																																		
1	p	Erhållen vinst (efter skatt, i lotteri, tips eller liknande)	 kr	 kr																																																																																		
2	q	Ålderspension	 kr	 kr																																																																																		

Fråga 55

NEJ JA, FÖR HUSHÅLLSNEDLEM NR OCH MED KR

f	Förtidspension		NR	KR NR	KR
---	----------------	--	----------	-------------	----

g Alderspension	NR	KR NR	KR
-----------------	----------	-------------	----

68-70

Fråga 56

[illegible]

71-73

Ann

Fråga 57

1000

74-76

Anm

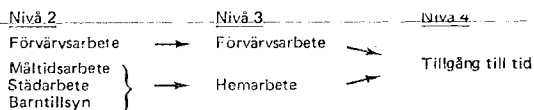
När intervjun slutar är klockan

Övriga synpunkter

[illegible]

Variabelkonstruktioner

Inköparens tillgång till tid

Nivå 2

Inköparens förvärvsarbete

Inget förvärvsarbete	1
Deltid I (1–20 timmar/vecka)	2
Deltid II (21–37 timmar/vecka)	3
Heltid (≥ 38 timmar/vecka)	4

- 1 = Inget förvärvsarbete
 2 = Lite förvärvsarbete
 3 = Ganska mycket förvärvsarbete
 4 = Mycket förvärvsarbete

Inköparens måltidsarbete

Mindre än 30 mål per vecka	1
31–60 mål per vecka	2
Mer än 60 mål per vecka	3

- 1 = Lite måltidsarbete
 2 = Ganska mycket måltidsarbete
 3 = Mycket måltidsarbete

Inköparens barntillsyn

	Utan regelbunden barnpassning		Med regelbunden barnpassning 0-6 år		
	Har ej barn	Endast äldre barn (7-16 år) ej på daghem	Barn på daghem ≥ 4 dagar	Barn på daghem < 4 dagar	Barn 0-6 år ej på daghem
Har ej barn 0-16 år	—	—	—	—	—
Endast barn 7-16 år (ett eller flera)	1	2	2	2	2
Barn 4-6 och 7-16 år (inget barn 0-3 år)	1	2	3	3	3
Endast barn 4-6 år (ett eller flera)	1	2	3	3	3
Barn 0-3 och 7-16 år (inget barn 4-6 år)	1	2	3	3	4
Endast 1 barn och detta 0-3 år	1	2	3	3	4
Barn 0-3 år och 4-6 år (inga äldre barn)	1	2	3	3	4
Barn 0-3 år 4-6 och 7-16 år	1	2	4	4	4
2 eller flera barn 0-3 år (inga andra barn)	1	2	4	4	4

- 1 = Ingen barntillsyn
 2 = Lite barntillsyn
 3 = Ganska mycket barntillsyn
 4 = Mycket barntillsyn

Inköparens städarbete

		Deltar ej i veckostädning	Veckostädning med hjälp av annan person	Veckostädning utan hjälp	
				≤ 3 rum	> 3 rum
Daglig städning utan hjälp	Ingen daglig städning	1	2	2	2
	Daglig städning med hjälp av annan person	2	2	2	3
	Hushåll med ≤ 2 personer	2	2	3	3
	Hushåll med > 2 personer	2	3	4	4

1 = Inget städarbete
2 = Lite städarbete
3 = Ganska mycket städarbete
4 = Mycket städarbete

Nivå 3 Inköparens hemarbete

Måltidsarbete	Städarbete	Barn tillsyn		
		Ingen eller lite	Ganska mycket	Mycket
Lite	Lite	1	1	2
	Ganska mycket	1	2	3
	Mycket	2	2	3
Ganska mycket	Lite	1	2	3
	Ganska mycket	2	2	3
	Mycket	2	2	3
Mycket	Lite	2	3	3
	Ganska mycket	2	3	3
	Mycket	3	3	3

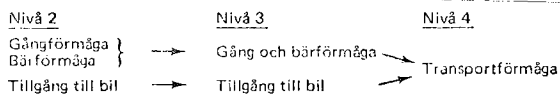
1 = Lite hemarbete
2 = Ganska mycket hemarbete
3 = Mycket hemarbete

Nivå 4 Tillgång till tid

Hemarbete	Förvärvsarbete		
	Inget eller lite	Ganska mycket	Mycket
Lite	1	2	3
Ganska mycket	2	3	4
Mycket	3	4	4

1 = Mycket gott om tid
2 = Gott om tid
3 = Ont om tid
4 = Mycket ont om tid

Inköparens transportförmåga

Nivå 2 Inköparens gångförmåga

		Springa 100 m	
		Ja	Nej
ja	ja	1	2
	nej	3	3
nej	ja	3	3
	nej	3	4

- 1 = Normal rörelseförmåga
 2 = Nedsatt rörelseförmåga
 3 = Rörelsehindrad
 4 = Kraftigt rörelsehindrad

Inköparens bärförmåga

	Kan utan besvär åka buss	Kan inte utan besvär åka buss
Kan utan besvär bära två medeltunga bärkassar	1	2
Kan inte utan besvär bära två medeltunga bärkassar	2	2

- 1 = Normal bärförmåga
 2 = Nedsatt bärförmåga

Tillgång till bil

	Två bilar finns		En bil finns	
	IP har körkort	IP har ej körkort	IP har körkort	IP har ej körkort
Bil ofast tillgänglig för IP	1	2	1	2
Bil ibland tillgänglig för IP	2	2	2	2
Bil ej tillgänglig el. tillgänglig någon enstaka gång	2	2	2	2

- 1 = Bil som regel disponibel för inköpsverksamhet
 2 = Bil som regel ej disponibel för inköpsverksamhet
 3 = Bil saknas

Nivå 3

Inköparens gång- och bärformåga

Gångformåga	Bärformåga	
	Normal	Nedsatt
Normal rörelseformåga	1	2
Nedsatt rörelseformåga	2	2
Rörelsehindrad	2	3
Kraftigt rörelsehindrad	3	3

1 = Normal rörelse- och bärformåga

2 = Nedsatt rörelse- och bärformåga

3 = Starkt nedsatt rörelse- och bärformåga

Nivå 4

Transportformåga

		IP:s gång- och bärformåga					
		Normal		Nedsatt		Starkt nedsatt	
		<65 år	>65 år	<65 år	>65 år	<65 år	>65 år
Bil som regel disponibel	Utan småbarn	1	1	2	2	2	3
	Med småbarn (0-3 år)	1	2	3	3	3	3
Bil som regel ej disponibel	Utan småbarn	2	3	3	3	4	4
	Med småbarn (0-3 år)	3	3	3	4	4	4
Bil saknas	Utan småbarn	3	3	3	4	4	4
	Med småbarn (0-3 år)	3	3	4	4	4	4

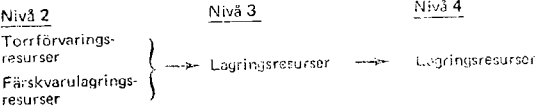
1 = Mycket stor transportformåga

2 = Stor transportformåga

3 = Liten transportformåga

4 = Mycket liten transportformåga

Hushållets lagringskapacitet

Nivå 2 Torrförvaringsresurser

Eget kök	1
Delat kök	2
Egen kokvrå/ kokskåp	2
Delad kokvrå/ kokskåp	2
Fasta kokmöjlig- heter saknas	2

- 1 = Stora förvaringsresurser
2 = Små förvaringsresurser

Färsksvarulagringsresurser

KYL	FRYS	
	Liten el. stor	Saknas
1 inköp/vecka	1	2
2 inköp/vecka	2	2
Medelstort	3	3
Litet	4	4
Kylskåp saknas	4	4

- 1 = Mycket stora färsksvarulagringsresurser
2 = Stora färsksvarulagringsresurser
3 = Små färsksvarulagringsresurser
4 = Mycket små färsksvarulagringsresurser

Nivå 3 Lagringsresurser

Färsksvaru- lagrings- resurser	Torrförvaringsresurser	
	Stora	Små
Mycket stora	1	2
Stora	2	3
Små	3	3

- 1 = Mycket stora lagringsresurser
2 = Stora lagringsresurser
3 = Små lagringsresurser

Hushållet penningmedel

Nivå 2

Matutgift/månad
i relation till
sociallivsnorm¹⁾

= Relativ livsme-
delskostnad
(livsmedelsindex)

Nivå 3

Relativ livs-
medelskostnad
mot
Grad av egen-
produktion

= Penningresurser → Penningresurser

Nivå 4

Nivå 3

Penningsresurser

Relativ livs- medelskostnad	Grad av egenproduktion			
	0	1/3	2/3	3/3
Livsmedelsutgift ≥ 150% av normen	1	1	1	1
Livsmedelsutgift 110–149% av normen	1	1	1	2
Livsmedelsutgift 70–109% av normen	1	1	2	3
Livsmedelsutgift < 70% av normen	1	2	3	4

1 = Mycket stora penningresurser

2 = Stora penningresurser

3 = Små penningresurser

4 = Mycket små penningresurser

Nivå 2

Livsmedelsindex (relativ livsmedelskostnad)

Matutgifter per månad:

150% eller mer av "sociallivsnormen"

110–149% av "sociallivsnormen"

70–109% av "sociallivsnormen"

< 70% av "sociallivsnormen"

1
2
3
4

¹ Sociallivsnorm = Livsmedelsposten i hushållsbudgeten som Stockholms socialförvaltning använde sig av (1971) vid beräkning av socialbidrag för olika hushållsstorlekar. Att denna norm används beror på, att man i Örebro inte gör någon uppdelning av socialbidraget på olika användningsområden.

Likviditetsresurser

(ej med i konstruktionen av måttet på hushållets penningmedel)

Hushållskassans påfyllnadsväkt	
En gång i månaden	1
Var fjortonde dag	2
En gång i veckan	3
Flera gånger i veckan	4

1 = Mycket goda likviditetsresurser

2 = Goda likviditetsresurser

3 = Mindre goda likviditetsresurser

Variabelförteckning

V=62	NAME='AND KÖPS ÖMR: BÜTL1'	V=93	NAME='TRANSP STR BIL:B'
V=63	NAME='AND KÖPS BIL 11'	V=94	NAME='TRANSP STR BIL:C'
V=64	NAME='AND BES BIL 11'	V=95	NAME='TRANSP STR CYKEL:A'
V=65	NAME='AND KÖPS STORM 11'	V=96	NAME='TRANSP STR CYKEL:B'
V=66	NAME='AND KÖPS KVÄLL 11'	V=97	NAME='TRANSP STR CYKEL:C'
V=67	NAME='AND KÖPS HEMK 11'	V=98	NAME='TRANSP STR FOTS:A'
V=68	NAME='ANT INK I'	V=99	NAME='TRANSP STR FOTS:B'
V=69	NAME='ANT INK II'	V=100	NAME='TRANSP STR FOTS:C'
V=70	NAME='ANT FURER I'	V=101	NAME='NUMMER'
V=71	NAME='ANT FURER II'	V=102	NAME='AND KÖPSUM HUSH'
V=72	NAME='INK SUMMA I'	V=103	NAME='AND KÖPSUM BIL'
V=73	NAME='INK SUMMA II'	V=104	NAME='AND BESÖK BIL'
V=74	NAME='HEMKÖPSANDEL'	V=105	NAME='AND KÖPSUM STORM'
V=75	NAME='ANT KASSAR'	V=106	NAME='AND KÖPSUM KVÄLL'
V=76	NAME='TRANSP STRÄCKA'	V=107	NAME='IP:S ARBID FS'
V=77	NAME='AND INK I HB:KR'	V=108	NAME='IP:S UTBILDN FS'
V=78	NAME='AND INK I HB:GGR'	V=109	NAME='IP:S FYSIK FS'
V=79	NAME='KÖP BOST ÖMR:A'	V=110	NAME='IP:S KÖRKÖRT FS'
V=80	NAME='KÖP BOST ÖMR:B'	V=111	NAME='IP:S ÅLDER FS'
V=81	NAME='KÖP BOST ÖMR:C'	V=112	NAME='MOL2 ARBID FS'
V=82	NAME='KÖP BOST ÖMR:D'	V=113	NAME='MOL2 UTBILDN FS'
V=83	NAME='KÖP BOST ÖMR:E'	V=114	NAME='MOL2 FYSIK FS'
V=84	NAME='CITYKÖP:A'	V=115	NAME='MOL2 KÖRKÖRT FS'
V=85	NAME='CITYKÖP:B'	V=116	NAME='MOL2 ÅLDER FS'
V=86	NAME='CITYKÖP:C'	V=117	NAME='IP:S MÅLT PROD FS'
V=87	NAME='CITYKÖP:D'	V=118	NAME='IP:S GAMGIFOM FS'
V=88	NAME='CITYKÖP:E'	V=119	NAME='IP:S BAKFÖRM FS'
V=89	NAME='TRANSP STR BUSSTÖ'	V=120	NAME='IP:S STÅLAL FS'
V=90	NAME='TRANSP STR BUSSTÖ'	V=121	NAME='BARNBILLYT FS'
V=91	NAME='TRANSP STR BUSSTÖ'	V=122	NAME='PLAN RESURSEN FS'
V=92	NAME='TRANSP STR BUSSTÖ'	V=123	NAME='FILLER, FILLER FS'

VARIABLE DESCRIPTOR INPUT:

V=1	NAME='STAD-LAND'	V=31	NAME='MDL2 ARBTD'
V=2	NAME='CITYKOMM'	V=32	NAME='MDL2 UTBILDN'
V=3	NAME='AVST NÄRBDT'	V=33	NAME='MDL2 FYSIK'
V=4	NAME='OMS NÄRBDT'	V=34	NAME='MDL2 KÖSKÖPT'
V=5	NAME='ÄGARKAT'	V=35	NAME='MDL2 ÅLDER'
V=6	NAME='ÖPPETH'	V=36	NAME='HYRESFÖRH'
V=7	NAME='BUTIKSYTA'	V=37	NAME='BOSTSTORL'
V=8	NAME='BETJÄNING'	V=38	NAME='BÖENDETÄTH'
V=9	NAME='HEMSÄNDN'	V=39	NAME='KYL-FRYS'
V=10	NAME='LÄGE 75'	V=40	NAME='BIL'
V=11	NAME='FÖRV OMS'	V=41	NAME='DISKMASKIN'
V=12	NAME='PARKERING'	V=42	NAME='BRUTTOINK'
V=13	NAME='SYSSELSÄTT'	V=43	NAME='INK PER CAP'
V=14	NAME='AKBPROD'	V=44	NAME='HUSHK/MÅN'
V=15	NAME='YTPROD'	V=45	NAME='HUSHK PÅF TAKT'
V=16	NAME='ANT BUT I OMR'	V=46	NAME='KREDITKORT'
V=17	NAME='BUTSTORL'	V=47	NAME='HUSHK MOT NORR'
V=18	NAME='AVST CITY'	V=48	NAME='IP:S FÄST'
V=19	NAME='BOST OMR'	V=49	NAME='IP:S MÅLT PROD'
V=20	NAME='AVST ARBPL'	V=50	NAME='IP:S GÅNGFÖRM'
V=21	NAME='BUTIKSTYP I'	V=51	NAME='IP:S BÄRFORM'
V=22	NAME='HEMKÖP'	V=52	NAME='IP:S STÄDARB'
V=23	NAME='ANT MEDL EXKL UT'	V=53	NAME='BARNFÖLLSYN'
V=24	NAME='ANT MEDL INKL UT'	V=54	NAME='PLAN RESURS'
V=25	NAME='LIVSLYKKE'	V=55	NAME='FÖLGT BIL'
V=26	NAME='IP:S ARBTD'	V=56	NAME='TYP AV KÖK'
V=27	NAME='IP:S UTBILDN'	V=57	NAME='STANDIG FÖLLSYN'
V=28	NAME='IP:S FYSIK'	V=58	NAME='ANT HÄL HEMMA'
V=29	NAME='IP:S KÖSKÖPT'	V=59	NAME='AND RES AV HUSL LL'
V=30	NAME='IP:S ÅLDER'	V=60	NAME='AND RES AV HUSL LL'

V=124 NAME='ARB RESOR AND KR'
V=125 NAME='KOMB KÖP AND KR'
V=126 NAME='DAGLIGV 1 BUT AND KR'
V=127 NAME='DAGLV FLER BUT AND KR'
V=128 NAME='ARB RESOR AND GGR'
V=129 NAME='KOMB KÖP AND GGR'
V=130 NAME='DAGLIGV 1 BUT AND GGR'
V=131 NAME='DAGLV FLER BUT AND GGR'

FÖRTECKNING ÖVER EFI:s PUBLIKATIONER SEDAN 1976

1976

- BRODIN, B., Produktutvecklingsprocesser - En studie ur marknadsföringssynvinkel av produktutveckling i svenska företag. Stockholm 1976.
Del I - Analys
Del II - Praktikfallsbeskrivningar
- BRODIN, B., JÖNSSON, S., NYSTRÖM, H. & SANDKULL, B., Fyra uppsatser om produktutveckling. Stockholm 1976. EFI/MTC.
- DOCHERTY, P., Forskarroller i ett aktionsforskningsprojekt. Stockholm 1976. EFI/PA-rådet.
- FALK, T., Urban Sweden - Changes in the distribution of population - the 1960s in focus. Stockholm 1976.
- HEDEBRO, G., Information och engagemang - Individuella och miljömässiga förutsättningar för deltagande i det lokala samhällslivet: exemplet skola. Stockholm 1976.
- HEDEBRO, G. & NOWAK, K., Studiecirklar om U-landsfrågor - Undersökning av studiecirklar med internationell inriktning i Göteborgs kommun våren 1975. Stockholm 1976. Stencil.
Rapport nr 1: Beskrivning av deltagarna
Rapport nr 2: Deltagarna och cirkelarbetet
Rapport nr 3: Ett halvt år efter cirkelarbetet
Rapport nr 4: Sammanfattande analys och diskussion
- HEDLUND, G., Det multinationella företaget, nationalstaten och fackföreningarna - En diskussion av utgångspunkter och metoder. Stockholm 1976.
- JULANDER, C-R., Evaluation of Consumer Information. Stockholm 1976. Stencil.
- JULANDER, C-R., Utvärdering av möbelfakta. Stockholm 1976. Stencil.
- LINDH, L.G., Dagligvaruleverantörernas samaktiviteter. Stockholm 1976.
- PETERSSOHN, E., Kreditgivning mellan företag - En mikroekonometrisk studie av företagens finansiella beteende. Stockholm 1976.
- RYDÉN, I., Transportkostnader och regional utveckling - Modeller för analys av regionalpolitiskt stöd av godstransporter. Stockholm 1976.
- STOLT, B., Dialog mellan medborgare och myndigheter - En utopi? Effekter av myndighetsinformation med återförings syfte. Stockholm 1976. Stencil.

STOLT, B., Om samhällskommunikation: Deskriptiva, stipulativa och normativa utgångspunkter för informationsutbyte mellan medborgare och myndigheter samt ett klassificeringsschema för individens politiska resurser. Stockholm 1976. Stencil.

TELL, B., A Comparative Study of Some Multiple-Criteria Methods. Stockholm 1976.

ÅHRÉN, P., Economic Evaluation Methods in Community Planning. Stockholm 1976. Statens råd för byggnadsforskning.

1977

- ANELL, B., FALK, T., FJÄSTAD, B., JULANDER, C-R, KARLSSON, T., STJERNBERG, T., Detaljhandel i omvandling. Studiens föreställningsram, uppläggning och genomförande. En rapport från Projektet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1977.
- BERGMAN, L., Energy and Economic Growth in Sweden - An analysis of historical trends and present choices. Stockholm 1977. Stencil.
- BERTMAR, L., MOLIN, G., Kapitaltillväxt, kapitalstruktur och räntabilitet. En analys av svenska industriföretag. Stockholm 1977.
- DOCHERTY, P., MAGNUSSON, A., STYMNE, B., CALLBO, K. & HERBER, S., Hur man lyckas med systemutveckling. En analys av fem praktikerfall. Stockholm 1977.
- EKLUND, L. & SJÖSTRAND, S-E., Inlärningsorganisation - Fallet Kista, Stockholm. Stockholm 1977.
- FJÄSTAD, B. & HOLMLÖV, P.G., Marknaden för bredbandstjänster - Intresse för och planerad medverkan i Televerkets provnät för bildtelefon, snabbfaksimil och special-tv. Stockholm 1977. Stencil.
- HAMMARQVIST, K-O., Köpprocessen för nya produkter på byggmarknaden. Stockholm 1977.
- HAMMARQVIST, K-O., Köparbeteende i byggbranschen. Två studier av adoptionsprocessen för byggmaterial. Stockholm 1977. Stencil.
- HEDBERG, P., JOHANSSON, L. & JUNDIN, S., Barn och marknadskommunikation - Undersökning av yngre barns produktönsksningar samt påverkanskällor till dessa. Stockholm 1977. Stencil.
- HULTCRANTZ, G., LINDHOFF, H., VALDELIN, J., Chinese Economic Planning Characteristics, Objectives and Methods - An Introduction. China's Developmental Strategy: 7. Stockholm 1977.
- HÖGLUND, M., Sortimentsförändringar i detaljhandeln - En studie av svensk sällanköpsvaruhandel. Stockholm 1977. EFI/MTC.
- JULANDER, C-R. & LÖÖF, P-O., Utvärdering av möbelfakta i konsumentledet. Stockholm 1977.
- JULANDER, C-R. & LÖÖF, P-O., Utvärdering av möbelfakta i producent- och detaljistledet. Stockholm 1977.
- JULANDER, C-R., LÖÖF, P-O. & LINDQVIST, A., Beslutsunderlag för utformning av varuinformation - Intervjuer med konsumenter och analys av reklamationer i möbelbranschen. Stockholm 1977.
- JULANDER, C-R., LINDQVIST, A., FJÄSTAD, B., Utveckling av beteendevetenskapliga indikatorer på sparande - En litteraturöversikt samt en intervjuundersökning av 50 stockholmskushåll. Rapport nr 1 från projektet "Sparande och sparbeteende". Stockholm 1977.
- JULANDER, C-R., Effekter av jämförande varuprovningar av diskmaskiner i producentledet. Stockholm 1977.

- KARLSSON, H., Köpcentret Linden - Genomförande och utformning. En rapport från projektet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1977.
- MOSSBERG, T., Utveckling av nyckeltal. Stockholm 1977.
- OLVE, N-G., Multiobjective Budgetary Planning - Models for interactive planning in decentralized organizations. Stockholm 1977.
- STJERNBERG, T., Organizational Change and Quality of Life - Individual and Organizational perspectives on democratization of work in an insurance company. Stockholm 1977.
- ØSTMAN, L., Styrning med redovisningsmått - En studie av resultat- och räntabilitetsmåttets användning i divisionaliserade företag. Stockholm 1977.

1978

- ASPLING, A. & LINDESTAD, L., Företagsutbildning. Reflektioner kring tre praktikfall. Stockholm 1978.
- EKMAN, Elon V., Some Dynamic Economic Models of the Firm. A micro-economic analysis with emphasis on firms that maximize other goals than profit alone. Stockholm 1978.
- FJAESTAD, B., JULANDER, C-R., Norrköpingshandelns syn på framtiden. En studie av köpmännens förväntningar rörande Linden-etableringens effekter på konsumenternas beteende. Rapport nr 6 från forskningsprogrammet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1978. Stencil.
- FJAESTAD, B., JULANDER, C-R., ANELL, B., Konsumenter i Norrköpings köpcentra. En studie av reseavstånd, färdmedel, ärenden och missnöje. Rapport nr 4 från forskningsprogrammet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1978.
- HEMMING, T., Multiobjective Decision Making under Certainty. Stockholm 1978.
- HOLMLÖV, P.G., Lokalpressen och kommunalpolitiken. Stockholm 1978.
- JULANDER, C-R., EDSTRÖM, E., Beslutsunderlag för utformning av varu-information om bostäder. En intervjuundersökning med hyres-gäster i Husby/Akalla. Stockholm 1978. Stencil.
- LINDQVIST, A., JULANDER, C-R. & FJAESTAD, B., Utveckling av beteendevetenskapliga indikatorer på sparande. Rapport nr 2 från projektet "Sparande och sparbeteende". Stockholm 1978.
- SCHWARZ, B. & SVENSSON, J-E., Transporter och transportforskning. Ett framtidsperspektiv. Stockholm 1978.
- STJERNBERG, T., Detaljhandelsanställda i Linden. En studie av de anställdas inflytande och upplevelser i samband med etableringen av ett köpcentrum. Rapport nr 3 från forskningsprogrammet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1978. Stencil.
- TELL, B., Investeringskalkylering i praktiken. Stockholm 1978.
- Människan i organisationen. Red.: Sjöstrand, S-E., Stymne, B. & Forsblad, P., Stockholm 1978.
- Telefonen som brevlåda. En studie av 100 svenska användare av telefaksimil. Red.: Jundin, S. & Lindqvist, A., Stockholm 1978.

1979

- AHLMARK, D. & BRODIN, B., Bokbranschen i framtiden - En analys av möjliga utvecklingslinjer fram till år 2000. Stockholm 1979.
- AHLMARK, D. & BRODIN, B., Statligt litteraturstöd - En ekonomisk analys. Stockholm 1979.
- AHLMARK, D. & LJUNGKVIST, M-O., Finansiell analys och styrning av bokförlag. ~~Studier av utveckling och beteende under 1970-talet.~~ Stockholm 1979.
- ANELL, B., När butiken försvinner. Rapport nr 5 från forskningsprogrammet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1979.
- FALK, T., Detaljhandeln i Norrköping. Struktur och lokalisering 1977. Rapport nr 7 från forskningsprogrammet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1979.
- HOLMLÖV, P.G., FJÄESTAD, B. & JULANDER, C-R., Form och funktion i marknadsföringen. Försäljning, produktutveckling och reklamargumentation på marknaderna för vitvaror och snickerier i kök 1961-1976. Stockholm 1979.
- JULANDER, C-R. & FJÄESTAD, B., Konsumenternas köpvanor i Norrköping och Söderköping. Rapport nr 8 från forskningsprogrammet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1979.
- MAGNUSSON, Å., PETERSOHN, E. & SVENSSON, C., Sakförsäkring och inflation. En ekonomisk analys. Stockholm 1979.
- ÖSTERBERG, H., Hierarkisk begreppsanalys. Ett hjälpmedel vid undersökning av komplexa forskningsproblem. Stockholm 1979.

